

B

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1999. 4. szám

DECEMBER

Z

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás
Országos Parancsnokságának sajtó-
és kommunikációs önálló osztálya

Megjelenik negyedévenként * Tizennyolcadik évfolyam, 4. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

DR. BÖKÖNYI ISTVÁN

Tag:

CSÓTI ANDRÁS
DOBOS ISTVÁN
FEJES IMRE
MEZŐ LÁSZLÓ
PADOS JÓZSEF
SCHNEIDER GYULA
DR. NAGY FERENC
DR. VÓKÓ GYÖRGY
DR. FARKAS ÁKOS

Főszerkesztő:

BUJÁKI ILDIKÓ

Szerkesztő:

TURBÓK ATTILA

Rovatvezető:

dr. Boros János, Huszár László,
Garami Lajos, dr. Csordás Sándor,
dr. Lőrincz József, Szondi Miklós,
Turbók Attila

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Steindl Imre utca 8.

Telefon és telefax:

312-0090

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Bökönyi István, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka; *Dani Zita*, nevelő a Szegedi Fegyház és Börtönben; *Deák Ferenc*, az országos parancsnokság szakkönyvtárosa; *Hajnal László Gábor* író, újságíró; *Kovács Zsolt*, a Szegedi Fegyház és Börtön pszichológusa; *dr. Lőrincz József*, a Rendőrtiszti Főiskola főigazgatójának tudományos helyettese; *dr. Nagy Ferenc*, a szegedi JATE állam- és jogtudományi karának tanszékvezető egyetemi tanára; *dr. Ruzsonyi Péter*, a Rendőrtiszti Főiskola büntetés-végrehajtási tanszékének vezetője; *Tarján István*, nyugdíjas nevelő; *dr. Végh József* tudományos kutató.

*

A fotókat *Milkovics Pál* készítette.

**A folyóirat előfizethető a Bv. költségvetési elszámolási számláján
(10023002 01393008) vagy a szerkesztőségben.**

ISSN 1417-4758

Előfizetési díj egy évre 400 forint

Az előkészítés és a tördelés a BVOP Sajtóosztályán készült

A nyomdai munkákat a Duna-Mix Nyomda végezte

Felelős vezető: Garami Antal

Büntetések

Gondolatok a hatályos magyar büntetőjog fő büntetési nemeiről

A szabadságvesztésnek, mint egységes főbüntetési nemnek, egyik legfontosabb jellemzője a tartam. Ennek meghatározásával kezdődik a törvényi szabályozás. A Btk. szerint a szabadságvesztés vagy életfogytig tartó, vagy pedig határozott tartamú. A rendszerváltozást, a halálbüntetés kiiktatását követően a Btk. egyik legtöbbször és legtöbbet módosított rendelkezése az életfogytig tartó szabadságvesztéssel és az ebből történő feltételes szabadságra bocsátással foglalkozik. Ez a tény is jelzi, hogy itt elsősorban politikai megfontolások a meghatározók, mint ahogy, benyomásom szerint, egyértelműen a közvélemény szigorítást szorgalmazó igényét kielégíteni igyekvő politika diktálta az 1998. évi LXXXVII. törvényt, az 1999. március elsejétől hatályos legújabb, ezzel kapcsolatos, igen problematikus szabályozást is.

A szabadságvesztés- büntetés

Az életfogytig tartó szabadságvesztés szó szerinti értelemben a tettes élete végéig tartó szabadságvesztését jelenti. Ettől az értelemről eltér a jogi, a szaknyelvi szóhasználat, és ennek megfelelően a törvényi szabályozás és a gyakorlati jogalkalmazás is. Vagyis, eszerint az életfogytig tartó szabadságvesztés nem tart szűkszerűen az elítélt élete végéig, mert a törvényben rögzített meghatározott időtartam kiállása után lehetőség nyílik a feltételes szabadon bocsátásra.

A nemzetközi kitekintés alapján a következő csoportosítás adható.

a) Az országok egy csoportjában az életfogytig tartó szabadságvesztés a második legsúlyosabb büntetés, a halálbüntetés mellett létezik, tehát a társadalom védelmét, illetve az általános visszatartás követelményét együtt szolgálják. Ilyen megoldás található például az Egyesült Államokban és Japánban.

b) Vannak államok, amelyek ismerik ugyan a halálbüntetést, de az életfogytig tartó szabadságvesztést nem. Ezt a megoldást követte korábban több kelet-európai ország, de ma már az ilyen szabályozás ritka. Például az 1996. évi új orosz btk. szűkebb körben ugyan, de változatlanul fenntartja a halálbüntetést, az életfogytig tartó szabadságvesztés viszont csak a halálbüntetés helyett rendelhető el.

c) A halálbüntetés eltörlése és az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása jellemző a nyugat-európai országok többségére, mint például az angol, az olasz, a francia, az osztrák, a német, a svájci büntetőjogra. Az utóbbi években ezt a megoldást követi a volt szocialista országok többsége, így hazánk is.

d) A halálbüntetés és az életfogytig tartó szabadságvesztés nélküli, csak határozott idejű szabadságvesztési rendszer érvényesül. Például a spanyol, a portugál vagy a norvég btk.-ban. Legújabbban az 1998. január elsején hatályba lépett új horvát btk. sem rendelkezik életfogytig tartó szabadságvesztésről, mint embertelen büntetésről, és csak határozott ideig tartó szabadságvesztést ismer.

Az életfogytig tartó szabadságvesztést ismerő országok legtöbbször lehetőséget ad a feltételes szabadon bocsátásra, amit vagy bíróság, vagy más szerv engedélyez. Ezen feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét a büntetőtörvények zöme már tizenöt év kitöltése után megadja.¹

A Btk. 1998. évi LXXXVII. törvénnyel történt módosítása az életfogytig tartó szabadságvesztés mindkét értelmezését együttesen tartalmazza, vagyis lehetővé teszi a feltételes szabadságra bocsátás kizárását is. Az ezzel kapcsolatos rendelkezés semmilyen szabályt nem ad a bírói mérlegelés behatárolására. Ezt a tényleges életfogytiglani megoldást mind alkotmányossági, mind jogösszehasonlítási, mind kiszabási, mind praktikus végrehajtási okból ellenzem.

A Btk. új, 47/A paragrafusa ugyanis nem egyeztethető össze a nulla poena sine lege certa elvével, az emberi méltóság elvével, illetve ebből következően az embertelen, a kegyetlen büntetés tilalmával, a fejlett európai büntetőjogi szabályozásokkal, illetve alkotmánybírói dönté-

sekkel, a szabadságvesztés hatályos végrehajtási céljával, a reszocializáció gondolatával, s végezetül a praktikus végrehajtási szempontokkal sem.²

Bár az életfogytig tartó szabadságvesztés az emberek viszonylag kis csoportját érinti, de mint az egyén szabadságzférájába a legintenzívebben és a legbrutálisabban behatoló büntetési forma, fokozott alkotmányossági figyelmet érdemel.

Az aggályokat finoman ecsetelve, *Bán Tamás* is kifejtette véleményét a nemzetközi emberi jogi egyezmények tükrében. Következtetése szerint inkább az valószínűsíthető, hogy a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésre ítélet miatti panaszoknak a strasbourgi bírói fórum előtt komoly esélye lenne a sikerre, mert sértené az *Európai emberjogi egyezmény* 3. cikkelyében foglalt tilalmat.³ A hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélt személyekkel való bánásmódra vonatkozó európai bizottsági általános jelentés is azt a megállapítást tartalmazza, hogy „*valakit életfogytiglan behörtönözni a szabadulás reménye nélkül, embertelen büntetés*”, és hogy „*senkit sem szabad megfosztani a szabadulás reményének lehetőségétől*”.⁴ *Orosz Balázs* szerint pedig „*lassan hozzáfoghatunk a tényleges életfogytiglani büntetést ellenzők ligájának megalapításához*”.⁵

Tóth Mihály, az IM helyettes államtitkára „aktualizált” álláspontja szerint „*Valószínű azonban, hogy az említett javasolt új büntetési nem, elődjéhez hasonlóan, nem állná ki a szigorú alkotmányossági próbát; az izolálás, a társadalomból történő végleges kiiktatás, kiközösítés, a létezés fizikai vegetálásra történő korlátozása még a büntetőjog által sem feltétlenül igazolható; ám az ezredforduló modern jogrendszerei egészének szemléletét*

tekintve, embertelen, indokolhatatlan, s ezért indokolatlan büntetés lenne.”⁶

A hazai hatályos szabályozás értelmében az életfogytig tartó szabadságvesztéssel a törvényhozó mindig fakultatíve, határozott tartamú szabadságvesztés mellett fenyeget. Az ilyen életfogytiglanival is szankcionált bűncselekmények száma⁷ és köre az alábbiak szerint alakul.

Az állam elleni bűncselekmények körében ⁸	4
a béke és a háborús bűntettek körében ⁹	7
köztörvényes bűntettek körében ¹⁰	9
katonai bűncselekmények körében ¹¹	10
összesen	30

Az 1980 és 1998 közötti tizenkilenc éves időszakban az életfogytig tartó szabadságvesztést a bíróságok összesen kétszázhat esetben alkalmazták, így az évenkénti átlagos elrendelési gyakoriság hazánkban az elmúlt közel két évtized során tizenegy, az utóbbi hat évben pedig 12,5 (1993-ban 3, 1994-ben 17, 1995-ben 9, 1996-ban 21, 1997-ben 16, 1998-ban 9, azaz összesen 75 eset, ennek hatévi átlaga 12,5). Ha pedig a legutóbbi öt év adatait vesszük alapul, akkor az évenkénti átlagos elrendelés száma 14,4. Meglepő évenkénti eltérések azonban kimutathatók, mert míg például 1993-ban 3, 1996-ban már 21 esetben került sor az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabására.

A büntetés-végrehajtási intézetekben 1998-ban összesen 10 171 elítélt töltötte büntetését, közülük az életfogytiglanra elítéltek száma 191 volt. Tényként kell megállapítani azt is, hogy a hazai szabadságvesztés-büntetések kiszabásának következményeként már most is megengedhetetlen módon túlszűfoltak a végrehajtási intézetek (átlagosan 120-140 százalékosak, az egyes megyei intézetekben 250 százaléknál feletti a „telítettség” az 1997. évi

Büntetés-végrehajtási évkönyv adatai alapján).

A hatályos Btk. 47/A §-ának (2) bekezdése értelmében, ha a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem zárja ki, annak legkorábbi időpontját legalább húsz évben, ha az életfogytig tartó szabadságvesztést olyan bűncselekmény miatt szabta ki, amelynek büntetési hatósége nem évül el, legalább harminc évben határozza meg. A „legalább húsz, illetve legalább harminc évben” meghatározás többértelmű, és így határozatlan megfogalmazású. Egyrészt jelentheti azt, hogy „csak” húsz, illetve harminc évet kell kitölteni, másrészt azt is, hogy legalább húsz, illetve harminc évet, azaz lehet, hogy ezt követően harmincöt vagy negyven év, azaz + X év letöltése után nyílik lehetőség az elítélt szabadulására. Ebben a formában tehát ez a szabályozás a meghatározottság követelményének nem felel meg, s így igen komoly alkotmányossági aggályokat kelt. Egyébként pedig a bíróságok a gyakorlatban az emberölés el nem évülő minősített esetei miatt alkalmaznak életfogytiglani büntetést, így a „legalább harminc évről” lesz gyakorlati jelentősége. Tényleges kihatását tekintve, a „csak” harminc év letöltése és utána a feltételes szabadság tartamának tíz évről tizenöt évre emelése szinte a ténylegesen életfogytig tartó büntetéssel ér fel. Például a legkorábbi lehetséges esetet feltételezve, ha egy húszéves bűnelkövetőt ítélnék életfogytiglani szabadságvesztésre, és amennyiben harminc év kitöltésével kerülhet feltételes szabadságra, akkor a szabadságvesztés végrehajtásának teljes terhe alól hatvanöt évesen szabadulhat, ha addig egyáltalán él még.

A Btk. új, 47/B paragrafus a lehetséges esetekre figyelemmel, részletes sza-

TANULMÁNY

bályozást ad arra vonatkozóan, amikor az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt akár az elítélése előtt, akár a végrehajtás alatt, akár a feltételes szabadság tartama alatt újabb, illetve további bűncselekményt követ el, ami miatt határozott tartamú szabadságvesztésre ítélik. Ilyen esetek számbavételét és az életfogytiglani szabadságvesztéssel összefüggő jogkövetkezmények előírását tartalmazza a hivatkozott Btk.-beli paragrafus. Ennek áttekintése a következő.

mű szabadságvesztésre ítélik. Ilyen esetek számbavételét és az életfogytiglani szabadságvesztéssel összefüggő jogkövetkezmények előírását tartalmazza a hivatkozott Btk.-beli paragrafus. Ennek áttekintése a következő.

47/B §	A bűncselekmény elkövetésének ideje	A határozott tartamú szabadságvesztésre elítélés időpontja	Jogkövetkezmény az életfogytiglani szabadságvesztéssel összefüggésben
(1) bekezdés	Életfogytiglani szabadságvesztésre <i>elítélés előtt</i>	Életfogytiglani szabadságvesztés <i>végrehajtása alatt</i> , határozott tartamú <i>végrehajtandó</i> szabadságvesztésre ítézés	A feltételes szabadság legkorábbi idejét a bíróság <i>határozott tartamú szabadságvesztés időtartamáig elhalasztja</i>
(2) bekezdés	Életfogytiglani szabadságvesztésre <i>elítélés előtt</i>	<i>Feltételes szabadságra bocsátás alatt</i> , határozott tartamú <i>végrehajtandó</i> szabadságvesztésre ítézés	A feltételes szabadságot a bíróság megszünteti, és a feltételes szabadság legkorábbi idejét a <i>határozott tartamú szabadságvesztés időtartamáig elhalasztja</i>
(3) bekezdés	Életfogytiglani szabadságvesztés <i>végrehajtása alatt</i>	Életfogytiglani szabadságvesztés <i>végrehajtása alatt</i> , határozott tartamú <i>végrehajtandó</i> szabadságvesztésre ítézés	A <i>feltételes szabadság legkorábbi idejét</i> a határozott tartamú szabadságvesztés tartamáig, de legalább öt és legfeljebb húsz év közötti időre a bíróság <i>elhalasztja</i>
(4) bekezdés	Életfogytiglani szabadságvesztés <i>végrehajtása alatt</i>	<i>Feltételes szabadságra bocsátás alatt</i> , határozott tartamú <i>végrehajtandó</i> szabadságvesztésre ítézés	A feltételes szabadságot a bíróság megszünteti, és a <i>feltételes szabadság legkorábbi idejét</i> a határozott tartamú szabadságvesztés tartamáig, de legalább öt és legfeljebb húsz év közötti időre <i>elhalasztja</i>
(5) bekezdés	<i>Feltételes szabadságra bocsátás időtartama alatt</i>	Határozott tartamú szabadságvesztésre ítézés	A feltételes szabadságot a bíróság megszünteti, és a <i>feltételes szabadság legkorábbi idejét</i> a határozott tartamú szabadságvesztés tartamáig, de legalább öt és legfeljebb húsz év közötti időtartamra <i>elhalasztja</i>

A Btk. 47/B §-ának (1) és (2) bekezdésében megfogalmazott jogkövetkezmény mérlegelést nem biztosító szabályának alkalmazása – pusztán a hatóság felderítési mulasztásának, hiányosságainak következtében – kedvezőtlenebb helyzetbe hozhatja a bűnelkövetőt, mint hogyha az előző bűncselekményét az életfogytiglani büntetésre ítélesekor vették volna figyelembe az együttes elbírálás során. Kérdés, hogy mi a jogi helyzet, ha az (1) és (2) bekezdés szerinti esetekben a tettest nem végrehajtandó, hanem „csak” felfüggesztett szabadságvesztésre ítéli a bíróság.

Az áttekintés alapján az is megállapítható, hogy különösen a (2) és a (4) bekezdésben foglaltak, finoman fogalmazva, nem egészen életszerűek. Így például, hogyan lehetséges az, hogy az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélet előtt elkövetett bűncselekményéért az elítéltet a feltételes szabadságra bocsátás alatt határozott tartamú végrehajtandó szabadságvesztésre ítélik. Vagyis, az életfogytiglani büntetésre ítéltése előtt valószínűleg meg az elkövető a bűncselekményt, majd nem ezen büntetés miatt kezdi meg letölteni az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetését, ahonnan legalább húsz, illetve legfeljebb harminc év letöltése után feltételes szabadságra kerülhet, és ekkor ítélik el a több mint húsz, illetve harminc évvel ezelőtt elkövetett bűncselekményéért.

A (4) bekezdés esetében az tűnik kevésbé életszerűnek, hogy aki az életfogytiglani büntetésének végrehajtása alatt követ el bűncselekményt, akkor hogyan kerülhet feltételes szabadságra, illetve az sem valószínű, bár nem zárható ki, hogy a végrehajtás alatt elkövetett bűncselekmény nem válik ismertté, csak a feltételes szabadságra bocsátás tartama alatt.

A 47/B § (3), (4) és (5) bekezdésében megjelölt jogkövetkezménynél a felső ha-

tár, azaz a húsz év megállapítása, tekintettel a Btk. 40. §-ának (2) bekezdésében a határozott tartamú szabadságvesztés generális maximumára, fölösleges. A „legalább” ötéves alsó határ megállapítása viszont – főként a kisebb, illetve a közepes súlyú bűncselekmények esetében – aránytalanul szigorú jogkövetkezménynek tekinthető. Az aránytalanságot még inkább fokozza az, hogy ezen bekezdésekben nincs különbségtétel a végrehajtandó és a felfüggesztett határozott tartamú szabadságvesztés között. Vagyis, az akár egészen rövid tartamú felfüggesztett szabadságvesztésre elítélésnek is következménye a feltételes szabadság „legalább” ötévi elhalasztása.

E kérdéskör összegzéseként leszögezhető, hogy kívánatos és indokolt egyrészt az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó új törvényi szabályozás alkotmánybíró-sági vizsgálata, másrészt érdemes lenne az első tényleges életfogytiglani büntetést kiszabó jogerős bírósági döntés után az érintetteknek a strasbourgi bírósághoz fordulniuk.

De lege ferenda pedig, a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés, mint nem alkotmánykonform és embertelen büntetési forma, kiiktatása, azaz a feltételes szabadságra bocsátás ítéleti kizárásának eltörlése kívánatos. Továbbá az európai trendnek megfelelően, indokoltnak látszik a jelenlegi ténylegesen letöltendő, kirívóan magas és nem megfelelően szabályozott minimális büntetési idő, valamint a feltételes szabadság tartamának jövőbeni csökkentése.

A határozott ideig tartó szabadságvesztés felső határa változatlan maradt, a legrövidebb tartamot illetően viszont a Btk. legutóbbi módosítása a korábbi egy napos minimumtartamot két hónapra emelte fel. A változtatás indoka az, hogy az alsó határnak a korábbi három hónapról egy napra történő leszállítása nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, és a bíróságok nem alkalmaz-

zák az egészen rövid tartamú szabadságvesztés-büntetést. Ezzel egyetértünk, az viszont már kevésbé érthető, hogy egy napról miért éppen két hónapra emelkedett az alsó határ, miért nem például egy hónapra, mint az európai országokban elfogadott, avagy miért nem a korábban létezett három hónapra. Számomra a sajtóban 1998. október elején közzétett információ adta meg igazán a választ, vagyis, a szabálysértési törvény tervezett szabályozása kapcsán szóba került, hogy ismét bevezetik az elzárás jogintézményét, amely hatvan napig terjedhet. Ez a hír azóta igaznak bizonyult.

A 2000. március elsején hatályba lépő új szabálysértési kódex, az 1999. évi LXIX. törvény az alkalmazható büntetések között a pénzbírságon kívül az elzárást is szabályozza, amit törvény állapíthat meg. Az új szabálysértési törvény 14. §-ának (2) bekezdése értelmében az elzárás legrövidebb időtartama egy nap, leghosszabb tartama pedig általában hatvan nap, de a 24. § (1) bekezdése szerinti esetben ez akár kilencven nap is lehet.

A magyar bíróságok által elrendelt szabadságvesztés-büntetések tartamáról a következő táblázat tájékoztat.

A kiszabott szabadságvesztés-büntetések tartama (felnőttkorúak esetében)

		Összesen	6 hó- napig	6-tól 12 hónapig	1-től 2 évig	2-től 5 évig	5 év fölött
1980	ítélet	25 066	12 251	8727	2444	1387	244
	százalék	100	48,9	34,8	9,8	5,5	1,0
1983	ítélet	27 295	11 439	10 699	2956	1809	387
	százalék	100	41,9	39,2	10,9	6,6	1,4
1986	ítélet	28 108	10 281	11 626	3583	2078	540
	százalék	100	36,57	41,36	12,74	7,78	1,78
1987	ítélet	26 780	8716	11 742	37 599	2085	478
	százalék	100	32,54	43,84	14,03	7,78	1,78
1988	ítélet	22 820	7043	10 262	3284	1796	435
	százalék	100	30,86	44,96	14,39	7,87	1,90
1989	ítélet	19 893	6173	8621	3115	1614	370
	százalék	100	31,03	43,33	15,65	8,11	1,85
1990	ítélet	16 121	4653	6824	2778	1503	363
	százalék	100	28,9	42,3	17,2	9,3	2,3
1991	ítélet	20 589	6666	8202	3622	1753	346
	százalék	100	32,4	39,8	17,6	8,5	1,7
1992	ítélet	22 964	7726	9106	3758	1942	432
	százalék	100	33,6	39,65	16,4	8,45	1,9
1993	ítélet	21 042	8213	7625	3237	1616	351
	százalék	100	39,0	36,2	15,4	7,7	1,7
1994	ítélet	21 404	8792	7563	3031	1587	431
	százalék	100	41,1	35,3	14,2	7,4	2,0
1995	ítélet	22 969	10 169	7848	2908	1646	398
	százalék	100	44,3	34,2	12,7	7,2	1,7
1996	ítélet	23 239	10 463	7837	3002	1507	430
	százalék	100	45,0	33,7	12,9	6,5	1,9
1997	ítélet	25 526	11 634	8407	3384	1605	496
	százalék	100	45,6	32,9	13,3	6,3	1,9
1998	ítélet	28 738	13 333	9569	3569	1774	493
	százalék	100	46,4	33,3	12,4	6,2	1,7

A közérdekű munka

(Az adatok forrása a KSH statisztikai évkönyve)

[Megjegyzés. 1995-ben és 1996-ban összesen 30 esetben (9+21), 1997-ben és 1998-ban összesen 25 esetben (16+9) szabott ki a bíróság életfogytiglani büntetést.]

Az adatok alapján megállapítható, hogy az 1980-as évtizedben a hat hónapig terjedő (végrehajtandó és felfüggesztett) szabadságvesztés-büntetések együttes aránya 1988-ig fokozatosan és folyamatosan csökkent; az 1980. évi 48,9 százalékról 1988-ra 30,86 százalékra. 1990-et követően, úgy tűnik, ez a csökkenést jelző folyamat megállt, sőt, szembetűnő és folyamatosnak tekinthető emelkedés figyelhető meg.

A hat és tizenkét hónap közötti tartam kiszabása tekintetében változó a kép, de 1988-at követően fokozatosan csökken az ilyen tartamú szabadságvesztés-büntetés alkalmazási gyakorisága. Az előbb említetteknek megfelelően a kiszabott szabadságvesztés-büntetésekben belül összességében az egy évig terjedő tartam az utóbbi közel két évtized során mindig meghaladta a hetven százalékat; 1980-ban ez az arány még 83,7 százalék volt, 1990-ben 71,2, 1996-ban 78,7, 1998-ban pedig 79,7 százalék.

Az egy és öt év közötti tartamú szabadságvesztés-büntetés kiszabási aránya 1991-ig emelkedő tendenciát mutatott, az utóbbi években viszont csökkenést jeleznek az adatok.

Az öt év fölötti tartamú szabadságvesztés részesedése az utóbbi csaknem két évtizedben az 1 százalék (1980-ban) és a 2,3 százalék (1990-ben) között ingadozott. 1993-ban ez az arány 1,7, 1994-ben 2,0 százalék volt, míg 1998-ban ismét 1,7 százalékra módosult. Az öt év fölötti tartamú szabadságvesztésre vonatkozó adatok magukban foglalják az életfogytig tartó szabadságvesztésre történő jogerős elítéléseket is.

A közérdekű munkát bíróság rendeli el, és az ítéletben meghatározott, a köz javára végzendő munka ingyenes teljesítését jelenti hetenként legalább egy napon. A közérdekű munka végzését, mint főbüntetést a legújabb Btk.-módosítás is fenntartja, és bár eddigi hazai gyakorlati alkalmazása nagyon szerény, bevezetésének és fenntartásának büntetőpolitikai koncepciója helyeselhető. Így nem véletlen, hogy a közérdekű munka végzése a rövid tartamú szabadságvesztés egyik leggyakrabban alkalmazott alternatívája sok nyugat-európai országban. A külföldi és a magyar szabályozás közötti lényeges különbség az, hogy a nyugati rendelkezések a bűnelkövető hozzájárulásához, beleegyezéséhez kötik e büntetési nem kiszabhatóságát. Az ítélelhozatal előtt az elkövető hozzájárulásának a magyar szabályozásba történő beépítése feltétlenül szükségesnek mutatkozik, a nemzetközi dokumentumokban foglalt követelmények (a kényszer- és a kötelező munka tilalma, lásd például az Európai emberjogi egyezmény 4. cikkelyét) és a hatékonyság szempontjából is. Sajnálatos módon, büntetőködexünk legújabb módosítása sem rendelkezik erről. A Btk. 50. §-ának (1) bekezdése az önkényes nem teljesítés következményeként szabadságvesztésre átváltoztató rendelkezése ezzel összefüggésben nem elegendő, egyébként is, ez a szabály nem a közérdekű munka végzésének elrendelésére vonatkozik.

A közérdekű munkára ítéles gyakoribb hazai alkalmazásának lényegi feltétele egyrészt e büntetési nemnek megfelelő elkövetői körrel szembeni elrendelése, másrészt a végrehajtás körülményeinek és a munkavégzés ellenőrzésének körültekintő megszervezése.

A megfelelő elkövetői körrel szembeni alkalmazás követelményénél abból kell kiindulni, hogy e büntetésnek nem a munkára nevelés az elsődleges célja, sokkal inkább arra kellene irányulnia, hogy az elkövető a köz ellen elkövetett bűnét jóvátegye a köz javára végzett munkával. Vagyis, nem szabadna a közérdekű munkára ítélest az alkoholista, a munkakerülő, a meghatározott munkát egészségi vagy más okból elvégezni képtelen személyek, a lumpen elemek büntetésévé lealacsonyítani. Másik oldalról viszont erőteljes lehet a közérdekű munka nem kívánatos rágalmazó, szinte megszegyenítő hatása.¹²

A közérdekű munkára ítélet végrehajtására vonatkozó részletes joganyagot a Bv. tvr. V. fejezete tartalmazza. Ennek értelmében e főbüntetés végrehajtását a bv. bíró a hivatásos pártfogó útján ellenőrzi. A kijelölt munkahellyel a közérdekű munka végzésének tartamára nem létesül munkaviszony. Ugyancsak a Bv. tvr.-ben található az a rendelkezés, amely szerint a megyékben és a fővárosban működő munkaügyi központok rendszeresen tájékoztatják a megyei, fővárosi bíróságot azokról a munkahelyekről, amelyek közérdekű munka végzésére elítéltek kijelölését igénylik. A gyakorlatban azonban a munkaügyi központok és a bíróságok közötti együttműködés nem megfelelő, illetve nem is igen áll rendelkezésre elfogadható minőségű és mennyiségű munkahely. Továbbá, a pártfogói felügyelő végrehajtási jogköre, a munkavégzés ellenőrzése, háttérfeltételeinek biztosítása sem kielégítő.

A Btk. 49. §-ának (3) bekezdése lényegében átvette a korábbi szabályozást a főbüntetés teljesítésére, azzal az eltéréssel, hogy már nincs meg az a törvényi korlát, amely szerint a közérdekű munkát az elítélt csak heti egy napon végezheti. A munkaviszonyban állóknál mindazokon a

napokon teljesíthető e büntetés, amelyeken a munkavállalónak egyébként nem kellene munkát végeznie. A Btk. 1997. évi módosítása – feltehetőleg tévesen – kiiktatta a Bv. tvr. 61. §-ának (3) bekezdését, amely arról rendelkezett, hogy az elítélt a közérdekű munkát évi rendes szabadságának ideje alatt, folyamatosan is végezheti.

A Btk. 49. §-ának (4) bekezdése a közérdekű munka végzése tartamának generális minimumát egy napban, maximumát ötven napban határozza meg. A korábbi szabályozás maximumként a túlzottan magas száznapi tartamot jelölte meg, és a Btk. 1997. évi módosítása csökkentette e főbüntetés leghosszabb tartamát a felére. A külföldi szabályozásoktól eltérően a közérdekű munka végzésére vonatkozó legújabb hazai törvényi rendelkezés e főbüntetés tartamát változatlanul napokban, és nem órákban szabja meg.

Az előző szabályozástól eltérően, az 1997. évi Btk.-módosítás az egynapi közérdekű munka végzését hat óra időtartamban rögzíti. A fentiekből következően a közérdekű munka végzése tartamának alsó határa egy nap, azaz hat óra, felső határa pedig ötven nap, azaz háromszáz óra.

A korábbi Btk.-rendelet nem rögzítette azt, hogy az egynapi közérdekű munka végzésének hány óra munkavégzés felel meg, erről a Bv. tvr. 61. §-ának (2) bekezdésében található olyan előírás, amely szerint a közérdekű munka végzésének végrehajtása során a napi munkaidő legalább négy óra, legfeljebb nyolc óra. Ezt az igazságtalannak tekinthető szabályt (hiszen az azonos tartamú büntetés egyes esetekben kétszer annyi munkavégzéssel teljesítendő) a Btk. 1997. évi módosításával összefüggésben, meglepő módon nem helyezték hatályon kívül, így jelenleg az az igen furcsa és ellentmondásos helyzet állt elő, hogy az egynapi munkaidő óraszámára vonatko-

zóna egyidejűleg két, ugyanakkor egymástól eltérő rendelkezés van hatályban. A gyakorlatban – a *lex posteriori derogat lex priori*, a büntetőjogban nem egyértelmű elvére is figyelemmel – feltehetőleg a hatórás szabály kerül a jövőben alkalmazásra.¹³

A bírói gyakorlat szerint a közérdekű munka-büntetés kiszabásának többek között a közlekedési bűncselekmények elkövetőivel szemben is helye van, különösen azokban az esetekben, amikor ez a büntetési nem alternatív büntetésként szerepel. A közérdekű munka-büntetés alkalmazásának nem a rendszeres munkára szoktatás a fő célja, ezért e büntetés kiszabása indokolt lehet a munkaviszonyban álló elkövetők esetében is. Az átváltoztatás arányossága azonban problematikus, hiszen ha valaki a törvényben rögzített napi hatórás munkakötelezettségének nem tesz eleget, akkor ennek helyébe huszonegy óra tartamú szabadságvesztés lép.¹⁴

Komoly problémát jelent az is, hogy kirívó módon nehézkes és kevésbé hatékony a közérdekű munka-büntetés végrehajtása.¹⁵ A jövőbeni büntetőkódexben a közérdekű munka büntetéskénti fenntartása – az európai tendenciának is megfelelően – változtatlanul indokolt. A közérdekű munka végzése elrendelésének az elkövető hozzájárulásához kötésével kapcsolatban indokolt a változtatás, továbbá az elrendelhető időtartam óraszámában történő meghatározása, a végrehajtási feltételek javítása, hatékonyabbá tétele és a pártfogói felügyelet továbbfejlesztése vonatkozásában is indokolt.

A pénzbüntetés

A pénzbüntetés szabályozásában az 1998. évi Btk.-módosítással változott mind a napi tétel száma, mind az egynapi tétel összege. Az utóbbi módosítás támogatható, míg a napi tétel számának 360-ról 540-

re emelése indokolatlanul eltúlzott. Egyrészt más országok btk.-szabályozásai általában maximumként 360 napi tételt írnak elő, másrészt a jelenlegi hazai gyakorlat zömében 100 és 250 napi tétel között szabják ki a büntetést. A 250 fölötti napi tételszám alkalmazása viszonylag ritka. Ilyen helyzetben indokolatlannak és fölöslegesnek találok a napi tételszám fölemelését, hiszen a jelenlegi törvényi kereteket sem használja ki a jogalkalmazó.¹⁶

Szintén új mozzanat, hogy tekintettel kellene lenni a cselekménnyel elért vagy elérni kívánt anyagi előnyre is. A problémát feltehetőleg majd a jogalkalmazónak kell megoldania, és ki kell kerülnie a kétszeres értékelés tilalmát, ugyanis a célzott anyagi előny eleve tényállási elem.

A pénzbüntetés alkalmazási gyakoriságával kapcsolatban azt is komolyan kell venni, hogy a kiszabott pénzbüntetések nem elhanyagolható arányát az elítéltek nem fizették, illetve nem fizetik meg, és az átváltoztatás következtében szabadságvesztés-büntetést töltő elítéltek száma növekszik.

Ez a körülmény 1993-ban a pénzbüntetések egyhatodát érintette, majd az 1995. évi LXI. törvény, az úgynevezett gyorsító csomag mellékhatásai nyomán még továbbnőtt ez az arány. A büntetőeljárás gyorsításának szándéka, a tárgyalás mellőzésével alkalmazott pénzbüntetés kiszabásának ösztönzése ugyanis azt eredményezte, hogy az elmúlt időszakban több olyan megye is volt, ahol a kiszabott pénzbüntetések felét vagy közel felét át kellett változtatni szabadságvesztés-büntetésre.¹⁷

Ugyancsak megjegyzendő, hogy a kiszabott pénzbüntetések állítólag a bírósági költségvetésbe folynak be, s ott is használják fel azokat. Vagyis a bírósági szankcióalkalmazást nem csupán a büntetőjog szabályai, elvei, de pénzügyi szempontok is, nem megengedhető módon, befolyásolhatják.

TANULMÁNY

A felnőttekre vonatkozó magyar bírósági szankciókiszabási adatokat az alábbi táblázat tartalmazza.

Év	Abszolút százalék	Elítélt összesen	Halál- büntetés	Összes szabad- ságveszt.	Felfüg- gesztett szabad- ságveszt.	Végre- hajtandó szabad- ságveszt.	Javító- nevelő (közér- dekű) munka	Pénz- büntetés	Egyéb
1975	ítélet százalék	59 233 100	3	25 358 42,8	10,766 18,2	14 592 24,6	3653 6,2	30 219 51,0	-
1980	ítélet százalék	55 300 100	5	25 066 45,3	11 548 20,9	13 518 24,4	2591 4,7	26 265 47,5	1 373 2,5
1985	ítélet százalék	54 851 100	2	26 477 48,3	11 780 21,5	14 697 26,9	2684 4,9	21 079 38,4	4609 8,4
1990	ítélet százalék	42 538 100	-	16 121 37,9	6005 14,1	10 116 23,8	676 1,6	18 641 43,8	7094 16,7
1991	ítélet százalék	59 447 100	-	20 589 34,6	8855 14,9	11 734 19,7	253 0,4	27 989 47,1	10 615 17,9
1992	ítélet százalék	70 583 100	-	22 964 32,5	10 820 15,3	12 144 17,2	61 0,08	33 760 47,8	13 797 19,5
1993	ítélet százalék	67 873 100	-	21 042 31,0	10 919 16,1	10 123 14,9	146 0,2	33 578 49,5	13 107 19,3
1994	ítélet százalék	70 787 100	-	21 404 30,2	12 052 17,0	9352 13,2	418 0,6	35 172 49,7	13 792 19,5
1995	ítélet százalék	77 029 100	-	22 969 29,8	13 682 17,76	9287 12,05	869 1,1	38 442 49,9	14 749 19,14
1996	ítélet százalék	75 525 100	-	23 239 30,8	13 741 18,2	9498 12,6	1272 1,7	36 168 47,9	14 846 19,6
1997	ítélet százalék	80 624 100	-	25 526 31,7	15 272 18,9	10 254 12,7	1700 2,1	38 204 47,4	15 194 18,8
1998	ítélet százalék	89 249 100	-	28 738 32,2	17 565 19,7	11 173 12,5	1850 2,1	42 093 47,2	16 568 18,5

Forrás: a KSH statisztikai évkönyve és az Igazságügyi Minisztérium adatai

A hazai szankciókiszabási gyakorlatban hosszú időn keresztül, egészen a rendszer-változás időszakáig a szabadságvesztés-büntetés volt a meghatározó és a leggyakrabban kiszabott szankciófajta. A szabadságvesztés-büntetésen belül pedig a végrehajtható változat aránya egészen 1993-ig meghaladta a felfüggesztett szabadságvesztés részesedését.

Szintén 1993-tól kezdődően azonban az összes elítélési eseten belül a szabadságvesztés-büntetés együttes aránya általában 30 és 32 százalék között mozog, ez 1997-ben 31,7, 1998-ban viszont, emelkedést mutatva, 32,2 százalék volt. A szabadság-

vesztés-büntetésen belül a felfüggesztett változat folyamatosan emelkedő, az 1990. évi 14,1 százalékról 1998-ra 19,7 százalékra nőtt. A végrehajtható büntetési forma aránya pedig az 1990. évi 23,8-ról 1998-ban 12,5 százalékra csökkent, úgy, hogy az elmúlt években ez az arány nemigen változott (1990-ben 12,05, 1996-ban 12,6, 1997-ben 12,7, 1998-ban 12,5 százalék volt). Az évkönyvünk által közzétett, az 1997 végére vonatkozó adat már jobban elgondolkodtató, hogy a végrehajtható intézményeinkben fogva tartott elítéltek 40,3 százaléka elsőbűntényes, 30,7 százaléka visszaeső, és 29 százaléka többszörös visszaeső.

Az 1980-as évek végétől kezdődően a leggyakrabban alkalmazott büntetőjogi jogkövetkezmény a pénzbüntetés, amelynek aránya az elmúlt hat évben 47,2 százalék (1998-ban) és 49,9 százalék (1995-ben), vagyis az 50 százalékhöz közeli értéken mozog. Azonban az is megfigyelhető, hogy a pénzbüntetés részesedése a legutóbbi években, ha kis mértékben is, de fokozatosan csökken.

A közérdekű munka-büntetés kiszabási aránya lassan ugyan, de emelkedik. Ez 1994-ben 0,6 százalékot, míg 1997-ben és 1998-ban egyaránt 2,1 százalékot tett ki, azonban ez is szinte elhanyagolható.

Az egyéb, önállóan alkalmazott mellék-büntetések és intézkedések aránya az elmúlt években a húsz százalékhöz közel mozog. 1996-ban 19,6, 1998-ban 18,5 százalék volt, azonban itt is csökkenésről beszélhetünk. Ezen úgynevezett egyéb jogkövetkezmények döntő része próbára bocsátás.

Az Igazságügyi Minisztérium kutatószervezési és elemzési főosztálya a jogerősen elítélt felnőttekkel szemben az 1991 és 1997 közötti időszakban alkalmazott jogkövetkezményeket vizsgálva, arra a következtetésre jutott, hogy az ítélkezési gyakorlat enyhülése állapítható meg, s ez elsősorban a végrehajtandó és felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés alkalmazási arányának az előbbieken már említett megváltozásában mutatható ki.¹⁸ Jómagam viszont

ezt a változást pozitív fejleményként értékelem, a nyugat-európai tendenciához közelítés jelének látom. Az IM-jelentés is elismeri, hogy az enyhülés nem minden bűncselekmény-kategóriában következett be. Az enyhülés mértéke csupán a személy elleni, a közrend elleni és a vagyon elleni bűncselekmények miatt indult eljárásokban szembe-tűnő. Vagyis, inkább a differenciált szankcióalkalmazáshoz való közelítésről, mint az ítélkezési gyakorlat általános jellegű enyhüléséről lehet szólni. Ezt a körülményt bizonyos fokig negatívan színezi az, hogy egyes, a tömegtájékoztatás által is kiemelten kezelt esetekben, illetve nevezetesen, ismert személyek büntetőügyeiben néhány alkalommal elentmondásos, a szakmai szempontok szerint sem teljesen meggyőző ítéletek születtek, s ez – úgy gondolom – nem javította a közvéleményben az igazságszolgáltatás hitelét, tekintélyét. Hasonlóképpen változatlanul problematikus az igazságszolgáltatás elhúzódo és lassuló ügyintézése. Ebből azonban, megítélésem szerint, nem lenne indokolt és méltányos az ország igazságszolgáltatásának egész működésére negatív előjelű sommás általánosításokat tenni. A tárgy- és tényszerű bírálatok viszont nem minősíthetők egyértelműen a független magyar bíróságok munkájába való „beavatkozásnak”, ezeket inkább meg-szívlelni lenne célszerű.

Nagy Ferenc

Jegyzetek

¹Ezek bemutatása **Nagy Ferenc–Tokaji Géza**: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 1998. 286. p. Továbbá Nagy Ferenc: A feltételes szabadságra bocsátásról. Belügyi Szemle, 1995. I. szám, 21-26. p., A horvát szabályozásról lásd **Novoselec, P.**: Das neue kroatische Strafgesetz von 1998. ZStW 111 (1999). Heft 2533. p.

²**Nagy Ferenc**: A büntetőjogi szankciórendszer továbbfejlesztésének egyes elvi és gyakorlati kérdéseiről. Magyar Jog, 1999. I. szám, 9-11. p. **Huszár László** a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtási és anyagi-pénzügyi kihatásait elemezve megemlíti, hogy erre a célra új, speciális, nagy biztonságú börtön építésére van szükség, ami mind építési, mind fenntartási költségeit tekintve, a legdrágább intézmény lenne. Megjegyzi azt is, hogy az ilyen jellegű intézmények „még nagyjából korlátlan anyagi forrásokat feltételezve sem bizonyultak képesnek súlyos működési zavarok nélkül funkcionálni”. Végül kiemeli, hogy a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésre fordítandó források „az igazságszolgáltatás más területein sokkal hatékonyabban, jogi, emberi és szakmai aggályok nélkül lennének kamatoztathatók”. **Huszár László**: Az életfogytiglani szabadságvesztés helyzete és perspektívái hazánkban és egyes más országokban. In A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, 1997/2., 35-43. p.

³**Bán Tamás**: A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberjogi egyezmények. Fundamentum, 1998. 4. szám, 119-127. p.

⁴Idézi **Bán Tamás**: i. m., 125. p.

⁵In Fundamentum, 1998. 4. szám, 33., illetve 38. p.

⁶**Tóth Mihály**: Az új büntetőnovella néhány

vitatott kérdése s a megoldások gyökerei. In Bűnözés és bűnmegelőzés a válságrégiókban. A III. országos kriminológiai vándorgyűlés anyaga. Magyar Kriminológiai Társaság, a Kriminológiai közlemények különkiadása. Budapest, 1999. 289. p.

⁷A számok megállapításával összefüggésben, ha a törvény egy adott bűncselekmény több változatát is (például több bekezdésben vagy több pontban) életfogytiglani szabadságvesztéssel fenyegeti, akkor ezt egynek számítottam, továbbá figyelemmel voltam a Btk. 165. §-ára is, azaz az egyéb háborús bűntettekre, amikről külön jogszabály rendelkezik, s ezt szintén egynek számítottam.

⁸Az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása, a 139. § (1) bekezdése; rombolás, a 142. § (2) bekezdése; hazaárulás, a 144. 1 (2) bekezdése; az ellenség támogatása, a 146. § (1) bekezdése.

⁹Népirtás, a 155. § (1) bekezdése; apartheid, a 157. § (1) és (3) bekezdése; a polgári lakosság elleni erőszak, a 158. § (2) bekezdése; bűnös hadviselés, 160. §, nemzetközi szerződés által tiltott fegyver alkalmazása, a 160/A § (1) bekezdése; hadi követ elleni erőszak, a 163. § (2) bekezdése; egyéb háborús bűntettek, 165. §.

¹⁰Emberölés, a 166. § (2) bekezdése; emberrablás, a 175/A § (3) és (4) bekezdése; emberkereskedelem, a 175/B § (5) bekezdése; közveszélyokozás, a 259. § (3) bekezdése; terrorcselekmény, a 261. § (2) bekezdése; légi jármű hatalomba kerítése, a 262. § (2) bekezdése; fegyvercsempészet, a 263/B § (3) bekezdése; visszaélés nemzetközi szerződés által tiltott fegyverrel, a 264/C § (3) bekezdése; visszaélés kábítószerrel, a 282. § (5) bekezdése.

¹¹Szökés, a 343. § (4) bekezdése; kibúvás a szolgálat alól, a 346. § (1) bekezdése; a szolgálat megtagadása, 347. §; kötelességszegés szolgálatban, a 348. § (3) bekezdése;

zendülés, a 352. § (3) és (4) bekezdése; parancs iránti engedetlenség, a 354. § (3) bekezdése; előljáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak, a 355. § (5) bekezdése; harckészültség veszélyeztetése, a 363. § (2) bekezdése; parancsnoki kötelességszegés, 364. §; kibúvás a harci kötelesség teljesítése alól, 365. §. E körben megjegyzendő, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetés az előbb felsorolt több büntettnél a háború idején vagy a harchelyzetben történő elkövetésre vonatkozik.

¹²Nagy-Tokaji: i. m. 1998. 307-309.; Nagy Ferenc: A büntetőjogi szankciórendszer... i. m., 11.

¹³Nagy-Tokaji: i. m. 1998. 308-309. A jelenlegi jogi helyzet, megítélésem szerint, nem értelmezhető úgy, hogy a napi munkaidő „főszabályként” hat óra, de a Bv. tvr. vonatkozó (azonban hatályon kívül még nem helyezett) szabályára figyelemmel, nem lehet kevesebb, mint négy óra, és nem lehet több nyolc óránál. Az ugyanazon körülményre vonatkozó, egymásnak ellentmondó szabály „kombinált” alkalmazása ugyanis nem engedhető meg.

¹⁴A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény 17. §-a értelmében meg nem fizetés esetén a pénzbírságot, ha a közigazgatási végrehajtás általános szabályai szerint, illetve adók módjára nem hajtható be,

közérdekű munka-büntetésre, illetve elzárásra kell átváltoztatni. A közérdekű munka-büntetés viszont nem szerepel a szabálysértés miatt alkalmazható büntetések és intézkedések között. Tehát a közérdekű munka a szabálysértési jogban helyettesítő büntetésnek tekinthető, amelynek eredeti szabályozása a büntetőjogban található meg. Figyelemre méltó azonban, hogy a szabálysértési joganyagban a közérdekű munka-büntetésre történő átváltoztatás kifejezetten az elkövető beleegyezését feltételezi, a 111. § (4) bekezdése alapján. A büntetőjogi szabályozástól eltérően, a közérdekű munka-büntetés leghosszabb tartama húsz nap, és itt is az egy napi közérdekű munkának „legfeljebb hat óra munkavégzés felel meg”. A közérdekű munka-büntetésre történő átváltoztatás esetén az elkövető a jegyző által meghatározott munkát köteles végezni.

¹⁵Lásd Kerezi Klára-Dér Mária: Az alternatív szankciók költségösszefüggései. Magyar Jog, 1998/5. 272. p.

¹⁶Nagy-Tokaji: i. m. 1998. 314. p.

¹⁷Kerezi-Dér: i. m. 1998/5. 272. p.

¹⁸Az Igazságügyi Minisztérium kutatásszervezési és elemzési főosztálya (Vavró István): Jogerősen elítélt felnőttek (1991-1997). Budapest, 1998. (61.018/1998. IM)

Tájékoztató

a büntetés-végrehajtás jelenlegi helyzetéről, fejlesztésének főbb irányairól, feladatairól, az 1999-ben bekövetkezett rendkívüli események tapasztalatairól

Tisztelt Országgyűlés Önkormányzati és Rendészeti Bizottság Rendészeti Albizottsága!

Felkérésükre a büntetés-végrehajtás jelenlegi helyzetének és fejlesztésének főbb irányáival, feladataival, az 1999-ben bekövetkezett rendkívüli eseményekkel kapcsolatos adatokat, tényeket, információkat, valamint elgondolásokat, koncepciókat, terveket áttekintettem és összegeztem. Az áttekintő-összegezõ (elemzõ-értékelõ) munka eredményéről a tisztelt albizottságot a következõkben tájékoztatom.

I.

A büntetés-végrehajtás jelenlegi helyzete, fejlesztésének főbb irányai, feladatai

A Büntetés-végrehajtási Szervezet (a továbbiakban bv.) tevékenységét jogszabályok és belsõ (IM és bv.) rendelkezések határozzák meg. A jogszabályok közül kiemelten fontos a bv. szempontjából a Büntetõ törvénykönyvrõl szóló 1978. évi IV. törvény, a Büntetés-végrehajtási Szervezetrõl szóló 1995. évi CVII. törvény, a büntetés-végrehajtási szervezet Szolgálati Szabályzatáról szóló 21/1997. (VII. 8.) IM-rendelet, a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló, több törvénnyel módosított 1979. évi 11. törvényerejû rendelet, a szabadságvesztés és az elõzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (XII. 12.) IM-rendelet.

A jogszabályi meghatározások szerint a bv. olyan állami fegyveres rendvédelmi szerv, amely végrehajtja a szabadságvesztéssel járó büntetéseket, intézkedéseket, büntetõeljárású kényszerintézkedéseket, a szabálysértés miatt kiszabott pénzbírság átváltoztatása folytán megállapított elzárásokat, az idegenrendészeti õrizeteket.

A bv.-t a kormány az igazságügy-miniszter útján irányítja. A büntetések és intézkedések végrehajtása felett az ügyészség törvényességi felügyeletet gyakorol. A bv. költségvetése az IM költségvetési fejezetéhez tartozik.

A bv. szervezeti rendszerét a Bv. Országos Parancsnoksága (156 fõ), 31 büntetés-végrehajtási intézet és 7 intézmény (összesen 6478 fõ személyzettel), továbbá 12 gazdasági társaság (1133 fõ szabad munkavállaló, továbbá 765 vezényelt hivatásos személy, összesen 1878 fõ) alkotja. A bv. összlétszáma 8532 fõ. Ebbõl hivatásos 6402, közalkalmazott 997, szabad munkavállaló 1133 fõ.

A 31 intézetből 13 országos fegyház és börtön („végrehajtóházak”), ide tartozik továbbá a fiatalkorúak regionális bv. intézete Kecskeméten. 16 megyében működik – főként előzetes letartóztatottakat fogva tartó – intézet („előzetesházak”). Pest megyében nincs előzetesház, az e megyében előzetesbe helyezett fogvatartottakat lényegében a Fővárosi Bv. Intézet őrzi Budapesten. Két megyében (Nógrád, Csongrád) két országos fegyház és börtön (Balassagyarmat, Szeged) látja el az „előzetesház” feladatait is.

A 31 bv. intézetben a jogszabályban meghatározott normák szerinti 10 024 férőhelyen összesen 15 094 személyt (14 145 férfit, 949 nőt) tartanak fogva. A fogvatartottak létszámát jogi szempontból az előzetes letartóztatottak, nem jogerősen és jogerősen elítéltek, elzárásra beutaltak, idegenrendészeti őrizetesek alkotják.

Az intézmények (a Központi Ellátó Intézet, a Bv. Szervezet Oktatási Központja, Budapest, a Bv. Továbbképzési és Konferenciaközpontja, Pilisszentkereszt, a Bv. Továbbképzési és Rehabilitációs Központja, Igal, a Bv. Központi Kórháza, Tököl, az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet, a Rendőrtiszti Főiskola bv. tanszéke) nevüknek megfelelő tevékenységet végeznek.

A 12 gazdasági társaság közül kettő faipari (Budapest, Szeged), három mezőgazdasági (Állampusztá, Baracska, Nagyfa), három textilipari (Sátoraljaújhely, Kalocsa, Sopronkőhida), három vegyes (Vác, Tököl, Máriaosztra) egy cipőipari tevékenységet végez (Balassagyarmat).

A fogvatartottak közül 3367 fő fegyház-, 6409 fő börtön-, 709 fő fogház-, 194 fő fiatalkorúak börtöne, 124 fiatalkorúak fogháza fokozatban tölti büntetését. A fogvatartottak közül 704 fő külföldi.

Kriminológiai szempontból a fogvatartottak csoportjaiként különíthetik el az alacsony általános műveltségű, főként vagyon, élet, testi épség elleni erőszakos bűncselekményeket elkövetettek, a szervezett bűnözői körökhöz tartozó, és a „szabad életben” bűnöző életmódot folytatók, a viszonylag magasabb általános műveltségű, és intellektuális bűncselekményeket elkövetettek, továbbá a külföldi fogvatartottak.

A szervezett bűnözői körökhöz tartozó és a „szabad életben” bűnöző életmódot folytató fogvatartottak körében egyre jellemzőbb, hogy a büntetőeljárás során el nem vonható látens vagyonukból a jogszabályok keretein belül is magasabb börtönélet-színvonalat biztosítanak maguknak (például tv, rádió, sajtótermékek, élelem stb.). Gyakori az is, hogy az ilyen személyek – vagyoni hatalmuknál fogva – továbbra is részt vesznek az intézeteken kívüli bizonyos bűnöző csoportok irányításában, felhasználva a legális (levelezés, telefonálás, látogató fogadás, ügyvédi beszélő, munkavégzés), de az illegális lehetőségeket is (például rejtegetett rádiótelefon, levél-, üzenetküldés, korrupció stb.).

A bv. költségvetése 1999-ben 19,3 milliárd Ft. Ebből 6,5 milliárd Ft a személyi juttatásokra, 2,4 milliárd Ft a járulékokra, 5,6 milliárd Ft a dologi kiadásokra került (kerül) felhasználásra.

A bv. gazdasági társaságok 1999-ben 1 015 676 E Ft állami támogatást kaptak, az ipari gazdasági társaságok 39 421 E Ft tiszta nyereséget termeltek 1999. I. félévében. (A mezőgazdasági társaságok az I. félévben mérlegkimutatásra nem kötelezettek.)

A bv. jelenlegi tevékenységét az alábbi feszültségek, ellentmondások, problémák akadályozzák a legnagyobb mértékben.

A bv. személyi állományának utánpótlása jelentős gondokat okoz, főként a tiszthelyettesi, zászlósi, közalkalmazotti állománycsoportokban. Ennek oka a bv. hivatás népszerűtlensége, amelyet nem ellensúlyoz megfelelő anyagi elismerés. A bv.-állomány alacsony bérbesorolású, és évek óta nem kapott (például közalkalmazottak), vagy nem kellő mértékben kapott (például tiszthelyettesek, zászlósok) bérfeljesztést. Így a bv.-állomány bére elmaradt más fegyveres erők, rendvédelmi szervek állománya jövedelmétől. (A bv. közalkalmazottak havi átlagkeresete bruttó 45 312 Ft, a tiszthelyetteseké, zászlósoké 66 027 Ft, a tisztéké 123 276 Ft). A nem rendszeres személyi juttatások terén is jelentős elmaradás tapasztalható (például a ruházati utánpótlási illetmény a hivatásos állományúaknál 5000 Ft-tal, közalkalmazottaknál 6500 Ft-tal, az önkéntes nyugdíjpénztári támogatás havi 2 százalékkal, az utazási költségtérítés 50 százalékkal, a beiskolázási segély évi 5000 Ft-tal, a havi albérleti hozzájárulás 9000 Ft-tal, a szemüveg-térítési hozzájárulás 9700 Ft-tal elmarad a BM-szervektől, családalapítási támogatás és gyermekszületési támogatás nincs is.) A pályakezdő bv.-állomány lakásigénye szinte teljességgel kielégítetlen, a szolgálati lakásokban a jelenlegi állomány, és jelentős hányadában a nyugdíjasok laknak.

Mindezen okok is hozzájárulnak ahhoz, hogy a tiszthelyettesi, zászlósi állománycsoportba főként az érettségivel nem rendelkező fiatalok jelentkeznek, ugyanakkor a középiskolai végzettség jogszabályi előfeltétel a jelentkezéshez. Súlyosbítja a helyzetet az is, hogy a jelenlegi tiszthelyettesi zászlósi állományban több mint 1000 fő nem rendelkezik középiskolai végzettséggel.

A bv. intézetek jelentős hányada a XIX. század második felében épült. Bár létrehozásuk óta sok helyen történtek építészeti, kommunális, biztonságtechnikai fejlesztések, az intézethálózat – összehasonlítva például az Európai Unió, USA, Kanada stb. börtönviszonyaival – összességében korszerűtlennek minősíthető. Ugyanakkor amennyiben a kelet-európai, balkáni vagy dél-amerikai átlagos színvonalhoz hasonlítunk, a magyar viszonyok jobbnak minősíthetők. A korszerűtlen viszonyok egyaránt sújtják úgy a fogvatartottakat, mint a bv.-állományt, amelynek szolgálati (munka) feltételeit jelentik az intézeti színterek.

A bv. intézetekre a túlszűfolttság a jellemző. A túlszűfolttság az 1999. november 11-i állapot szerint országos átlagban 150 százalékos. (Ennél nagyobb zsűfolttság Európában egy nemzetközi összehasonlítás szerint csak Portugáliában tapasztalható.) Az ország egyes területein (ahol a bűnözés magasabb, vagy az elhelyezési lehetőségek szűkebbek) az országos átlagot is meghaladja a túlszűfolttság (például a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézetben 227, a Fővárosi Bv. Intézetben 236, a Komárom-Esztergom Megyei Intézetben 248, a Veszprém Megyei Bv. Intézetben 321 százalékos). A 31 intézet közül mindössze kettőben nem éri el a férőhelyek kihasználtsága a 100 százalékot (Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet 93, Fiatakorúak Bv. Intézete 87 százalék). A túlszűfolttság negatív hatásai hátráltatják, nehezítik a fogvatartottak bizonyos emberi jogainak folyamatos biztosítását. A bv. intézetekben összesen 4949 zárka áll rendelkezésre, a több mint 15 000 fogvatartott elhelyezésére. A zárkák átlagos alapterülete 16,5 négyzetméter.

Mindezen körülmények növelik a biztonsági kockázatot, és több helyen szinte lehetetlenné teszik a bv.-állomány szolgálati (munka-) körülményeinek javítását is.

A bv. személyi állományának létszáma az intézetekben kevésnek ítéltető. Főként a biztonsági felügyelői, körletfelügyelői, munkáltatási felügyelői, nevelői állomány összlétszáma kevés. Mintegy 500 fő létszámnövelésre lenne szükség ahhoz, hogy például az intézetekben készülségi (objektumon belüli) szolgálatot lehessen működtetni, vagy nagyszámú túlóra nélkül megfelelő színvonalon ellenőrizve legyenek a fogvatartottak úgy a körleten, mint a munkahelyeken. Egy ilyen volumenű létszámnövelés megoldaná azt a gondot is, amelyet a bírósági tárgyalásokra történő előállítások jelentenek.

A bv. 1999. évi költségvetését 1998-ban hibás tervezéssel, alulfinanszírozás jelleggel alakították ki. Emiatt a bv. 1999. II. félévében gazdálkodási szempontból kritikus helyzetbe került, elindult az eladósodás irányába. Az intézetek nem tudták kifizetni a számlákat, nem álltak rendelkezésre a jogszabályokban meghatározott bérek, a túlszolgálati díj, az üdülési hozzájárulás kifizetéséhez szüksége elegendő éves fedezet. Nem állt rendelkezésre bizonyos fejlesztések (például egyenruházat- korszerűsítés, intézeti férőhelynövelés, az új létesítmény, a Venyige utcai új „előzetesház” eszközbeszerzése stb.) pénzügyi fedezete sem. Mindezek miatt a Bv. Országos Parancsnoksága kezdeményezésére az IM vezetése a kormánytól 297 millió Ft pénzügyi átcsoportosítások lehetőségét kérte, elsősorban azért, hogy a bérek, a túlórák, az üdülési hozzájárulás kifizetésre kerülhessen. Az átcsoportosítás a bv. költségvetése keretében megtörtént, de ezzel a fejlesztési, beruházási, férőhelybővítési célok megvalósulása hátrányt szenvedett.

A bv. 2000. évi költségvetési előirányzata (22,7 milliárd Ft) főként az intézeti rendszer fejlesztése (például a Venyige utcai objektum kialakításának befejezése, a veszprémi új bv. intézet létrehozásának megkezdése, a nyíregyházi, szolnoki intézetek bővítése) és a működési költségek terén magasabb pénzügyi lehetőségeket biztosít, mint az 1999. évi költségvetés. A bv. 2000-ben 352 fős létszámfejlesztésre kap lehetőséget a fővárosi Venyige utcai „előzetesház” működtetéséhez. Ugyanakkor a 2000. évi költségvetés előirányzatai közül a rendszeres, kötelezően előírt személyi juttatások vonatkozásában 536,3 millió Ft, a nem rendszeres, részben kötelezően, részben adhatóként előírt személyi juttatások vonatkozásában (más rendvédelmi szervek elért színvonalának biztosításához) 555,4 millió Ft nincs biztosítva. Ezen hiányosság fenntartása előrevetíti azt, hogy 2000-ben sem lesz lehetőség a bv.-állomány jövedelmi felzárkóztatására más fegyveres erők, rendvédelmi szervek színvonalára.

A bv.-fejlesztések főbb irányai, feladatai a következőkben összegezhetők.

1999. hátralevő részében be kell fejezni a Bv. Országos Parancsnoksága és az intézeti, intézményi, gazdasági társasági rendszer szervezeti korszerűsítését.

A Bv. Országos Parancsnoksága átszervezése már befejeződött. A viszonylag nagy létszámú (198 főállású, 17 részfoglalkozású), túlzottan tagolt (63 belső szervezeti egységből álló), túlzottan magas létszámú vezetővel (61 fő) működő szervezet (amelyben a gazdasági, személyügyi, nemzetközi, informatikai funkcionális szervek domináltak a bv. szakmai szervek hátrányára) átalakításra került. Az új szervezet 156 fős. A 156 státusból 100 olyan, amely köztisztviselővel is betölthető. Ezzel létrejött a „civilizálás” lehetősége. 61-ről 30-ra csökkent a vezetők, 36-ról 26-ra a belső szervezeti egységek száma. Ugyanakkor nőtt a bv. szakmai szervek száma. A Bv. Országos Parancsnoksága át-

szervezése terén ez évi feladat az ideiglenes állományszervezési táblázat, a Szervezeti és Működési Szabályzat véglegesítése, a munkaköri leírások kidolgozása.

Az intézet- és intézményrendszer korszerűsítése is befejezés előtt áll. Valamennyi intézet és intézmény új szervezetet alakított ki különös tekintettel arra, hogy 2000. január 1-jével bevezetjük a decentralizált létszám- és bérgazdálkodást. Ennek keretében az intézetek, intézmények parancsnokai, vezetői a szervezetek kialakításánál, működtetésénél a jelenleginél jobban használhatják fel a létszámkeretüket, a rendszeres és nem rendszeres személyi juttatások pénzügyi fedezeteit. A korszerűsítés keretében létrehozuk – 54 év után ismét – a Magyar Börtönlelkésziséget.

2000-től kezdődően fejlesztési főirány, hogy minden törvényes módon és formában növekedjen a bv. személyi állományának jövedelme, javuljanak élet- és szolgálati körülményei. E főirány megvalósításához emelni kell az állomány illetményét a kormány által meghatározott 8,25 százalékos mértékben, és jelentősen előre kell lépni a nem rendszeres személyi juttatások (ruházati utánpótlási illetmény, étkezési hozzájárulás, utazási költségtérítés, üdülési hozzájárulás, családalapítási támogatás, albérleti hozzájárulás, egészségügyi költségtérítés stb.) terén. Meg kell valósítani azt, hogy az állomány – főként az újoncok közül –, lakásvásárlási, lakásépítési kölcsönben részesülhessen.

Amellett, hogy több mint 1000 tiszthelyettest, zászlóst soron kívül be kell iskoláztatni a középiskolai érettségi megszerzése céljából, magasabb színvonalúvá kell tenni az utánpótlási tevékenységet is.

A költségvetési lehetőségek függvényében végre kell hajtani a 2072/1998. számú, a bv. intézményrendszer fejlesztéséről szóló kormányhatározatot. Ennek értelmében 2000-ben be kell fejezni a fővárosi Venyige utcai, mintegy 1000 fő fogvatartottat befogadó „előzetesház” építését, és az intézetet be kell indítani. Folytatni kell a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön rekonstrukcióját, valamint a nyíregyházi és szolnoki intézetek férőhely-bővítését. Új és kiemelt (2,2 milliárd Ft nagyságrendű) beruházásként meg kell kezdeni a Veszprémi Bv. Intézet kialakítását.

A bv. intézetekben olyan felújításokat kell megvalósítani, amelyek hozzájárulnak a fogvatartotti férőhelyek növeléséhez, a bv.-állomány szolgálati körülményei javításához.

A 2000. évi költségvetés országgyűlési elfogadása előtt kérnünk kell az Igazságügyi Minisztérium, a Pénzügyminisztérium vezetését, a bv. tevékenységét figyelemmel kísérő országgyűlési képviselőket, bizottságokat, az Országgyűlést, hogy a bv. 2000. évi költségvetési előirányzataként tervezett fedezetet a rendszeres személyi juttatások vonatkozásában legkevesebb 536 millió Ft-tal, a nem rendszeres személyi juttatások előirányzatát 555,4 millió Ft-tal növeljék meg.

2000-ben ki kell dolgozni a bv. fejlesztési koncepcióját. A koncepcióban meg kell határozni a bv. rövid távú (2 éves), középtávú (8 éves) és hosszú távú (12 éves) fejlesztésének irányait, feladatait.

A koncepciónak a jogalkotási (jogalkotás-kezdemenyvezési és a belső rendelkezési), jogalkalmazási (bv. szolgálati módszerek, eljárások, technika), utánpótlási, oktatási, a bv.-állomány élet- és szolgálati körülményeinek javítási, az intézeti- intézményi-gazda-

sági társasági fejlesztési, informatikai, fegyverzeti, járműparki, ruházati, sajtó- és kommunikációs fejlesztési területeket szükséges tartalmaznia.

II.

A büntetés-végrehajtásban 1999-ben bekövetkezett rendkívüli események tapasztalatai

A bv. rendkívüli eseményei közül a fogolyszökések, hivatásos személyek elleni erőszakok, a fogvatartottak intézetben belüli, egymás sérelmére elkövetett súlyos testi sértései, természet elleni fajtalanságai, kényszerítései, a kábítószerrel való visszaélései, valamint a fogvatartottak ideiglenes intézetelhagyásai során elkövetett bűncselekmények alkalmasak leginkább arra, hogy minőségi szempontként szolgáljanak a bv. működésére vonatkozóan, vagy a közvélemény, a pártok, a média érdeklődésére számot tartsanak.

1999-ben a bv. intézetekből 1999. november 11-ig 13 fogolyszökés történt. Tizenkét esetben egy-egy személy szökött meg, egy esetben két fő. A szökések főként az intézetben kívüli mezőgazdasági munkaterületekről történtek (8 eset). Két alkalommal a bíróságra történő előállítás során történt szökés. Ebből egy esetben a fogvatartott egy illemhelyen, segítői által elrejtett fegyvert magához véve, a kísérő felügyelőt lövéssel megsebesítve szökött meg. Két esetben az intézetek területén levő munkahelyről, egy esetben zárkából (a kondicionálóterem mennyezetét kibontva, és a kerítésen átmászva) két fő szökött meg. A megszökött 14 főből viszonylag rövid időn belül 10 főt elfogtak, 4 fő jelenleg is szökésben van. A 14 megszökött személyből három szökésének ideje alatt vagyon elleni bűncselekményeket is elkövetett.

A szökések tapasztalatai arra utalnak, hogy meg kell erősíteni a munkahelyek – ezen belül különösen a mezőgazdaságiak – biztonságát. Ismét létre kell hozni a korábban megszüntetett lovasszolgálatot, növelni kell a szolgálati kutyák számát, a biztonságtechnikai rendszer fejlesztésével összhangban. Ebben az évben a fogvatartottak 27 esetben követték el hivatalos személy elleni erőszakot a bv. területén. A hivatalos személy elleni erőszakot főként a körletfelügyelők meglökésével, megrúgásával, megütésével követték el. Egy esetben pisztollyal, egy esetben a rendszeresített, úgynevezett „gyenge pengéjű” késsel, egy esetben pedig seprűnyéllel támadtak a felügyelőkre. A cselekmények során 8 felügyelő szenvedett testi – ebből egy fő súlyos, 8 napon túl gyógyuló – sérülést. Kilenc fogvatartott is megsérült, mindegyik esetben 8 napon belül gyógyuló sérüléseket szereztek. Valamennyi esetben büntetőeljárás indult a fogvatartottak ellen. Az esetek közül külön említésre méltó a Magda Marinko által elkövetett cselekmény, akit korábban életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. Nevezett azért támadt az őt zárkájába visszakísérő felügyelőre, mert a szabad levegőn történt tartózkodásából visszatérve – ugyanúgy, mint minden eddigi alkalommal – megmotozták. Tettének oka a börtönártalmakból eredő személyiségzavarral magyarázható.

1999-ben a fogvatartottak 45 esetben követték el egymás sérelmére a súlyos testi sértés bűncselekményét. A súlyos testi sértések főként a verekedések során keletkeztek. Kényszerítés bűncselekményét 14, természet elleni fajtalanságot 20 esetben követték el a fogvatartottak.

Az előzőkben említett, 1999-ben elkövetett fogvatartotti bűncselekmények nagyszámúrendjükben azonosak a korábbi évek átlagaival.

Ugyanez nem állítható a kábítószerrel való visszaélésekre, amely a korábbi évekhez viszonyítva jelentősen megnőtt. Amíg e bűncselekményt 1997-ben hat, 1998-ban négy alkalommal, addig 1999-ben 16 esetben követték el, pontosabban 16 eset vált ismertté.

Ezekben az esetekben a zárkaellenőrzések során, a gyanús rosszsullétek után találtak különféle kábítószereket (cannabis, amfetamin, heroin, THC) cigaretta, bélyeg, tableta, kapszula, folyadék, kevert dohány formájában. Több helyen fedeztek fel a zárkaellenőrök véres, kábítószeres orvosi fecskendőket is.

1999-ben a következő rendkívüli események keltették fel leginkább az állami vezetést, a pártok, a média, a közvélemény érdeklődését.

Február 2-án a többszörösen büntetett előéletű Döcher Györgyöt, aki a Budapesti Fegyház és Börtönben töltötte 5 év börtönbüntetését lopás, önbíráskodás, csalás, magánokirat-hamisítás, zsarolás, személyi szabadság megsértése, lőszerrel és robbanóanyaggal való visszaélés bűncselekménye miatt, és enyhébb végrehajtási szabályok alá helyeztéként a FRUZSINA Bt. által üzemeltetett vendéglátó-ipari egységben, a Budapest XV. kerület, Szent Korona út 25/A sz. alatti eszpresszóban dolgozott, ismeretlen tettes több lövéssel megölte. Az eset vizsgálata során kiderült, hogy Döcher György kérte az enyhébb végrehajtási szabályok (evsz.) alá helyezését, és bár az őt fogva tartó Váci Fegyház és Börtön illetékesei nemleges javaslatot adtak, a bv. bíró engedélyezte a kérelem teljesítését, amit az ügyészi fellebbezés után a másodfokú bíróság helybenhagyott. Ugyanakkor kiderült az is, hogy a külső munkahely előzetes ellenőrzése a Budapesti Fegyház és Börtön illetékesei részéről nem történt meg, és a bv. nem szerezte be a Döcher György életmódjára vonatkozó adatokat a rendőrségtől. Mindezen okok hozzájárultak a Döcher György sérelmére elkövetett bűncselekmény elkövetésének lehetőségéhez.

Országosan felülvizsgálták az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását is. A vizsgálat tapasztalata alapján jelentős mértékben csökkent (845-ről 497-re) az evsz. hatálya alá eső személyek száma.

A Döcher-ügy kapcsán több bv. állományú személy fegyelmi fenyítésben részesült, és a történetek ügyében folytatott vizsgálatok vezettek végső soron ahhoz is, hogy személyi változások következtek be a bv. felsőszintű vezetésében.

November 1-jén Budai József, akit emberölés elkövetéséért 18 év 8 hónapi szabadságvesztésre ítelt a bíróság, mint az enyhébb végrehajtási szabályok alá eső, a Budapesti Fegyház és Börtönből havonkénti kötelező 24 órás eltávozáson levő fogvatartott emberölést követett el. Az ügy vizsgálata során kiderült, hogy Budai Józsefet a Balasgyarmati Fegyház és Börtönben 5 év letöltése után (!) jó magaviselete miatt fegyházfokozatból az enyhébb, börtönfokozatba javasolta áthelyezni az intézet parancsnoka. Így lehetővé vált az, hogy Budai József kérhesse az evsz. hatálya alá helyezését. A fogvatartott kérelmének teljesítését – bár az intézet nem javasolta –, az illetékes bv. bíró engedélyezte, az ügyész pedig tudomásul vette. Így Budai József jogosult lett arra, hogy havonta legalább egy alkalommal legkevesebb 24 órás eltávozásban részesüljön, melynek során újabb bűncselekményt követett el.

Az eset vizsgálatának tapasztalata az volt, hogy nem voltak kellően körültekintőek a fegyházból börtönbe való áthelyezést javasló, előterjesztő bv. személyek akkor, amikor nem vették figyelembe az elítélt szabadulásáig még hátralevő időt, az ítélet alapjául szolgáló bűncselekmény súlyosságát. Tapasztalat volt az is, hogy az evsz. hatálya alá tartozó személyek eltávozási lehetőségeit meghatározó 1979. évi 11. törvényerejű rendelet 9/A pontja (1) bekezdésének a) alpontja megfogalmazását („havonta legfeljebb négy alkalommal eltávozhat”) a végrehajtásra kiadott 6/1996. (VII. 12.) IM-rendelet 168. §-ának (4) bekezdése kiterjesztő jellegűre változtatta meg („az eltávozás lehetőségét havonta legalább egy alkalommal biztosítani kell”).

Tóth László fogvatartott, akit szintén emberölés miatt ítélték el 17 évi fegyházbüntetésre, és alkoholista életmódja miatt elrendelték kényszergyógyítását is, továbbá, akit jó magaviselete miatt fegyházfokozatból börtönfokozatba helyeztek át, és aki 2001-ben lett volna feltételeesen szabadságra bocsátható, így 1999. november 2-án átmeneti (a szabadulás utáni időszakra felkészítő) csoportba sorolták, a havonkénti egy alkalommal engedélyezhető eltávozáson erőszakos közönség bűncselekményét követte el, szeszestaltól befolyásolt állapotban.

Az eset vizsgálatának tapasztalata az, hogy nem kellő mérlegelés után lett kezdeményezve a fegyházból börtönbe történő áthelyezés. Az eltávozás javasolásakor, engedélyezésekor nem lett kellően figyelembe véve a korábban elkövetett bűncselekmény súlyossága, a fogvatartott korábbi alkoholista életmódja, nem vizsgálta pszichológus a fogvatartott aktuális személyiségét. A nem kellő körültekintést tanúsított bv.- állományú személyek fegyelmi felelősségre vonásban részesültek.

Az előzőekben említett két ügy tapasztalatai alapján az igazságügy-miniszter módosította az evsz. hatálya alá tartozó fogvatartottak eltávozását is szabályozó IM-rendeletet. Az új meghatározás szerint a havonkénti eltávozások számát, a fogvatartott eltávozás alatti magatartási szabályait az intézet parancsnoka határozza meg. Tehát már nem kötelező havonkénti egyszeri engedélyezés, de aki megérdemli, az négy alkalommal is eltávozhat.

A fogvatartottak bv. intézetekből való ideiglenes távollétét javasló, előterjesztő és engedélyező büntetés-végrehajtási gyakorlat egységes kialakítására országos parancsnoki intézkedést adtam ki. Ebben 22 súlyos bűncselekmény (például emberölés, erőszakos közönség, közveszélykeltés, rablás stb.) miatt elítélt személyek intézetből történő, különféle jogcímenek (evsz., átmeneti csoport, kegyeleti jog, látogató fogadása, rövid tartamú eltávozása, csoportos kimaradása, büntetés félbeszakítása) történő ideiglenes távollétek javasolási engedélyezési szempontrendszerét határoztam meg.

Ez év szeptemberében több, titkos információszerezésre feljogosított szervezet olyan adatokról, tényekről, információkról tájékoztatott, amelyek szerint egyes fogvatartottak, fogvatartotti csoportok több intézetben fontolgatják annak lehetőségeit, és részükről akaratelhatározás van kialakulóban, hogy az október 23-i nemzeti ünnepünk körüli időben az ország bv. intézeteiben tömeges ellenszegülést tanúsítsanak, demonstráljanak. Az információk szerint így akartak tiltakozni az általuk augusztus 20-ra várt közkegyelem elmaradása miatt, illetve demonstrálni a bv. intézetekben tapasztalható szigorítások ellen.

A helyzet kezelésére írásos országos parancsnoki intézkedést adtam ki. Az intézkedésben elrendelem a biztonsági rendszerleírások, riadótervek, kiértesítési rendszerek, a

fegyverszobák biztonsága felülvizsgálatát. Elrendeltem továbbá a kapcsolatfelvételt az illetékes rendőri, tűzoltó szervekkel. Előírtam a bv.-állomány rendkívüli feladatokra történő külön felkészítését, bizonyos – rendőrökkel, tűzoltókkal közös – gyakorlatok végrehajtását, a parancsnoki, vezetői ellenőrzések számának növelését. Megszigorítottam az intézeti be- és kiléptetések rendjét, a biztonsági ellenőrzéseket, szemléket. Meghatároztam a nagyobb létszámú fogvatartotti mozgások, sport- és kulturális rendezvények, a szabad levegőn való tartózkodás fokozott biztosítását. Elrendeltem, hogy valamennyi bv. intézetben – igényelve a rendőrség erőit, eszközeit, a Határőrség, a Vám- és Pénzügyőrség kábítószer-kereső kutyavezetőit, kutyáit – október 23-a előtt legalább két alkalommal hajtsanak végre fokozott ellenőrzéseket, amelyek során vizsgáljanak át zárkákat, munkahelyeket és egyéb helyiségeket, motozzák meg a fogvatartottakat. Mindezek célja a tiltott, vagy támadásra alkalmas dolgok felderítése volt.

Mindezen feladatok végrehajtásának személyi, tárgyi feltételeit biztosítottuk, egyes szolgálatok megerősítésével, készenléti (lakáson bevonulásra kész) és készségi (az intézetekben szolgálatra kész) csoportosítások kialakításával.

A bv.-állomány – a rendőrség, a Határőrség, Vám- és Pénzügyőrség, Tűzoltóság együttműködésével – az intézetekben meghatározott feladatokat végrehajtotta. A szeptember 15-től október 17-ig, továbbá az október 18-tól 25-ig terjedő, az intézkedésemben megkülönböztetett két végrehajtási időszakban nem történt olyan rendkívüli esemény, amely megzavarta volna az intézetek működését.

Az intézetekben végrehajtott fokozott ellenőrzések demonstratív hatásukon túl fedtek olyan tárgyakat is, amelyek tartása tiltott. Így például

① a Budapesti Fegyház és Börtönben egy kézkrémes dobozba beépített rádiótelefon, heroint tartalmazó ampullákat találtak;

② a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben a kézről vett mintavétel egy személynél kokaint, egy másiknál heroint mutatott ki. A látogatóhelyiségben 11 ezer Ft átadását hiúsították meg, amelyet két látogató egy fogvatartottnak akart átadni;

③ a Kalocsai Fegyház és Börtönben kihegyezett acéldarabot, fűrészlapot, nuncsakut, kötélrészleteket találtak;

④ a Szegedi Fegyház és Börtönben egy életfogytiglanra ítélt személynél acélpengéjű kést találtak;

⑤ a Fővárosi Bv. Intézetben 47 darab kapszulát fedeztek fel, amelyekben amphetamin-tartalmú kábítószer volt.

Az országos parancsnoki intézkedés végrehajtásával kapcsolatos tapasztalatokat jelentésben összegeztük. A jelentést az igazságügy-miniszternek felterjesztettük. A történetekről az igazságügy-miniszter nyilatkozatát követően sajtótájékoztatót tartottunk. A bv. vezetése sikerként értékelte, hogy fogolyrendezés büncselekmény előkészülete, kísérlete, megvalósulása nem történik meg, és már akaratelhatározási szakaszban, a fogvatartottak néhány, kisebb létszámú csoportjában sikerült megelőzni a súlyosabb kimenetelű rendkívüli események létrejöttét.

A tájékoztatóm II. fejezetében említett, az állami vezetés, a pártok, a média, a közvélemény érdeklődését felkeltő rendkívüli események egyes média megjelenítései különféle módon értelmezték, helyeselték vagy helytelenítették a bv. intézetekben tapasztalható „szigorításokat”. Ezekkel kapcsolatosan a bv. vezetésének álláspontja az,

hogy jelen időszakban a „szigorítások” a jogszabályok következetes, liberalizmustól mentes betartását, és a fogvatartottakkal történő betartatását jelentik. Álláspontunk része továbbá az is, hogy a bv. kötelessége jogalkalmazó szervként a jogszabályok végrehajtása.

Ugyanakkor jelenleg dolgozunk egy olyan programcsomag kialakításán, amely a „szigorítások ellentételezéseként” különböző programok (oktatás, képzés, szakkörök, kulturális és sportrendezvények stb.) széles körű lehetőségeit biztosítaná, döntően az intézetben belül.

Bökönyi István

Tisztelt Országgyűlés Önkormányzati és Rendészeti Bizottság Rendészeti Albizottsága!

A bv. a lehető legjobb együttműködésre törekszik a vele munkakapcsolatban levő bírói, ügyészi állománnyal, a rendvédelmi szervek tagjaival, az egyházak képviselőivel, továbbá mindazon állami, társadalmi szervvel, amely a fogvatartottak személyiségének változtatásában, szabadulásuk utáni beilleszkedésében részt vesz.

Kérjük Önöket, hogy továbbra is kísérjék figyelemmel, támogassák és segítsék a bv. feladatainak végrehajtását.

Budapest, 1999. november 15.

Tisztelettel:

*Dr. Bökönyi István s. k.
bv. vezérőrnagy, PhD*

Javíthatatlanok?

A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fejlődési trendje

A kriminálpedagógiai fejlődés főbb állomásainak és a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés alakulásának vázlatos áttekintése témám szempontjából feltétlenül indokolt, mert ez a folyamat alapvetően meghatározta a jelen korrekciós elméletét és gyakorlatát. Megítélésem szerint a hazai börtönügy alakulásának lényegi állomásait is fel kell vázolni, hiszen a különböző törekvések korrekt elemzéséhez nélkülözhetetlen, hogy azok a megfelelő intézményi kontextusba kerüljenek. Ennek érdekében szerkezetileg azt a megoldást választom, hogy a kriminálpedagógia fejlődésének bemutatásához igazodva teszem meg az intézményi kitekintést. Mivel a büntetés-végrehajtás alapvetően végrehajtó szervezet, így elkerülhetetlen, hogy egyes esetekben a törvények, illetve jogszabályok szolgáljanak „mérőködként”.

Az elemzés előtt azonban a jelen témakör megközelítésének alapgondolatát kívánom egyértelművé tenni: szakmai véleményem szerint a fogvatartottak intézeti életének pusztán adminisztratív irányítása, a „börtönélet” szervezése, vagy a „rabokkal” történő foglalkozás önmagában nem elegendő ahhoz, hogy az adott tevékenységet büntetés-végrehajtási korrekciós nevelésnek minősítsük. Ezen kizárólag olyan pedagógiai eljárást értek, amely a fogvatartottak társadalmilag elfogadott, de egyénileg is eredményes magatartás- és tevékenységformáinak kialakítására, valamint a már meglévő pozitív tulajdonságok és viszonyulási formák tudatosítására és elmélyítésére irányul. (Bábo-

sik meghatározásából kiindulva, 1994, 8. p.) Ha az első két kritérium (tehát a társadalmi elfogadottság/értékesség, illetve az egyéni eredményesség) bármelyike sérül vagy háttérbe szorul, akkor már nem fogadom el az eljárás nevelésként történő minősítését.

Ezzel természetesen nem azt állítom, hogy a rabok segítésének, támogatásának igénye a történelem során már évszázadokkal ezelőtt ne fogalmazódott volna meg. Legősibb formája a fogházmisszió, de például a rabsegélyezés intézménye is régi gyökerekkel bír: a börtönben sínylődők élelmezése, ruházása és lelki gondozása az ókorban és a középkorban a kegyesség és jótékonyság kategóriájába tar-

tozva, az egyház által is ösztönözve beépült a szegénygondozással kapcsolatos tevékenységek közé. Nem jelentett azonban többet ennél. (Mezey, 1996.)

Ezeket a kezdeményezéseket, és számos későbbi törekvést (például segélyezés, patronázsmozgalmak, karitatív programok, szakképzés stb.) azonban határozottan meg kell különböztetni a tényleges büntetés-végrehajtási korrekciós neveléstől. Ez utóbbi tevékenység célrendszerével, valamint alkalmazott módszereivel szemben „pedagógiai önvédelemből” rendkívül szigorú követelményeket kell támasztani.

Álláspontomat azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert a korrekciós neveléstörténeti irodalom több szerzője (Balogh-Pál, 1975; Pál, 1976; Gáfor és munkatársai, 1989) a „büntetés-végrehajtási nevelés” fogalmát olyan korszak gyakorlása alapján értelmezte, illetve definiálta, amikor a fogvatartottakra irányuló hatások tartalmukban és módszereikben is távol állnak a pedagógiától, továbbá munkásságuk olyan időszakra esett, amikor a szakmai szempontok fölé emelkedett a napi politikai akarat. Ez tükröződik meghatározásaikban is.

Nemcsak szakmai szempontból, de etikailag is hiba lenne a nevelés céljának, szerepének és folyamatának olyan korszerű megközelítését számon kérni az említett szerzőktől, amelyeket nem is ismerhettek, vagy szakmai meggyőződésük miatt elutasítottak. Véleményem szerint azonban legalább ekkora veszélyt jelent, ha az ideológiának a pedagógiára történő „rátelepedése” eredményeként megfogalmazódott definíciókat kritika nélkül elfogadjánk, és kiindulási alapként használnánk kutatásunk során. A professzionális igényesség kritériumát szem előtt tartva, nem marad más lehetőség számunkra,

mint a fogalmak, és a mögöttük meghúzódó tartalmak tisztán neveléstudományi újragondolása.

Dolgozatom céljából következik, hogy a büntetés-végrehajtási nevelésről (annak múltjáról, jelenéről és jövőjéről) ténylegesen mint pedagógiai tevékenységről kívánok beszélni, a lehetőségekhez képest megtisztítva minden ideológiai, politikai „álruhától”. Jelen törekvés arra kötelez, hogy ne tegyek engedményt sem térben, sem időben.

Történelmi áttekintés

A nevelés gondolata a büntetés kontextusában már az időszámítás előtt gyökeret vert. Protagorasz szerint „értelmes lény nem a múltra, hanem a jövőre tekintettel büntet”. A filozófia a jövőre vonatkozó szempontok között említette a bűnös megjavítását is.

Az ókorban felmerült nevelés gondolata nem ment teljesen feledésbe a középkor és az újkor teoretikusainál sem.

A bűn és a büntetés pedagógiai problematikája a XVI. század óta áll a neveléssel foglalkozók figyelmének központjában. A nevelés gyakorlatát kezdetektől a feltűnő szigor jellemezte. Legfontosabb eszköznek a büntetést tekintették, amely szélsőségesen durva és megalázó volt. Ennek okát a középkori nevelési felfogás jellemzi legszemléletesebben, amely szerint a gyermek nemcsak tökéletlen, hanem az eredendő bűnnel terhelt. Emiatt hajlik a bűnbeesésre, gonosz indulatok tartják rabságban, így értelemszerűen szükség van vele szemben szigorra, kemény fegyelmezésre.

A vallásérkölcsi alapon álló nevelési, büntetési elképzelések nem adtak más lehetőséget a nevelésre, mint a megfélemlí-

tő, elretentő szigort és a testi fenyítés alkalmazását.¹ Ez a felfogás még fokozottabban élt azokban, akik a büntetőjogi büntetést alkalmazták.

A szabadságvesztés mint önálló büntetési nem a polgárosodó társadalmakban a XVII. század végétől alakult ki fokozatosan, ahogy az egyéni szabadság és az emberi munkaerő értékévé vált. Lukács Tibor szóhasználatával élve: a börtön az újkor, pontosabban a korai kapitalizmus „vívmánya”. (Lukács, 1987.) Az első időszakban a szabadságvesztésre azonban úgy tekintettek, mint ami a halálbüntetések, a testcsonkítások, a megszégyenítő büntetések helyébe lépett, tehát azoknál sokkal humánusabb nem lehetett.

Magyarországon az első központi jellegű büntetés-végrehajtási intézetet gróf Eszterházy Ferenc alapította 1772-ben Pozsony megyében. Szempcen, Szempci Fenyítőház néven. Többszöri áthelyezés után (1779, Tallós; 1785, Szeged) az intézet 1831-ben megszűnt, és ezzel befejeződött a hazai börtönügyi első kísérlete.

A Szempci Fenyítőház közrendszerben² működött. A differenciálásnak egyetlen típusát alkalmazták: a férfiakat és a nőket különítették el egymástól. A fenyítőház minden kezdetlegessége ellenére nevelési szempontból maradandót alkotott azzal, hogy szolgálati utasításában megfogalmazta az intézményesített javítás gondolatát. Legeredményesebb eszköznek a végrehajtás során a munkát tartották, a rabokat kenderfonásra, zsákszövésre, pokróckészítésre fogták. Hittek a vallás személyiségformáló erejében, ezért a fenyítőházban lelkészt is alkalmaztak. A rabok naponta jártak istentiszteletre, ahol hittanra oktatták őket. A lelkésznek kötelessége volt, hogy a rabokat „...a kátéből megvizsgálja, és gondja legyen rá, hogy mindenki legalább a lelki üdvösségre

megkívántató keresztyéni kötelességeket tökéletesen ismerje”. (Lukács, 1979.) A fogvatartottakhoz történő viszonyulásról ugyanakkor sokat elárul, hogy a különböző szabályzatok a rabokat gyakran „javíthatatlan”, „elvetemült csöcselék”, „isten-telen” stb. jelzővel illették.

Deák Ferenc a tömlöcök³ embertelen viszonyait látva kiábrándultan állapította meg: „A büntetés célját veszti... midőn a vétkesre sújtva csak bosszul, de nem javít... s fájdalommal kell megvallanunk, a tömlöcök mégsem javítóhelyek, hanem nagy részben a vétkes oskolái valának, s gyakran aki... mint vétkét bánó bűnös kerül a börtönbe, mint kitanult gonosztevő hagyja el azt.” (Deák, 1840.)

A hazai börtönügyi javaslat – Deák Ferenc irányításával – az 1843-44. évben a magányrendszer⁴ mellett tört lándzsát. Ennek a rendszernek a követelményeit szem előtt tartva alakították át Márianosztrán az egykori pálos rendi kolostort börtönné, és ebben a rendszerben építettek fel 1845-ben a balassagyarmati, majd a komáromi börtönt is. A reformkor nagyjainak 1843-as börtönügyi javaslatai haladó elképzeléseket fogalmaztak meg az uradalmi, illetve törvényhatósági tömlöcök megszüntetésére, ezzel együtt az egységes szabályozású börtönrendszer létrehozására, azonban sorra valamennyi előterjesztés elbukott, a gyakorlati megvalósításra nem kerülhetett sor. Magyarország úgy lépett a XIX. század második felébe, hogy egyetlen büntetés-végrehajtási intézete sem volt⁵, nem érvényesültek modern elvek a büntetés-végrehajtásban, a vármegyékben pedig néhány kivételt leszámítva, a feudális tömlöcök voltak a jellemzők. (Mezey, 1995.)

A börtönügyi reformtörekvéseket félbeszakították a történelmi események.

Történelmi paradoxon, hogy a szabadságharc leverése után éppen a neoabszolutizmus tette meg az első lépéseket a magyar börtönügy égető problémáinak megoldására. 1852-ben az osztrák kormány Magyarországon bevezette az osztrák büntető törvénykönyvet, így ezzel általánosan alkalmazott büntetési nemmé vált hazánkban is a szabadságvesztés. A törvényi szabályozás pedig megkövetelte, illetve segítette a tömlöcök megszüntetését és a börtönügy fejlesztését.

Az osztrák börtönügyi politika nagy-szabású fegyházalapítási programba kezdett Magyarországon. A legfontosabb cél a gyorsaság és az olcsóság volt. Ennélfogva a kormány fegyintézzé alakított át régi várakat és más középületeket. Az 1852-1856 között megnyílt intézetek (váci, márianosztrai, illavai, lipótvári és lepoglavai) így eleve nem lehettek alkalmasak semmiféle korszerű börtönügyi eszme befogadására: az alkalmatlan falak közé erőltetett fegyházakban sem az egészséges elhelyezést, sem a javító értelemben alkalmazott munkáltatást, sem a nevelés alapfeltételeként megfogalmazott elkülönítést és differenciálást nem lehetett végrehajtani. (Mezey, 1995.) Ezek a körülmények azonban tökéletesen megfeleltek a kormánynak, hiszen az osztrák börtönrendszer lényege éppen a tekintélyuralmon alapuló, legszigorúbb értelemben vett totális intézmény volt. A fegyintézeti hálózatot az erdélyi területeken 1860-ban az egyetlen, eleve fegyintézeti célokra épített nagyenyedi, és a már 1786-ban „provinciális” börtönné nyilvánított szamosújvári intézetek egészítették ki. Az elhelyezési feltételek ezekben a börtönökben sem voltak jelentősen jobbak.

A magyar börtönügy a rossz telepítések miatt – Lőrincz József szerint – olyan mellékvágányra került, amelynek követ-

kezményei máig hatnak. (Lőrincz–Nagy, 1997, 34. p.)

1863-ban – a gyakorlat további egységesítésének szándékával – helytartótanácsi körrendeletet adtak ki a „hatósági fogházak szervezetéről”. A rend és a fegyelem mellett kívánalomként írták elő az elítéltek és a vizsgálati foglyok, valamint a férfiak és a nők elkülönítését. Ezek a differenciálási törekvések még rendkívül szűkkörűek voltak, de feltétlenül hozzájárultak a személyi állomány viszonyulásának és gondolkodásának formálásához. Megtiltották a bentlakók szidalmazását, bár megengedték szükség esetén „mérsékelt mennyiségre terjedő testi büntetés” alkalmazását. A körrendelet előírta a foglyok „lelki oktatását”.

A kriminálpedagógiai nézetek a hazai büntetés-végrehajtásban viszonylag korán, századunk elején jelentkeztek. Első képviselői Kármán Elemér és Finkey Ferenc voltak. Haladó – a nemzetközi törekvésekkel párhuzamosan – kriminálpedagógiai gondolataik („Az a büntetés, amely csak sújt, csak fájdalmat okoz. Amely megsemmisíti, tönkreteszi az elítélteket, nem tökéletes büntetés” (Finkey, 1922), azonban opposzcióban álltak koruk uralkodó nézeteivel, s ezért nem gyakorolhattak hatást a büntetés-végrehajtás gyakorlatára.

Az 1867. évi kiegyezés a börtönügyben (is) jelentős változásokat hozott. Gyors ütemben kiépült a polgári jellegű államapparátus és jogrend. Ennek a folyamatnak kiemelkedő állomása volt az első magyar büntető törvénykönyv – az 1878. évi V. törvénycikk –, az úgynevezett Csemegi kódex. Ez a jelentős jogalkotás korlátozta a halálbüntetést, megszüntette a testi és a megszégyenítő büntetéseket, és bevezette a szabadságvesztést, mint önálló büntetési nemet. A büntető törvény-

könyv elfogadását jelentős börtönépítési program követte. Az ideál ekkor még a magányrendszer volt, így ebben a szel­lemben épült fel többek között a Szegedi Börtön (1881), a Soproni Fegyház (1884) és a Budapesti Országos Gyűjtőfogház (1896) is.

Az elítéltek foglalkoztatásának skálája fokozatosan szélesedett. A munkáltatás mellett 1883-ban Illaván már „fegyencis­kolát” működtettek. Határozott pedagógi­ai törekvéseket érvényesítettek akkor, amikor a fegyenceket „érdemosztályba” sorolták, és aki felsőbb osztályba jutott – az eltöltött idő, munkája, szorgalma alap­ján kiérdemelte –, jutalomként zenét tanulhatott. Tudomásunk szerint ez volt az első olyan kísérlet a hazai börtönügy törté­netében, amikor az állandó fegyelmezés, illetve büntetés helyett az elítélteket juta­lom kilátásba helyezésével igyekeztek nagyobb együttműködésre és jobb teljesít­ményre, szellemi gyarapodásra sarkallni.

Annak ellenére, hogy a fejlődés késés­sel indult el, a magyar börtönügy a szá­zadforduló idejére felzárkózott a nyugat­európai szintre, kiépült az ír fokozatos rendszert⁶ követő hazai börtönrendszer. A magyar börtönügy e múlt század végi vi­rágkora történetének eddig legkiegyensú­lyozottabb szakasza volt.

A századfordulót követő évtizedben a már veszteglésre kényszerült gazdaság szinte azonnal érzékelhető nyomokat ha­gyott a börtönvilágon. A korábbi támoga­ottság a töredékére zsugorodott. A prefe­rencia beszűkülése kedvezőtlenül hatott a személyi állományra is. Ez különösen ér­zékeny lemaradást okozott akkor, amikor a büntetőjogi reformirányzatok Európa­szerte kimozdították az ítélezési rend­szert a merev, tetterányos szemléletből, és a tettes felé fordítva a figyelmet, lehetővé tették a magyar börtönügynek is a humán

tudományok – a pszichológia, pedagógia, kriminológia – alkalmazását. (Lőrincz-Nagy, 1997.)

Az I. világháború befejezése, a triano­ni békeszerződés utáni években a század­forduló tájkán megindult börtönügyi depresszió tovább mélyült, sem az ország gazdasági helyzete, sem pedig az uralko­dó kriminálpolitikai szemlélet nem kínált lehetőséget a mégoly szolid börtönrefor­málásra sem. Tény, hogy a két világhábo­rú között a börtönügy az igazságszolgá­latás perifériájára szorult, anyagi és szel­lemi támogatottsága a korábbi évtizedek­hez viszonyítva tragikusan visszaesett. (Lőrincz-Nagy 1997.) Honi büntető tör­vényhozásunk a megfelelő tárgyi és szel­lemi feltételek híján az ártalmatlanná té­velt, a fizikai elszigetelést és az elretten­test szolgálta.

Az elmélet síkján lemaradásunk a polgári társadalmak kriminálpedagógiai irányzataitól a 40-es évek végére még je­lentősebbé vált, amikor a hazai szakma a Makarenko által képviselt felfogás elkö­telezett hívévé vált. Az irányzat sajnála­tosan leegyszerűsítette és túlideologizál­ta Makarenko törekvéseit, jelszószerűen kiragadta és dogmává tette – többek kö­zött – a következő megállapítását is: „A törvénysértők nevelése lényegében nem különálló feladat, nem különbözik alap­vetően más normális gyermekek nevelé­setől...”, tehát nincs szükség semmifé­le „speciális nevelésre”. (Makarenko, 1955.)

Ez az álláspont évtizedekre rányomta bélyegét a kriminálpedagógia – és ettől elválaszthatatlanul a nevelési törekvések – elméletére és gyakorlatára, sőt bizonyos vonatkozásban még ma is érezteti hatását.

Az eltorzult igazságszolgáltatás az 50-es évek elejétől az elítélteknek hazai tör­telmünkben példátlan tömegét zúdította

a börtönökre. A dogmatikus szemlélet hatására szinte teljesen megszűnt a különbség a szándékos és a gondatlanságból elkövetett bűncselekmény megítélése között, megszűnt a fokozatosság, és egységes lett mindenkiel szemben a büntetés-végrehajtás. Az átpolitizált büntetéstani új tartalma a represszív prevenció lett.

A sztálini büntetőpolitika a magyar börtönügy személyi és szervezeti feltételrendszerét is drasztikus alapossággal igazította saját követelményeihez. 1949-ben és 1950-ben a börtönök személyi állományának teljes cseréjét végezték el. Az új személyzet nem előképzettség és szakmai rátermettség, hanem főképpen a politikai megbízhatóság kritériumai alapján verbuválódott. A szakmai képlet végtelenül leegyszerűsödött: a személyzet és az elítéltek politikai ellenfelekként álltak egymással szemben.

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a – még éppen csak körvonalazódó – nevelési törekvések háttérbe szorulásának az oka nem csupán a személyzet ideológiai-politikai elkötelezettsége volt, mivel a humán kvalitások és a segíteni akarás pártsemlegesek. Az alapvető probléma a kívánalmakban és direktívákban volt, amely „kézi irányítással” meghatározta a gyakorlatot.

A büntetés-végrehajtási testület 1952-ben az igazságügy-miniszter felügyelete alól a belügyminiszter fennhatósága alá került. Ezzel automatikusan együtt járt a katonai formaságok túlhangsúlyozása. A túlzottan őrzés- és termeléscentrikus nézetet éltette a merev, sokszor durvaságig menő, rideg bánásmód. Az elítéltek megjavításának, nevelésének gondolata hosszú távra feledésbe merült, a kedvezményrendszer is kizárólag a munkateljesítményre épült. Az őrszobákon kihelyezett parancsoló jelmon-

dat a „ne csak őrizd, gyűlöld is” gyakorlatában elterjedt a durva, embertelen bánásmód, az elítéltek mély, megalázó alávetése az átmilitarizált személyzetnek. (Lőrincz-Nagy, 1997.)

Az 50-es évek első felének súlyos politikai és büntetőpolitikai torzulásai hazai börtönügyünket letragikusabb korszakába kényszerítették. E korszak súlyos vesztesége volt, hogy miközben a nyugati társadalmakban felélénkültek a társadalom perifériájára sodródtak társadalomba visszavezetésére, segítségére irányuló, jelentős anyagi és szellemi ráfordítással járó erőfeszítések, addig régióinkban a büntetőhatalom a többséggel szembehelyezkedő kisebbség elnyomását és megalázását végezte.

A tágan értelmezett korrekciós nevelés elméletének és gyakorlatának a XX. század beköszöntése óta tartó, és egyre fokozódó „zuhanórepülése” ekkor érkezett el a legmélyebb pontjához.

Az 50-es évek végének konszolidáltabb viszonyai között felerősödő törekvések a korábbi évtizedekben történt súlyos visszaélések és törvénytelenések feledése és megisméltése ellen irányultak. Ennek érdekében a büntetés-végrehajtásban a megelőzés eszközei kerültek előtérbe, kísérletek történtek a fogva tartás humán normáinak javítására.

1955-ben megjelent az első Büntetés-végrehajtási Szabályzat. Ez jelentős lépés volt, de a szemléletet megváltoztatni nem tudta, mivel maga is a régi szemléletben fogant. A bekezdések között szóltak ugyan a nevelésről, de a hangsúlyt a biztonságos őrzésre és a munkáltatásra helyezte a jogalkotó. (Az elvek és a gyakorlat, különösen a feltételek és a szemlélet ellentmondásban álltak egymással. A szocialista pedagógia alapvetően kollektivistá vonulata okozott zavart az általános pedagógia cél-

rendszerének megalapozatlan adaptálásával.) Az elítéltek jogairól említést sem tett a szabályzat, részletesen szabályozta viszont a kötelességeket. A bánásmódot illetően kimondta ugyan, hogy a humanizmus elvének érvényesülnie kell, de ezt a kitélt nem volt képes a gyakorlatban elfogadtatni és alkalmazni. A személyzet nagy része olyan tehernek és veszélyforrásnak tartotta a humanizálási törekvéseket, amelyek a liberalizmushoz, a fegyelem meglazulásához vezetnek. A gyakorlat tehát még azt a keveset is megkérdőjelezte, amit a jogalkotó 1950-ben, majd 1955-ben megfogalmazott.

Az MSZMP 1957. júniusi országos értekezletén meghirdetett büntetőpolitikai tézisek lényegüket tekintve visszatérést jelentettek a lenini elvekhez. A lenini modell ideológiai háttérében egyfelől megfélemlítő szigorúságú büntetések alkalmazása állt az ellenforradalmárokkal és a hivatásos bűnözőkkel szemben, másfelől azonban a bűnelkövetők túlnyomó többségét a kapitalista múlt és környezet még meglévő kriminogén, tudattorzító hatása áldozatának tekintették. Éppen ezért a büntetés a megtévedt, elkallódott, vétkes dolgozóknak az új típusúnak szánt társadalom építésébe való bekapcsolását tűzte ki céljául. A büntetés végrehajtásának feladata ennek megfelelően olyan megelőző, javító, nevelő tevékenység lett, amely a bűnelkövetőt egyrészt eljuttatja cselekménye történelmi-társadalmi anakronizmusának felismeréséig, másfelől pedig javítja esélyét a társadalmi munkamegosztásba való visszailleszkedéshez. (Lőrincz-Nagy, 1997.) A szabályozás – politikai túldimenzionáltsága ellenére is – megteremtette az elítéltek nevelésének elvi, jogi, szervezeti feltételeit.

A 8/1959. számú BM-utasítás ezt a nevelési elvet hivatalosan is büntetés-

végrehajtási feladattá tette. A nevelési célokkal kapcsolatban kimondta: „A büntetés- végrehajtás tartama alatt a letartóztatottak döntő többségénél... el kell érni, hogy bűncselekményét megbánja, legyen fegyelmezett és rendszerető, a munkát megszeresse, tartsa be a törvényeket, a szocialista társadalom együttélési szabályait, védje és óvja a társadalom tulajdonát, tisztelje szocialista társadalmi rendünket”.

Ha az utasítás szövegét az ideológiai kitételek nélkül vizsgáljuk, akkor azonnal kirajzolódik előttünk, hogy milyen viselkedést preferált az intézményrendszer. Mivel a fogvatartottaktól a „megjavulást” már a szabadságvesztés tartama alatt elvárták, ezért a „rendszerető”, fegyelmezett és szabálykövető rab eszményítése került a középpontba. Az önálló gondolat, vagy bármilyen önálló cselekedet nem fért bele a tevékenységrendszerbe. A mechanikusan átvett politikai szlogenek mögött nem húzódott meg valós pedagógiai tartalom.

A büntetés-végrehajtás 1963-ban kivált a Belügyminisztérium kötelékéből, ismét az igazságügy-miniszter felügyelete alá került. Ez az intézkedés elvi jelentőségű volt, amely hangsúlyozta, hogy a büntetés-végrehajtás az igazságszolgáltatás szerves része.

Áttekintve a vizsgált időszak kriminálpedagógiai irodalmát, arra a megállapításra juthatunk, hogy az általános nevelélméleti elveknek és módszereknek mechanikus alkalmazásától a szerzők többsége nem tudott elszakadni, holott a zárt büntetőintézetek nyilvánvalóan sajátos miliője ezt megkövetelte volna. A büntetés-végrehajtási pedagógia fejlődésének ebben a szakaszában magán viselte a naiv pedagógiai optimizmus jegyeit. Fenntartás nélkül képviselték azt a néze-

tet, hogy a zártintézeti kényszerkörülmények kedvező feltételeket teremtenek az elítéltek személyiségének alakítására.

Az 1966. évi büntetés-végrehajtási jogszabály (a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásáról szóló 1966. évi 21. számú törvényerejű rendelet) – hazánk történelmében az első büntetés-végrehajtási kódex – szellemét és törekvéseit illetően alkalmat kínált a magyar börtönügy európai irányultságú fejlődéséhez. Jelentősége abban mutatkozott meg, hogy hozzájárult a klasszikus börtönt a moderntől megkülönböztető fordulathoz: „az elítéltet a végrehajtás mélyen alávett tárgyából annak alanyává emelte”. (Lőrincz-Nagy, 1997; 52. p.) A hazai büntetés-végrehajtási nevelés történetében pedagógiai fordulópontot jelentett ez az új szemléletű szabályozás és a nyomában kialakuló, illetve átformalódó gyakorlat. A „tényleges” büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés genezisének vizsgálatához tehát egy emberöltőnyi idő felgyorsult folyamatát, és annak pedagógiai eredményeit szükséges részletesebben tárgyalni.

Az 1960-as évek közepétől megjelenő kriminálpedagógiai tanulmányok a korszak átnevelési ideológiájának szemléletét tükrözték. Alapvetően jó szándékú, pedagógia tartalmú elképzelésekről volt szó. A megközelítés kiindulási alapja az a helyeselhető felfogás volt, hogy egyetlen fogvatartott sorsának jobbításáról sem szabad lemondani. A szemlélet buktatója abban rejlett, hogy fenntartás nélkül hitte és hirdette, hogy a zártintézeti kényszerkörülmények – a megfelelő pedagógiai módszerek alkalmazása mellett – kedvező feltételeket teremtenek az elítéltek személyiségének átalakítására.

A kezelési, nevelési elképzelések „túltervezésének”, illetve kudarcának nyil-

vánvalóvá válása közel azonos időben következett be a nyugati és a keleti tömb országokban, igaz, más-más faktor mentén. A kiindulási alap azonos volt; az átnevelési szemlélet, amely az elítéltek morális átalakítását, a bűnelkövetéstől belső meggyőződésből fakadó tartózkodásukat tűzte ki célul. Ennek megvalósítását főképpen pszichológiai, pedagógiai módszerekkel látták megoldhatónak.

A fejlett nyugati országokban az 1960-as, valamint a 70-es évek elején klinikai aspektusból közelítettek a büntetés-végrehajtáshoz és túlzott optimizmussal kezelték a korrekciós beavatkozás (interventio) lehetőségeit. Ezt 1974-től határozott pesszimizmus váltotta fel, amely eltartott egészen 1981-ig. Ezt az időszakot nevezi a szakirodalom a „treatment” ideológia válságának. (Gönczöl, 1977., 1991.)

1983-84-ben találtak először (újra) bizonyítékot arra, hogy a korrekciós beavatkozásnak van egy „relatív kis eredménye”. Később ez a megítélés a „több dolog is működhet” irányába mozdult el. (Palmer, 1991.)

Magyarországon az 1970-es évek elejétől a börtönök személyzetének jelentős generációváltásával új, a korábnál jóval felkészültebb tisztai és tiszthelyettesi generáció állt szolgálatba. Ennek az új nemzedéknek a szakmai felkészültsége már lehetővé tette, hogy a hazai börtönügy fokozatosan megszabaduljon ideológiai terheitől, és figyelmét a reálisan megoldható ellentmondások és problémák felé irányítsa. A folyamat fontos állomása volt a humán segéderők, a pedagógusok és pszichológusok szélesedő bevonása, a börtönügy tudományos kutatásának megkezdése. Ezzel a nevelési szakszolgálat 1960-tól tartó fokozatos kiépülése és fejlődése új lendületet kapott.

A hetvenes évek közepétől vált nyilvánvalóvá, hogy az elítéltek átnevelésére irányuló cél az állami túlvállalásnak olyan produktuma, amelyhez a még mindig kötelező szakmai optimizmuson túl alig állnak rendelkezésre megfelelő eszközök és módszerek. (Lőrincz-Nagy, 1997.) A korrekciós célokat azonban – ideológiai megfontolások alapján – nem lehetett a nyugati mintát követve feladni, sőt, új erőforrások mozgósításával és a célok „finomításával” még egyértelműbbé kellett tenni a nevelés primátusát. Ez a folyamat is hozzájárult ahhoz, hogy az évtized végére kialakultak a büntetés-végrehajtásban azok a lehetőségek, amelyek a nevelés számára valóban kibontakozást biztosítottak.

A nyolcvanas évekre a politikai befolyás fokozatosan háttérbe szorult, egyre inkább a szakmai szempontok kerültek előtérbe, a tevékenység központi eleme az elítélt lett. E folyamatban a rendszerváltás idejére a magyar büntetés-végrehajtás szakmai szervezetté vált. Kiépültek az elítéltekkel közvetlenül foglalkozó szakmai teamek (nevelési szolgálat, belső felügyelet), differenciáltabbá vált az elítéltek osztályozása, elvi síkon és gyakorlatban egyaránt korszerűsödött, humanizálódott a bánásmód. A direkt ellenségeskedés helyébe korrektebb, az együttműködésre jobban alapozó kapcsolatrendszer jött létre a személyzet és az elítéltek között.

A fogalomrendszer tisztázatlansága

A büntetés-végrehajtási nevelés céljának újabb és újabb változtatása háttérben minden esetben a kitűzött célok elérhetlenségének nyilvánvalóvá válása állt. Az egymást követő célkitűzések: „elítéltekből szocialista embertípus formálása”

(1948), a „büntetett elkövetők megjavítása” (1955), az elítéltek „átnevelése” (1966) majd „nevelése” (1979) nem realizálódhattak. Valójában az ideológiai meghatározott célok voltak irreálisak. Az ország vezetése évtizedekig azzal a „megoldással” élt, hogy a célhoz vezető utat, valamint a büntetés-végrehajtási pedagógia kompetenciáját, illetve a nevelők módszertani felkészültségét kérdőjelezte meg. A sorozatos frusztráció, a gyakorlati eredmények és az ideológiai kívánalmak közötti permanens ellentmondás elbizonytalanította a testület egy jelentős részét. A mai helyzetben a továbblépéshez feltétlenül tisztázni kell, hogy – az eredményes munka érdekében – mi jellemezzze a büntetés-végrehajtási nevelést. A fogalom, és főleg a mögötte meghúzódó tartalom alakulása jól jellemzi a büntetés-végrehajtással kapcsolatos követelményeket, és utal a neveléstudományi integráció mértékére is.

A kriminálpedagógia, és ettől elválaszthatatlanul a büntetés-végrehajtási nevelés fogalmának meghatározására már sokan és sokféle aspektusból tettek kísérletet. A próbálkozások tiszteletre méltóak voltak, hiszen minden esetben egy hagyományokkal alig rendelkező szaktudomány, illetve önálló nevelési szakterület fogalomrendszerét kívánták kidolgozni, illetve a fogalmak értelmezésében meglevő bizonytalanságot kiküszöbölni. A szerzők hangsúlyozták, hogy a kriminálpedagógia helyének és szerepének tisztázása a neveléstudomány rendszerében azért jelentős, mert a korábbi nevelésméleti tankönyvek azt tanították, hogy a bűncselekményt elkövető személyek nem igényelnek különleges nevelést, nincs szükség valamiféle „különleges” pedagógiára, amely a bűnözők nevelésével foglalkozik. (Balogh-Pál, 1975, 18. p.) Az igény tehát

már közel negyed évszázaddal ezelőtt megfogalmazódott „valamiféle különleges pedagógiára”.

A megközelítések azonban rendkívül eltérőek voltak. Egyes szerzők az általános pedagógiától eltérő speciális jelleget emelték ki. S. Németh Lajos és Szentirmay Jánosné szerint: „a büntettek pedagógiája – bár nem képezi tudományelméleti értelemben neveléstudományunk kidolgozott részét – mint alkalmazott része a neveléstudománynak, rendszertanilag a speciális nevelési formákkal egyetemben a pedagógiai tudomány rendszerében foglal helyet. A büntettek neveléstana pedig az általános pedagógia nevelélméletének alkalmazott ága, amely a büntetőintézetekben folyó értelmi, erkölcsi, esztétikai és testi nevelés sajátos céljával, feladataival, elveivel, módszereivel foglalkozik, az elítéltek megjavítása és a szabad életbe való visszahelyezése érdekében”. (S. Németh-Szentirmay, 1956, 25. p.) A definíció egyrészt túlzottan bonyolult, másrészt bátortalan kísérletet tesz csupán a speciális jegyek megragadására.

Mások túlzottan leegyszerűsített definícióval is megelégedtek. Pál László szerint „kriminálpedagógia az a tudomány, amely a törvénysértők átnevelésével, megjavításával foglalkozik”. (Pál, 1974, 73. p.) Ugyancsak Pál az idő múlásával finomította meghatározását: „A kriminálpedagógia olyan speciális tudományág, amelynek feladata, hogy vizsgálja az elítéltek nevelésének a folyamatát, feltárja az elítéltek nevelésének lényegét, törvényszerűségeit és sajátosságait, elemezze a nevelési folyamat célkitűzéseit, a benne szerepet játszó tényezőket, a nevelési folyamat tartalmát, módszereit és szervezeti formáit. Feladata az is, hogy adjon útmutatást a nevelési problémák helyes megoldásához, dolgozzon ki a

gyakorlat számára hasznos eljárásokat. Ugyancsak a kriminálpedagógia feladatai közé tartozik, hogy kritikai szempontokat adjon a nevelésben érvényesülő helytelen nézetek leküzdéséhez, s a gyakorlat elemző értékeléséhez. A büntetés-végrehajtás ideje alatt végzett nevelőmunkának ugyanis mások a funkciói, szervezeti és tevékenységi formái, mint az iskolai nevelésnek. Ebből adódik, hogy csak akkor válhat hatékonyvá, ha nem veszi át mechanikusan az általános pedagógia tanításait, hanem a társadalmi követelményeket szem előtt tartva, „a... pedagógia elveire támaszkodva, megteremti a maga nevelési koncepcióját, nevelélméleti rendszerét”. (Balogh-Pál, 1975, 18-19. p.) A szerzők észrevételei sok időálló megállapítást tartalmaznak a kriminálpedagógia sajátosságait és feladatait illetően, azonban megközelítési módjukra a „naiv pedagógiai optimizmus” (Lőrincz, 1993, 252. p.) a jellemző. Véleményük szerint: „túlzás nélkül állítható, hogy a büntetés-végrehajtás nevelőmunkája csak ott veszi kezdetét, ahol az elítéltek nevelhetetlenségéről vallott nézetek végződnek. A nevelhetetlenség ítéletét az emberről legkorábban csak a nekrológiában lehet kimondani, amikor már meghalt, de sohasem előbb. Amíg az ember él, megváltozhat, s amíg megváltozhat, nevelhető is...” (Balogh-Pál, 1975, 23. p.) Ha ismételtén képesek vagyunk elvonatkoztatni a pedagógiai törekvésektől idegen ideológiai terminusoktól, akkor egyértelműen felfedezhető a kriminálpedagógia tartalmi kiteljesedése és önállósulási törekvése a „másság” hangsúlyozásával. Sajnálatos, hogy a korszak szerzői képtelenek voltak szakítani a szűk intézményi megközelítéssel.

Az utóbbi időben találkozhattunk olyan törekvésekkel, amikor a kriminálpedagógia fogalmának bevezetésére és

elfogadtatására tettek kísérletet az elméleti szakemberek, hangsúlyozva annak a kriminálpedagógiától eltérő jegyeit. A már többször idézett Pál László rendszerzési erőfeszítéseit példázza az alábbi két meghatározás: „A kriminálpedagógia a neveléstudomány alkalmazott ága. Feladata az elhanyagoltság, a veszélyeztetés és a bűnözés jelenségének kutatása; illetőleg az elhanyagolt, veszélyeztetett és a bűnöző fiatalok átnevelése, visszavezetése a kulturált társadalmi élet körülményei közé.” (Pál–Kemény, 1987, 70. p.) A kriminálpedagógiát tehát kisajátította a szerző a fiatakorúak nevelésével kapcsolatos tevékenységi formákra. A felnőttek vonatkozásában kriminálandragógiáról beszél, amelynek meghatározásában túlzottan az általánosság szintjén marad, tartalmi fogódzókat egyáltalán nem ad; „a kriminálandragógia lényegében az andragógia speciális körülmények között történő alkalmazására vonatkozó ismereteket foglalja magába”. (Pál–Kemény, 1987, 68. p.)

Földvári Józsefnek a büntetés-végrehajtási nevelés jellemzőivel kapcsolatos meghatározása a legmodernebb teóriák sorába illik. Véleménye szerint: „a nevelés a személyiségformálás eszköze. A nevelés tehát nem cél, hanem eszköz. Eszköze a bűnelkövetők életfelfogása, gondolkodásmódja, érték- és motivációrendszere megváltoztatásának”. (Földvári, 1987, 256. p., hasonló gondolat a pedagógiai szakirodalomban Horváth-Nagy, 1981, 41. p.; Szarka-Bábosik, 1984, 31. p.)

A kiragadott példák által szemléltetett fogalmi bizonytalanság megszüntetésére kísérletet teszek. Előljáróban azt kívánom bemutatni, hogy egy időben, egymással párhuzamosan mennyire eltérő fogalomértelmezések léteznek. Véleményem szerint nem szükséges bizonyítani, hogy ez

mennyire megnehezíti a kérdéskör egységes értelmezését.

A nevelői szerepkör ma

A korrekció reszocializációban betöltött esélyéről, a nevelés lehetőségéről erőteljesen megoszlik a szakma véleménye. Az egymás mellett élő álláspontokat az értelmezés megkönnyítése érdekében – a karakteres jellemzők mentén – célszerű csoportokra bontani.

A Martinson-féle „Nothing works” elmélet (Martinson, 1974) hatásának továbbbélése, ami szerint a börtön az elítélt személyiségének változtatásában teljesen tehetetlen, így bármilyen nevelési törekvés értelmetlen, a börtönben „semmi sem működik”.

A treatment ideológia a II. világháború után az észak-amerikai kontinensen kezdte meg térhódításait. Gyors előretörését az Egyesült Államok büntetőfelelősségi rendszere biztosította, amely széles körű lehetőséget teremtett a treatment elvein felépülő „gondoskodó büntetőpolitika” befogadására. Az irányzat alapállása, hogy a bűnelkövetők betegek, így jelentős részük munkaterápiás, pszichoterápiás kezeléssel gyógyítható. Ennek szellemében szorgalmazták a hosszabb, illetve határozatlan tartamú börtönbüntetések kiszabását, amelyek elvi lehetőséget kínáltak a hatékony kezelés, a személyiség átalakításának sikeres befejezéséhez elsősorban abban a körben, ahol a nevelést fokozott mértékben fontosnak tartották; így a fiatalok bűnelkövetők, a legsúlyosabb bűncselekményeket megvalósítók és a visszaesők körében.

A kezelési ideológiai válságának jelei a 70-es évek elejétől mutatkoznak meg. A treatment ideológia kidolgozói – Gönczöl

szerint – két vonatkozásban jártak téves úton. Egyrészt nem látták azt, hogy a hagyományos bűnözési formák újratermelődésében a kezelés fontos, talán nélkülözhetetlen, de semmiképpen sem egyedüli, más megoldásokat helyettesítő eszköz. Másrészt azt hitték, hogy a ma ismert pszichológiai eljárások alkalmasak a különféle feladatok (individuális megelőzés; klinikai módszereken alapuló, egyéni pszichológiai korrekció; veszélyeztetett gyermekek diagnosztizálása és kiszűrése; speciális osztályok nyitása, amelyekben az oktatás szempontjait megelőzik a kezelés, a nevelés követelményei; a megbomlott szülő-gyermek kapcsolat harmonizálása) betöltésére. (Gönczöl, 1991, 82. p.) A rendszer hatékonyságának problémái – a rendkívüli szellemi és anyagi ráfordítások ellenére – a növekvő visszaesésben, a büntetési tartam növekedésében, majd ettől elválaszthatatlanul az elhelyezési gondok egyre jelentősebbé válásában és a költségek emelkedésében jelentkeztek.

A kezelési ideológiától való szkeptikus elfordulás felerősítette a büntetés-végrehajtás céljainak, és ezek gyakorlati megvalósításának realitását érintő kétségeket, előtérbe kerültek a börtön diszfunkcionális jellegét, személyiségkárosító hatásrendszerét hangsúlyozó nézetek. Martinson volt az első szakember, aki a börtönök klinikai alapon nyugvó személyiségformálását teljes egészében elutasította. Megállapításának ereje éppen annak sommásságában rejlik. Álláspontjának megfogalmazása annyira kategorikus, hogy szélsőséges indulatokat keltve hozzájárult a treatment ideológia válságának betetőzéséhez, és ezzel hozzájárult a börtönügy megújulásához. A megállapítás igazságtartalmát – ebben a kontextusban – nem vitatjuk, azonban fel kell hívunk a figyelmet arra a szakmai hibára, hogy a

szerző az álláspontja kialakításakor nem vett tudomást a treatment jellegét kevésbé hangsúlyozó, illetve attól eltérő kezelési gyakorlatról.

Egy végletesebb álláspont szerint a börtönökben nemcsak értelmetlen bármilyen nevelési, kezelési eljárással próbálkozni, hanem egyenesen káros is, mert a szabadságvesztés-büntetés önmagában és kivédhetetlenül személyiségromboló intézmény. Kövér Ágnes szerint „a szabadságvesztés-büntetéstől, tehát a totális intézményben való tartózkodástól semmilyen körülmények között sem lehet azt elvárni, hogy bármilyen módon is pozitív irányba befolyásolja a bentlakó személyiségét, és jövőbeli magatartását. A realitások és tények szintjén azonban tudomásul kell venni, hogy sokkal inkább negatív irányba befolyásolja mindezt.” (Kövér, 1994, 88. p.)

Buda Béla a büntetés-végrehajtási nevelési, a reszocializációs erőfeszítések hiábavalóságát hirdeti. Álláspontja szerint „a szabadságvesztés körülményei elkerülhetetlenül nem a reszocializációt, hanem egyfajta bűnözői szocializációt segítenek elő. A büntetés-végrehajtó intézmény sajátos szubkultúrát hoz létre, amelyben a kriminális magatartásminták terjednek. A rabok informális csoportjai igen erőteljes másodlagos szocializációs hatást fejtenek ki, amely a megbüntetettek egy részét veszélyesebb bűnözővé teszi, mint volt korábban. A büntetésben levők másik részét a fogság oly mértékig károsítja, traumatizálja, hogy más deviáns magatartásformák felé fordulnak (öngyilkosság, pszichiátriai betegségek, szexuális devianciák stb.)”. (Buda, 1994.)

Kabódi Csaba nem ennyire pesszimista, de a börtön reszocializáló hatásában, az intézményrendszer sajátosságából fakadóan, ő sem bízik: „Bármennyire nyi-

tottá kívánják is tenni a végrehajtás rezsimjét, a börtön totális intézmény marad, ahol minden csak látszat, színleg olyan, mint kint, de nem >csereszabatos< a szabadulás utáni világban”. (Kabódi, 1996.)

Tavassy sommázott véleménye: „A hagyományos rendszerű szabadságvesztés-büntetés jelenlegi végrehajtási rendszerében... a járulékos következmények az elítéltek egy részénél olyan negatív változásokat idéznek elő, amelyek többnyire felülmúlják a büntetés elméletileg feltételezett (és nem mindig realizálódó) pozitív hatását. (Tavassy, 1978.)

A börtön egyoldalúan személyiségkárosító hatását hangoztató álláspont a nemzetközi szakirodalomban is megtalálható. Ennek az irányzatnak egyik képviselője Grapendaal, aki szerint „a börtön a megtorlás, a represszió és az elrettentés számára lehet adekvát eszköz, a totális intézmény ugyanis nem ad más lehetőséget a személyiség számára, mint azt, hogy a börtön körülményeihez szocializálódjon, s ezzel elveszítse társadalomadaptív képességeit”. (Grapendaal, 1990.)

A szerzők megállapításaival nem tudok egyetérteni, ugyanis azok kiindulási pontját szakmailag tévesnek tartom. Következtetéseiket – amelyek önmagukban számtalan igazságot tartalmaznak – a Goffman által meghatározott „totális intézmény” személyiségtorzító, illetve romboló tulajdonságait elemezve fogalmazták meg. A tévedés abból adódik, hogy a szabadságvesztés és a totális intézmény közé egyenlőségjelet tesznek (Grapendaal, Kabódi, Kövér), vagy a börtönártalmak érvényesülését elkerülhetetlennek tartják. (Buda, Tavassy.)

A szerzők kijelentései rendkívül közhelyeszerűek, de ebben a formában nem igazak. Ugyanakkor feltétlenül figyelniük kell ezekre a börtönártalmakra, hi-

szen a prizonizáció jellemzőinek pontosabb ismerete hozzásegíthet azok megelőzéséhez, semlegesítéséhez, vagy az ártalmak csökkentéséhez.

Az idézett gondolatok megszületése arra a szemléletbeli hibára vezethető vissza, hogy a büntetés-végrehajtás intézményrendszerét véglegesnek és változtathatatlanak gondolják, a totális jellegből adódó börtönártalmakat pedig kivédhetetlennek.

Az említett tanulmányokat lényegesen veszélyesebbnek tartom, mint Martinson megközelítését, mivel ő egy idejélmúlt végrehajtási forma kritikáját adta, a fenti szerzők pedig a börtön intézményének egészét utasítják el. Ezzel a véleményükkel a nevelési programok létjogosultságát generálisan kérdőjelezzik meg, sőt több esetben gerjesztik a társadalomnak a börtönnel, illetve a fogvatartottal szembeni ellenérzését.

Létezik olyan irányzat, amely nem kérdőjelezi meg a börtönök szükségességét, de etikai kifogásokat fogalmaz meg a kötelezően előírt korrekciós programokkal szemben. Preiser kérdésfeltevése lényegre törő: „az összességnek egyáltalán van-e joga ahhoz, hogy felnőtteket nevelőintézkedéseknek vessen alá. A tettes arra van kötelezve, hogy a büntetés szankcióját elviselje. De alávethető-e ezenkívül a javítás procedúrájának? (Preiser, 1954.)

Preiser kételyei teljes mértékben helyénvalók a paternalista jellegű, az önállóságot és a döntés lehetőségét eleve kizáró intézményrendszer vonatkozásában. A hazai büntetés-végrehajtást is évtizedeken át jellemezte ez a felfogás, és az ennek megfelelő gyakorlat. Az elmúlt néhány esztendő azonban fokozatosan bizonyítja, hogy a fogvatartotti jogok kiszélesítésével a „kötelező nevelőintézkedések” és a „javítás procedúrája” jelentősen vissza-

szorítható, és bevezethető az önálló döntésen és az együttműködési szándékon alapuló nevelési-kezelési programok.

A régi – és bizonyítottan működésképtelen – elvárások változatlan hangoztatása jellemzi egy másik álláspont képviselőit: „A nevelés célja a mindenoldalúan fejlett személyiség kialakítása, valamint az elítéltek nevelésének alapelvei között említi »a közösségi nevelést« és a munkára munkával való nevelést.” (Vass, 1998.)

Véleményem szerint az ilyen megközelítés háttérben a szerző(k) teljes szakmai tájékozatlansága áll, vélhetően sem a büntetés-végrehajtás realitását, sem pedagógiai lehetőségeit nem ismerik. A hangoztatott álláspontnak és a mögötte fellelhető emberkép pedagógiai képtelenségének az a veszélye, hogy ismétlően a törvényszerű kudarckok zsákutcájába kényszerítené a korrekciós nevelést.

A 90-es években erősödött fel egy olyan törekvés, amely nem kérdőjelezi meg ugyan a nevelők munkájának jelentőségét, de kísérletet tesz a pedagógiai és nevelési funkciók háttérbe szorítására. Ennek az álláspontnak egyik vezető képviselője Garami Lajos (1991, 1997), aki szerint „a nevelői tevékenység olyan szociális munka, amely az elítélt társadalmi beilleszkedését nem kizárólag személyiségének megváltoztatásával kívánja elősegíteni, hanem azoknak a neuralgikus pontoknak a megkeresésével, amelyek akadályozzák az adekvát alkalmazkodást”.

Álláspontom szerint a fenti törekvés a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés – és ennek folyamányaként az elítéltek reszocializációja – szempontjából egyszerre jelent veszélyforrást, ugyanakkor a kezelési-nevelési tevékenységrendszer gazdagodásának esélyét is magában hordozza.

A korrekciós nevelés talajvesztésének és identitászavarának korábban bemutatott kialakulása nélkülözhetetlenné teszi a változtatást, az elmélet és a gyakorlat korszerűsítését. A pedagógiai és nevelési funkciók megkérdőjelezése a „börtönnevelés” rendszere átformálásának egyik markáns irányvonalát és egyben rugóját is jelenti.

A konstruktív életvezetés kialakítását célul elfogadó büntetés-végrehajtási korrekciós nevelési törekvések rendszerré szervezésének igénye és gyakorlati alkalmazása fontosságának hangsúlyozása hazánkban az elmúlt néhány évben erősödött fel. Hazai képviselői: Módos Tamás (1998) és e jelen dolgozat szerzője. (Ruzsonyi, 1997., A, B.)

A szerzők megítélése a korrekciós pedagógia neveléstudományi jellemzőit illetően eltérő [Módos szerint „a büntetés-végrehajtási nevelést nem tekinthetjük önálló diszciplínának” (Módos, 1988., 5. p.), míg én a büntetés-végrehajtási korrekciós pedagógia önálló nevelési szakterületként történő elfogadtatására teszek kísérletet (Ruzsonyi, 1998.)], de a büntetés-végrehajtási nevelés céljában egyetértünk, és az annak megfelelő módszertan kialakításának fontosságát mindketten hangsúlyozzuk.

A fentiekben ismertetett különböző viszonyulási formák természetesen nem azonos súllyal képviseltetik magukat a publikációkban és a szakmai fórumokon. Az első három álláspont („semmi sem működik”; a börtön törvényszerűen személyiségromboló intézmény; a kötelező „megjavítás” etikai kifogásolása) napjainkban csak rendkívül ritkán kap hangot, képviselői az idők folyamán finomították, vagy feladták álláspontjukat. Nevelésméleti szakembereket nem találunk a sorakban.

A régi, ideologikus elvárások intenzív továbbélését (4. álláspont) azoknál az idősebb büntetés-végrehajtási nevelőknél, illetve pedagógusoknál találjuk, akik három-négy évtizedet tisztességesen végigdolgoztak a gyakorlatban. Ők nem tudták, vagy nem akarták feladni korábbi elképzeléseiket, és inkább visszavonultak az aktív munkából vagy elhagyták a pályát.

Aktívan publikáló nevelésméleti szakemberek anyagaiban ma már nem találkozunk az elmúlt korszak célrendszerének és terminológiájának továbbélésével.

Az utolsó két álláspont (szociális munka, Garami, valamint a konstruktív életvezetés kialakítása, Módos és Ruzsonyi) ütköztetése, majd közelítése segítheti egy ígéretes nevelésméleti rendszer alapjainak lerakását.

Garami Lajos törekvésének háttérében vitathatatlanul a korrekciós nevelés megújításának szándéka áll. Túl kíván lépni a hagyományos (vagy akár kiterjesztett) nevelésértelmezésen és a szociális munka⁷ szemlélete és módszertana alapján kívánja (át)szervezni a korrekciós tevékenységet. Az általa képviselt irányzat érdeme, hogy a szociális környezet fontosságának felismerésével és hangsúlyozásával jelentősen kiszélesítette a fogvatartottak szabadulását követő beilleszkedés esélyét növelő programok körét, valamint álláspontjának közel egy évtizeden keresztül történő hangoztatásával hozzájárult a paternalista megközelítés hibáinak feltárásához és gyakorlatának háttérbe szorításához. A hazai szakirodalomban egyedülként elemezte a nevelők körében – a fogvatartottak irányába – gyakran kialakuló káros pszichés beállítódás mechanizmusát, és felhívta a figyelmet annak veszélyeire. Rámutatott a folyamat kognitív és érzelmi háttérére; miszerint a „klasszikus” büntetés-végrehaj-

tás a fogvatartottakat nem tekintette mentálisan teljesen egészséges embereknek. Ez a beállítódás jelentős mértékben erősítette a nevelőkben a mindenhatóság érzését, és mivel a fogvatartottakhoz képest – helyzetükből adódóan – fölérendelt helyzetben voltak, úgy érezték, hogy csak ők tudják azt, hogy mi a jó a fogvatartottaknak. Ez a hozzáállás még a legjobb szándék ellenére is káros volt, hiszen akadályozta a fogvatartottakat abban, hogy önállóan oldják meg problémáikat (vö. Garami, 1997).

Garami a büntetés-végrehajtási nevelés korlátainak és belső ellentmondásainak ismeretében a korrekciós nevelés megújításának irányát a nevelői szerepkör „menedzseri szerepkörre” történő átalakításában látja, ami végső soron a pedagógiai személyiségformálás létjogosultságának tagadását jelenti. A nevelői szerep általa javasolt új felfogása a „segítői foglalkozás” tevékenységi körébe, azon belül leginkább a szociális munka keretei közé illeszkedik. (Garami, 1997.)

A pedagógiai tények, a nevelés elméletével és gyakorlatával kapcsolatos felismerések ugyanakkor arra utalnak, hogy a nevelési folyamatban a magatartás- és tevékenységformálás a személyiségfejlesztéssel egységben történik, a nevelési folyamat keretében a célzott magatartás- és tevékenységformák személyiségbeli determinánsait kell kiépíteni. Ez a folyamat pedig elképzelhetetlen az adott személy aktuális személyiségstruktúrájának szándékolt formálása nélkül. Természetesen nem erőszakos „behatolásról” van szó, a nevelő és a nevelt tartalmi együttműködése az eredményes nevelési tevékenység szükséges, de nem elégséges feltétele.

A korrekciós nevelés igényének feladása – és még inkább tagadása – jelentős veszélyforrás, hiszen a fogvatartottak kö-

rében jellemzően meglévő pedagógiai deficit fixálásához, esetenként elmélyüléséhez vezethet. Véleményünk szerint a korrekciós nevelés nem elégedhet meg a fogvatartott „magatartásának támogatásával”, sokkal inkább törekednie kell a társadalmilag értékes, de egyénileg is eredményes magatartás és tevékenység formáinak kialakítására.

Módos Tamás a büntetés-végrehajtási korrekciós kezelés/nevelés megújítását elképzelhetetlennek tartja a nevelés primátusának biztosítása nélkül. Véleménye szerint napjainkban – a korrekciós nevelés válságának időszakában – „még fokozottabban szükséges kijelenteni, hogy szükség van a fogvatartottak pozitív irányú befolyásolására, és ennek egyik adekvát eszközére, a nevelésre”. Álláspontjának alátámasztására a nevelők sokrétű feladatának pedagógiai irányultságát emeli ki: „Az elítélt általában a problémák egész sorával küszködik. A megoldásban döntő szerepe személy szerint neki van, a nevelőknek a pedagógia eszközeivel kell segíteniük; az oktatási, műveltségi hiányosságokat pótolni; morális, kapcsolati problémáit felismerni, feldolgozni, megoldani; konkrét helyzetekben viselkedését befolyásolni (autonóm vezérlési hiányosságokat pótolni); önismereti, önértékelési problémáit megoldani. Ehhez járul még a fogvatartottak együttélésének, tevékenységének szervezése, a környezethez való viszony alakítása, és a feltételeknek való megfelelő elérése, mind megannyi klasszikus pedagógiai feladat.” (Vö.: Módos, 1996.)

A szerző pedagógiai elkötelezettsége vitathatatlan, ugyanakkor a fogvatartottak önkéntes és tevékeny közreműködésének igénye nem fogalmazódik meg az általunk szükségesnek tartott mértékben.

A korrekciós munka megújítása legkorszerűbb irányvonalának képviselői a nevelési eszme feladása helyett annak aktualizálására törekednek. (Vö.: Dünkel, idézi Lőrincz, 1992.) Tari Ferenc a büntetés-végrehajtás intézményének egészére vonatkozó álláspontja szerint: „Az újrafo-galmazott, az európai normáknak megfelelő cél- és feladatrendszer megköveteli, hogy a nevelés, kezelés kérdésében is változzon szemléletünk és gyakorlatunk.” Egyetértünk a szerző azon véleményével is, hogy „a reszocializációnak – a joghátrány érvényesítése mellett – változatlanul a büntetés-végrehajtás fő céljának kell maradnia, azonban a hagyományokhoz képest sokkal nagyobb hangsúlyt kell kapnia ebben a folyamatban az elítélt önkéntességének, aktivitásának, és saját sorsa alakulása iránti felelősségérzetének. A nevelő klasszikus szerepe átalakulóban van, bizonyos vonatkozásaiban egyre inkább hasonlít a szociális munkáshoz, aki gondozottjainak életviszonyaival és személyiségével egyszerre foglalkozik, miközben segíti, támogatja abban, hogy megtalálja helyét”. (Tari, 1995, 10. p.)

A fejlett nyugati és tengerentúli országok korrekciós munkáját a 70-es évek közepétől jellemzi az elítéltek egyoldalúan pszichológiai-pedagógiai alapú kezelésétől való elfordulás, ezzel párhuzamosan a társadalomba történő visszailleszkedés segítő szociális nevelés koncepciójának előtérbe kerülése. E szemléletváltásnak – többek között – oka volt az a felismerés, hogy a börtönben levő, többségében hátrányos szociális helyzetű rétegből kikerült elítéltek társadalomba visszavezetéséhez személyiségük és az azt körülvevő szociális közeg együttes figyelembevételére van szükség. (Lőrincz-Nagy, 1998.) Tulkens szerint: „Eltávolodtunk azoktól a rezsimektől, amelyeknek a célja kifeje-

zetten az elítéltek magatartásának és viselkedésének megváltoztatása, s közeledünk olyan modellekhez, amelyek a társadalomba való sikeres visszatérés kilátásait javító szociális készségek és személyes erőforrások fejlesztésén alapulnak.” (Tulkens, 1990.)

Az említett országokban lényegesen egyszerűbben és zökkenőmentesebben zajlott le az átmenet, hiszen a nevelők tevékenységében az elmúlt huszonöt évben már nem a pszichológiai beavatkozás dominált, a pedagógiai irányultság pedig korábban is visszafogott volt. [Erre utal a hazai „nevelő”-nek megfelelő beosztás elnevezése, counsellor — tanácsadó; social worker — szociális munkás; youth worker — ifjúsági munkás; case work manager — (szociális) ügyintéző.]

Esetükben tehát presztízsérdekek egyáltalán nem játszottak szerepet, kizárólag szakmai vonatkozásai voltak – és vannak – a kezelési felfogás változásának. Valószínűsíthetően ezért is indukált kevesebb indulatot a korrekció célrendszerének letisztulása. (A 70-es évek közepének ádáz szakmai polémiai ugyanis már teljesen lecsendesedtek.)

Véleményem szerint a korrekciós nevelés megújításakor a hagyományos nevelői munka pedagógiai tartalmának megőrzése mellett a nyugati szakirodalom által körvonalazott szociális nevelés legkarakteresebb jellemzői⁸ érvényesítésére célszerű törekedni. Álláspontom szerint a korrekciós nevelés tevékenységi körének ilyen jellegű átstrukturálása a fogvatartottak olyan személyiségformálásának feltételét teremtheti meg, amely az elítéltek önkéntes együttműködésén és döntési felelősségén alapszik, tiszteletben tartja a fogvatartottak szuverenitását és önbecsülését, valamint kerüli az intim térbe való kéretlen beavatkozást.

Amennyiben a korrekciós munkában a személyiségformálás igényét feladnánk, akkor többé nem beszélhetnénk nevelésről, hiszen a tevékenység alappremisszája, az érték közvetítés vagy értékteremtés, a „növelés”, illetve fejlesztés nem valósulhatna meg.

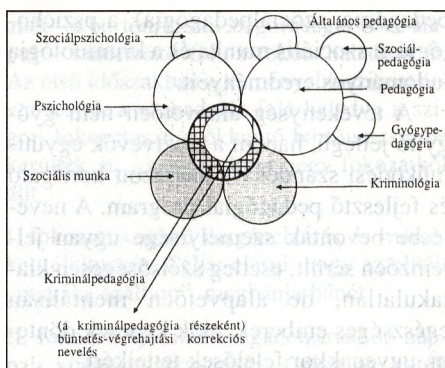
Az új koncepció kialakításához olyan látásmódra – és még inkább szakmai érvrendszere – van szükségünk, amely képes integrálni a bv. intézetben a pedagógiai módszerek alkalmazását a fogvatartottak és a környezetük közötti konfliktusok megoldására irányuló szociális és pszichológiai módszerek alkalmazásával.

Garami Lajos a már többször citált tanulmányát azzal zárja, hogy: „Nincs annak semmi akadálya, hogy továbbra is a nevelési szót alkalmazzuk. Ezt diktálják a hagyományaink...” (Garami, 1997., 80. p.) Véleményünk szerint is a „nevelés” szót kell használnunk, de korántsem csupán hagyománytiszteletből...

Napjainkra az a sajátos helyzet alakult ki, hogy a kriminálpedagógia mint önálló, illetve önállósodásért küzdő szakterület létezését kizárólag annak – nagyon szűk körű – művelői (S. Németh-Szentirmay, 1956; Pál, 1974, 1997; Balogh-Pál, 1975; Pál-Kemény, 1987; Volentics, 1997) hangoztatják, a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés létezéséről pedig a tágabb pedagógiai szakma egyszerűen nem vesz tudomást. Jól szemlélteti a nevelésemlelti szakirodalom „nagyvonalúságát”, hogy a – tudásunk szerint – legutóbb megjelent rendszerteremtő szándékú mű (Czike Bernadett: Bevezetés a pedagógiába) a pedagógia tudományágainak felsorolásakor még utalás szintjén sem említi a kriminálpedagógiát, illetve a büntetés-végrehajtási nevelést. A szerző szerepelteti az általános pedagógiát, a pedagógiatörténetet, iskolapedagógiát, a szakképzés peda-

gógiáját, a szabad idő pedagógiáját, szexualpedagógiát, szociálpedagógiát, gyógypedagógiát és a felnőttoktatást. (Czike, 1996, 10. p.) A felsorolt tudományágak azonban nem fedik le teljes egészében a pedagógia tevékenységi körét. A bűnelkövetőkkel és a kriminálisan veszélyeztetett helyzetben levő mentálisan egészséges emberekkel⁹ történő pedagógiai foglalkozás hiátusa szembeötlő, és ennek következményeként a célorientált nevelési szakterület tudományos igényű megközelítése csak nyomokban fedezhető fel.

A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés helyzetének bemutatásához nélkülözhetetlen a kriminálpedagógia rendszertani tagozódásának felvázolása. Véleményem szerint a kriminálpedagógia mind elméletében, mind gyakorlatában a pedagógia tudományágai közül leginkább az általános pedagógia¹⁰, a szociálpedagógia¹¹ és a gyógypedagógia¹² által feltárt tudományos-elméleti összefüggésekre támaszkodott.

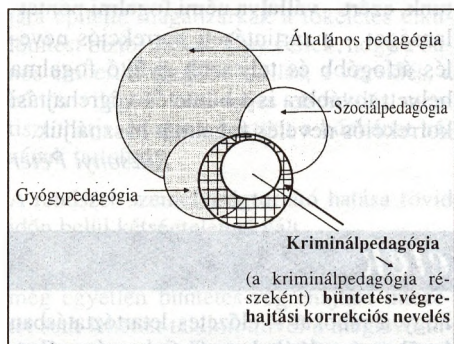

A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés a kriminálpedagógia szerves részét képező nevelési szakterület, amely önálló nevelésméleti koncepcióval rendelkezik.

Célja a konstruktív életvezetés megalapozásának segítése bűnelkövetők és kriminálisan veszélyeztetettek körében, azaz olyan büntetés-végrehajtási korrekciós nevelési eljárás kidolgozása, amely társadalmilag elfogadott, de egyénileg is eredményes magatartás- és tevékenységformák kialakítására, valamint a már meglévő pozitív tulajdonságok és viszonyulási formák tudatosítására és elmélyítésére irányul. Ennek érdekében vizsgálja a kriminalizálódás folyamatának pedagógiailag megragadható csomópontjait. Szakmódszertana felhasználásával részt vállal a prevencióban és a rehabilitációban.

Alkalmazására elsődlegesen (zárt)intézeti körülmények között kerül sor, de – preventív céllal – kiterjedhet a veszélyeztetett (élet)helyzetben levő, illetve antiszociális magatartást tanúsító fiatalok és felnőttek intézeten kívül szervezett segítő programjaira, illetve az utógondozásra is.¹³

A büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés a kriminálpedagógia által feltárt törvényszerűségek mellett felhasználja az általános és más szakpedagógiák (gyógy-

A kriminálpedagógia elsősorban a pedagógia, a pszichológia (ezen belül súlyozottan a szociálpszichológia), a szociális munka és a kriminológia ismeretanyagát és tudományos eredményeit felhasználva alakítja ki a saját tudományos rendszerét és szakspecifikus gyakorlatát.

pedagógia, szociálpedagógia), a pszichológia, a szociális munka és a kriminológia tudományos eredményeit.

A tevékenység alapvetően nem gyógyító jellegű, hanem a résztvevők együttműködési szándékára alapozott korrigáló és fejlesztő pedagógiai program. A nevelésbe bevontak személyisége ugyan jellemzően sérült, esetleg szélsőségesen kialakulatlan, de alapvetően mentálisan egészséges emberek, akik képesek dönteni, ugyanakkor felelősek tetteikért.

Az általános pedagógiától markánsan különbözik: a nevelési folyamat alanyaiiban, a pedagógiai szituációban és körülményekben, valamint az alkalmazott módszerekben.

A sajátosságokat elemezve a fenti meghatározás nemcsak a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelésre igaz, be kell látnunk, hogy a tevékenységi terület leszűkítése indokolatlan. A nevelőintézetekben és a büntetés-végrehajtási intézetekben folyó pedagógiai, illetve nevelési tevékenység lényegi jegyeiben megegyezik, ezért alapkategóriaként a zártintézeti korrekciós nevelés fogalmának elfogadását és bevezetését javasoljuk.

A zártintézeti korrekciós nevelés fogalma szélesebb tevékenységi kört jelöl, mint önmagában a büntetés-végrehajtási

korrekciós nevelés, vagy a nevelőintézeti nevelés. Generális jellemzője, hogy külső kényszer következményeként (preventív intézkedés, bírói ítélet, kötelezően előírt viselkedési szabályok) jön létre a nevelési helyzet, amelyből a nevelés alanyai képtelenek következmények nélkül teljes egészében kilépni.

A zártintézeti jelleg nem biztonsági kategóriát jelent tehát, inkább arra a presszióra utal, amely az érintettek egyes állampolgári jogait kisebb-nagyobb mértékben korlátozza (szabad mozgás, tartózkodási hely megválasztása, szólásszabadság, egyesülési jog stb.), illetve az alapvető szükségletek egy részének (például szexualitás) kielégítését teszi lehetetlenné vagy nehézkesé. A zártintézeti korrekciós nevelést megvalósító intézményrendszer az alternatív ambuláns formától a felflytított intézeteken át egészen a zárt fegyházig terjed.

E dolgozat témájából adódóan ugyanakkor a továbbiakban is a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelésre összpontosítunk, ezért – vállalva némi fogalmi pontatlanságot – a zártintézeti korrekciós nevelés átfogóbb és teljesebb gyűjtő fogalma helyett továbbra is a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés fogalmát használjuk.

Ruzsonyi Péter

Jegyzetek

¹Sokan a verést nevezték – és még ma is nevezik – „biblikus nevelésnek”. Nézetük igazolására általában három verset idéznek a Példabeszédek könyvéből: 23,13; 29,15; 13,24. a verés jelentőségének és létjogosultságának alátámasztására.

²Az első börtönrendszer a közösrendszer volt. Ez a rendszernek jóformán nem is nevezhető szisztéma lényegében azt jelentette,

hogy a rabokat – előzetes letartóztatásban levőket és elítélteket, férfiakat és nőket, gyermekeket és aggokat, egészségesekeket és betegeket, normálisokat és elmebetegeket, elsőbűntényeket és visszaesőket – együtt, egyetlen nagy hodályban őrizték válogatás nélkül, éjjel és nappal.

Az osztályozás gondolata akkor még fel sem merült, így a javító-jobbító szándék sem.

³A tömlöcök a hűbéri társadalom föld alatti pincéi, vermei, kazamatái nem az elítéltek szabadságvesztés-büntetésének letöltésére jöttek létre – mivel akkor ez a büntetés nem még nem is létezett –, hanem kimondottan őrzési célokat szolgáltak. A fogva tartásnak nem büntetés, hanem fenyegetés volt az igazi célja, amely a jobbágyközösség munkára kényszerítésére szolgált elsősorban. Gyakori volt, hogy tömlöcben csupán azokat tartották fogva, akik elítélésükre vártak, vagy az ítéletet követően kivégzésükig, testcsonkításukig, megveretésükig maradtak vissza.

⁴A magány- vagy magánelzárás rendszerét (solitary system) születési helye szerint philadelphiai rendszernek is nevezik. (Névadója, a philadelphiai Eastern Penitentiary 1828-ban nyílt meg.)

Érdeme volt, hogy előrelépést jelentett a közös rendszerrel szemben. A koncepció alapja a kvéker vallásos felfogásnak megfelelően, az elítéltek teljes elkülönítése a szabadságvesztés-büntetés egész tartamára, hiszen a bűncselekményt vallási értelemben bűnnek tekintették, ezért a büntetés a legteljesebb vezeklés volt. A kolostori cellák mintájára építette magánzárkák a tökéletes elkülönítést biztosították. Úgy vélték, hogy a bűnös embert a magába szállás, a vezeklés, a bűnös világtól való teljes elfordulás megtisztíthatja. Magát a börtönt a bűnbánat házának tartották.

A rendszer személyiségtorzító hatása rövid időn belül kétségtelenné vált.

⁵Magyarországon a XIX. század közepén még egyetlen büntetés-végrehajtási intézetet sem lehetett találni, mivel a meglévő intézményrendszert nem a szabadságvesztés-büntetés – mint önálló büntetési nem – letöltésére használták. Funkciójuk mindössze a bebörtönzöttek megőrzése volt, amely a kivégzésig, testcsonkításig, esetleg a megveretésig tartott.

⁶Az ír fokozatos rendszer lényege, hogy az elítélt a szabadságvesztés-büntetés ideje

alatt – a börtönrezszim szigorúságát véve alapul – különböző fokozatokon haladjon át. Az első időszakban a keményebb szigorú érvényesítő, a szabadulás felé haladva a szigorú fokozatosan csökkentő börtönrezsimbé kerültek át. Az ír rendszer négy fokozatból állt.

I. fokozat: szigorú magánelzárás és mérsékelt élelmezés. Célja: elérni, hogy az elítélt „magába szálljon”, megbánja bűnét.

II. fokozat: éjszakai magánelzárás, de nappali közös munkavégzés. Célja: az elítélt „feloldódjon”, közeledjen a normális közösségi élethez.

III. fokozat: munkavégzés az átmeneti, úgynevezett közvetítő intézetekben. Az elítélt már nem mint rab dolgozott, hanem mint munkás. Célja: az elítéltet fokozatosan vezessék vissza a társadalmi életbe.

IV. fokozat: a büntetés háromnegyed részének letöltése utáni feltételes szabadság. Célja: a bebörtönzés alatti „megjavulás” gyakorlati ellenőrzése.

⁷Garami Lajos a szociális munka meghatározása során helyeselhető álláspontot képvisel, amikor olyan segítő, támogató tevékenységként értelmezi azt, amely nem törekszik arra, hogy megoldja a problémákat a kliens helyett, hanem felajánlja segítségét, szakértelmét, de úgy, hogy az érintett magoldja meg a helyzetet.

⁸A „szociális nevelés” legkarakteresebb jellemzői: nem vállalja a bűnözést kiváltó környezeti hatások elleni harcot, de az elítélttel együttműködve megkísérli azokat az életlehetőségeket megkeresni, amelyek növelik társadalmi érvényesülésének, boldogulásának esélyeit: kerüli az intim térbe való kéretlen beavatkozást, inkább az elítélt érdekeinek képviselésével, motivációjuk felkeltésével, tanácsadással próbálja a társadalmi adaptációt elősegíteni.

⁹A jelen dolgozatban tudatosan minősítem a fogvatartottakat „mentálisan egészséges”

embereknek (51. p.). Meglehet, hogy jobb kifejezést is lehetne találni, de ezzel is nyomtatékosítani kívánom azon álláspontomat, amellyel elhatárolom magam a hajdani pszichológiai és klinikai aspektusú treatment ideológia felfogásától, amely az elítéltet „gyógyításra szoruló betegnek” tartotta. Az általam elképzelt tevékenység alapvetően nem gyógyító jellegű, hanem a résztvevők együttműködési szándékára alapozott korrigáló és fejlesztő pedagógiai program, amelynek meghatározó szereplője az elítélttel jelentős időmennyiségben foglalkozó nevelő.

¹⁰A Czike-féle meghatározás szerint: Az általános pedagógia – amelyet néha rendszerző pedagógiának is neveznek – célkitűzései közé tartozik, hogy a pedagógia, a nevelés és a tanítás területén alapvető ismeretekre tegyen szert, és ezeket az ismereteket megszerezze. (Czike, 1996.)

¹¹A Czike-féle meghatározás szerint: A szociálpedagógia magába foglalja a családon, iskolán és szakmán kívüli nevelést, amely a negatív élethelyzetek – mint például nélkülözés, szűkölködés vagy függőség – kialakulásának megelőzését, kiküszöbölését vagy akár teljes megszüntetését veszi célba. (Czike, 1996.)

¹²A Czike-féle meghatározás szerint: A gyógypedagógia mozgássérültekkel és fogyatékosokkal foglalkozik, akiknél a hagyományos nevelés sérülésük, illetve fogyatékoságuk miatt nem elegendő. (Fogyatékoság: olyan bizonyíthatóan testi, lelki vagy szellemi sérülés, illetve betegség fen-

állása, amelynek hatásai annyira súlyosak, hogy az érintett személy számára hihetetlen megterhelést jelentenek, és amelyeket belátható időn belül nem lehet megszüntetni.) A fogyatékoság fajtáinak csoportosítása: szellemi fogyatékoság, tanulási nehézség, vakság, gyengén látás, sükettség, nagyothalás, testi fogyatékoság, nyelvi fogyatékoság (többszörös dadogás, akusztikus agnózia, mutizmus stb.). (Czike, 1996.)

Az említett szerző meghatározásánál korszerűbb a Pedagógiai Lexikon szócikke, miszerint: a gyógypedagógia pedagógiai dominanciájú önálló, komplex tudomány. A tágabb értelemben vett gyógypedagógia a fogyatékosokkal összefüggő teljes jelenségek körét vizsgálja: a fogyatékoságok kórereditét, kóros mechanizmusát, a fogyatékosok fejlődésmentét, személyiségzavarozását, pszichés jelenségeit, társas környezetét, szocializációs folyamatokat, rehabilitációs lehetőségeit és formáit stb. A szűkebb értelemben vett gyógypedagógia a fogyatékosok speciális pedagógiai tudománya, a fogyatékosok nevelhetőségének lehetőségeit, személyiségük kibontakoztatásának múltját, oktatásuk, nevelésük cél-, feladat-, eszköz-, színtérrendszerét és eredményességét vizsgálja, kutatja optimális szocializációjuk és sikeres rehabilitációjuk szolgáltatáiban. (Mesterházi, 1997.)

¹³A szabadságvesztés-büntetésből szabadult fiatalok és felnőttek intézetén kívüli szervezett segítő programjai, illetve a reális eredménnyel kecsegtető segítő, támogató utógondozás intézményrendszere még nem alakult ki.

Felhasznált irodalom

Bábosik I. (1994): A nevelés folyamata és módszerei. Leopárd Könyvkiadó Kft., Budapest. Balogh L.-Pál L. (1975): Kriminálpedagógia (főiskolai jegyzet, kézirat).

Balogh L.-Pál L. (1975): Kriminálpedagógia (főiskolai jegyzet, kézirat).

Buda B. (1994): A deviáns magatartásformák visszaszorításának és megelőzésének lehetőségei. In: Devianciák Magyarországon. (Szerkesztette Münnich I.-Moksony F.) Közélet Kiadó.

Czike B. (1996): Bevezetés a pedagógiába. Szöveggyűjt. (Szerk. Czike B.) Eötvös J. Könyvkiadó, Bp.

- Dünel F. (1990):** Freiheitsentzug für junge Rechtbrecher. Situation und Reform von Jugendstrafe, Jugendstrafvollzug, Jugendarrest und Untersuchungshaft in der Bundesrepublik Deutschland und im internationalen Vergleich. Bonn, 509-583 p. Idézi: Lőrincz, 1993.
- Finkey F. (1922):** Büntetés és nevelés, Budapest.
- Földvári J. (1987):** Kriminálpolitika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 256. p.
- Gáfor és munkatársai (1989):** Büntetés-végrehajtási pedagógia. RTF, Büntetés-végrehajtási Tanszék.
- Garami L. (1991):** A szociális munka helye és szerepe a büntetés-végrehajtás gyakorlatában. Börtönügyi Szemle, 1991/1., 5-17. p.
- Garami L. (1997):** Támogató háttér (A nevelői funkció változásáról). BSz, 1997/3. 71-80. p.
- Gonczi K. (1977):** A rehabilitációs ideológia „csődje”. Börtönreformok az amerikai kontinensen. Jogtudományi Közlöny, 1977/12., 659-663 p.
- Gonczi K. (1991):** Bűnös szegények. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Grapendaal M. (1990):** The Inmate Subculture in Dutch Prisons. British J. Criminology 1990. Vol. 30. No. 3.
- Kóvér Á. (1994):** A büntetésről és a börtönről. Kandidátusi értekezés, Budapest.
- Lőrincz J.-Nagy F. (1997):** Börtönügy Magyarországon. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Budapest.
- Lőrincz J.-Nagy F. (1998):** Büntetés-végrehajtási jog. Jegyzetkézirat.
- Lőrincz J. (1993):** A fiatalok szabadságelvonnással járó büntetőjogi szankcióinak végrehajtása. Kandidátusi értekezés, Budapest.
- Lukács T. (1979):** Feljegyzések az élők házáról. Gondolat, Budapest.
- Lukács T. (1987):** Szervezett dilemmánk, a börtön. Magvető Kiadó, Budapest.
- Makarenko, A. Sz. (1955):** Művei, Budapest, 5. kötet., 325. p.
- Martinson, R. (1974):** „What Works? Questions and Answers about Prison Reform.” The Public Interest, 1974/35., 22-54 p.
- Mezey B. (1995):** A magyar polgári börtönügy kezdetei. Osiris-Századvég, Budapest.
- Mezey B. (1996):** Rabgondozás. A reszocializáció történelmi tendenciái. Börtönügyi Szemle, 1996/4., 135-146. p.
- Módos T. (1998):** Büntetés-végrehajtási nevelés. Rejtjel Kiadó, Budapest.
- Pál L.-Kemény F. (1987):** Kriminálpedagógiai és kriminálpedagógiai szakszótár. A BM Művelődési Háza, Budapest, 70. p.
- Pál L. (1976):** Nevelés a büntetés-végrehajtásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Pál L. (1997):** Kriminálpedagógiai szócikk. Pedagógiai Lexikon, Keraban Könyvkiadó, Budapest, 321. p.
- Palmer, T. B. (1991):** Intervention with juvenile offenders: recent and long-term changes. In: Intensive Interventions with High-Risk Youth: Promising Approaches in Juvenile Probation and Parole, edited by Troy L. Armstrong, Monsey, N. Y: Criminal Justice Press, 85-120. p.
- Preiser, W. (1954):** Das Recht zu stafen, Festschrift für Edmund Mezger zum 70. Geburtstag, München-Berlin. Idézi Földvári J. (1970): A büntetés tana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Ruzsonyi P. (1998):** A destruktív életvezetés kialakulását előidéző tényezők. In: Új tehetségek és kutatási eredmények a hazai neveléstudományban. (Szerkesztette Bábosik I.-Széchy É.) ELTE BTK, Neveléstudományi Tanszék, Budapest, 210-219. p.
- Ruzsonyi P. (1997/A):** Új megközelítés. (A konstruktív életvezetés megalapozásának korrekciós pedagógiai rendszere.) Börtönügyi Szemle, IM BVOP, Budapest, 1997/4., 82-95. p.
- Ruzsonyi P. (1997/B):** Kognitív tréning a büntetés-végrehajtásban. Gyermekvédelem, nevelőközösségek. FICE-kiadványok, Budapest, 1997/2., 1-12. p.
- Tari F. (1995):** Előterjesztés a kormány részére a büntetés-végrehajtás működésének és fejlesztésének egyes kérdéseiről. BVOP Archívum, kézirat.
- Tavassy T. (1978):** A szabadságvesztés-büntetés és problémái. Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok XV., 292. p.
- Tulkens H. (1990):** A kezelés fogalma az Európai Börtön szabályokban. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, 1990/5., 49-57. p.
- Vass L. (1998):** A fiatalkori bűnözés pedagógiai kérdései, Belügyi Szemle, 113-123. p.
- Volentics A. (1997):** Kriminálpedagógia szócikk. Pedagógiai Lexikon, Keraban Könyvkiadó, Budapest, 321-322. p.

Etikai kódex (tervezet)

Ajánlás a bv. szervezet dolgozóinak

A Magyar Börtönügyi Társaság pedagógiai szekciója 1998. március 26-i kalocsai ülését azért hívta össze, hogy eldöntse, kezdeményezze-e a büntetés-végrehajtás etikai kódexének megírását. A feladat nagyságát és összetettségét jelzi, hogy ott nem tudtunk dönteni, hiszen egyesek még a kódex szükségességével sem értettek egyet. Ezért egy kérdőív segítségével a szekció tagjai mintavétellel megkérdezték az intézetekben dolgozók véleményét, s ennek ismeretében, az 1998. szeptember 30-i balassagyarmati ülésünkön eldöntöttük, hogy neki látunk a munkának. Megválasztottuk azt a munkacsoportot, amelynek tagjai megírták az egyes fejezeteket. A munkacsoport vezetője dr. Erdődi Orsolya lett (Kalocsai Fegyház és Börtön). A munkacsoport tagja Tikász Sándor (Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet), Fejes Nagy Gábor (Pálhalmi Országos Bv. Intézet), Verebélyi Kálmán (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézet), Bíró György (Somogy Megyei Bv. Intézet), Vékony Andor (Baracska Országos Bv. Intézet), dr. Erdős István tanár (a Rendőrtiszti Főiskola társadalomtudományi tanszékéről) és Szondi Miklós (Szegedi Fegyház és Börtön), az MBT pedagógiai szekciójának vezetője. Az 1999. július 9-i váci ülésünkön elhangzottak alapján készült el az a munkapéldány, amelyet megküldtünk a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának, a parancsnoki kollégiumnak és a BVDOSZ-nak. A kódexszel való munka folyamatos, így időközben rövidebb lett a bevezetője, és kiegészült a szakmai küldetésnyilatkozattal. E fejezetek megírásáért a szekció nevében köszönet illeti dr. Kovács Mariann jogász-filozófust. Érdeklődve várjuk a parancsnoki kollégium véleményét, és ezen felül bárkiét, akinek fontos a szakma etikája, és hozzá akar járulni e jelentős munka elkészüléséhez. Reményeink szerint a minél szélesebb körű konszenzus jól segítheti azt, hogy az etikai kódex mindennapjaink eselekvő részese lehessen.

Szondi Miklós
szekcióvezető

I.

Bevezető

Az etikai kódex (a továbbiakban EK) összeállítása a büntetés-végrehajtási szervezetben dolgozók önálló kezdeményezése.

Általában célja, hogy egy szakmai küldetésnyilatkozatban közzegetye azokat a maradandónak bizonyult felismeréseket, elveket és értékeket, amelyek a testület megbecsült tagjainak hivatástudatát megszilárdították, s amelyek ennek a ténylegesen kétértelműségekkel terhelt, előítéleteknek óhatatlanul kitett munkának úgy önmagunk, mint mindenki más előtt is vállalható méltóságot adhatnak.

Az EK különös, normatív tartalma kifejezetten etikai szellemű, és nem ölt jogi kényszerrend jellegét.

Nem szigorításokat akar bevezetni, amelyek a munkaköri elvárások számát vagy terhét növelnék. Ellenkezőleg, az EK szabad etikai elkötelezettséggel és átgondoltan kapcsolódik a szakma jogi alapjához. Rendeltetése, hogy kiemelésével, indokolásaival mindannyiunk számára megkönnyítse a Büntető törvénykönyv és a Büntetés-végrehajtási Szabályzat helyességének értelmi belátását, előkészítse érzelmi elfogadhatóságát, előmozdítsa szabad akaratunkból történő megerősítését.

A kódexben ezen felül megjelennek olyan védelmi előírások, sőt egyenesen tilalmak, értékek őrzésére vagy létrehozására motiváló normák, amelyek tiszteletétől és igenlésétől – talán egy adott pillanatban, vagy hosszabb távon – életünk, szervezeti fennmaradásunk és erkölcsi létünk függ. Az etikusság mércéit ezért nem követelményekként, hanem sokkal inkább útmutatásokként kell felfognunk. Követésük elvben elejét veheti annak, hogy a testület tagja, akaratán kívül, olyan ellentmondásokba bonyolódjék, hogy végül – tetteinek vagy mulasztásainak visszafordíthatatlan következményeivel – a testület érdekeit, vagy a büntető igazságszolgáltatás ügyét megsértse, és így a joggal szembekerüljön.

A már etikai elvekkel megerősített szabályzat mindenkor magunkénak vallása jelent munkaköri kötelezettségvállalásunk erkölcsi alapját. Ennek szilárdsága tesz képessé arra, hogy a pusztá szabálykövetésen túl, magához a szabályzat szelleméhez hűen cselekedjünk, érte áldozatokat hozzunk, a tőle megkövetelt életvitelt sorsunkká tegyük.

Szakmai hivatástudatunk érezhető megrendülése idején az EK a bajtársakkal, idősebb kollégákkal kezdeményezett beszélgetésekhez, ezek kiúttalansága esetén pedig a rendelkezése szerint megválasztott etikai tanácshoz irányít bennünket.

Az etikai tanács a fegyelmi bizottságtól eltérően nem normaszegéseket szankcionáló szerv. Összehívását leginkább annak általános felismerése indokolja, hogy a mindig váratlanul jelentkező, akár szándékos, akár gondatlan jogsértések hátterében – többnyire – a jog számára érzékelhetetlen, de annál mélyebb és figyelemre méltóbb etikai válságok húzódnak. Az EK normái ebben a vonatkozásban érzékeny irányjelzők, hiszen ismételt figyelmen kívül hagyásuk, huzamosabb elhanyagolásuk, érezhető lebecsülésük, sőt semmibe vételük még időben feltűnővé teszik számunkra egy lappangó válság első jeleit. Az etikai tanács a büntetés-végrehajtásban résztvevők fokozott erköl-

csi megpróbáltatásaira tekintettel, annak felelősségteljes tudatában jár el, hogy akinek az ügyében tárgyal, egy-egy meghasonlott társunk, aki tájékozódásvesztése közepette a szakma etikai kódexének tekintélyére, és a munkahelyi közösség erkölcsi segítségére szorul.

Az EK az etikai tanácsot ezért arra ösztönzi, hogy a megmásíthatatlan jog- és érdeksérelmek megelőzése érdekében a kollégák erkölcsi válságainak mélyreható, őszinte feltárásán fáradozzon. Minden egyes testületi tag válságában az egész szakma erkölcsi akaratát lássa megtörni, és minden egyes testületi tagnak a szakma számára való megmentését kösse az egész szakma hivatástudatának érdemben való megújításához.

A kódex etikai szelleme nem tartja fenn annak illúzióját, hogy normák betartása, vagy számonkérése teljes bizonyossággal megóvhat minket kínzó ellentmondásoktól. Azt az egyet vállalja, hogy lehetőség szerint ép erkölcsi személyiséggel vezesse át mind a szervezet tagjait, mind a büntetés-végrehajtás során velük kapcsolatba kerülő embereket, a mai világban egyre kikerülhetetlenebbnek tűnő, és egyre feloldhatatlannabbnak látszó konfliktusokon.

II.

Szakmai küldetésnyilatkozat

A büntetés-végrehajtást a szakma az állami igazságszolgáltatás szerves részének tekint. Mindenekelőtt elfogadja, hogy az általa képviselt szervezet létjogosultsága sohasem önmagából, hanem egy elismert jogállam büntetőhatalmából ered. Erkölcsi kötelességnek érzi, hogy tevékenységét a büntetőjog szabályaival összhangban végezze, figyelemmel arra, hogy azoknak elsősorban a feladatok ellátásához igénybe vehető erőszak jogi korlátait kell hangsúlyozniuk. A közrend védelmében és a bűnmegelőzésben vállalt szerepét a szervezet tehát e szerep betölthetőségének határaival együtt, a jog önkorlátozó szellemében fogja fel, olyannyira, hogy egy diktatórikus hatalomátvétel esetén is éberrel tart a jogállamiság eszméje mellett.

A szakma a maga hivatásának mindenkor megértésekor érzékenyen követi a társadalomban jelentkező erőszak hullámveréseit, a bűnözés arculatának változásait, és nem marad közömbös sem az emberiség növekvő igényével, sem az áldozatok és kiszolgáltatottak erkölcsi tűrőképességével szemben. Józan tagjait mégis aggálllyal töltik el a társadalom túlzó elvárásai a büntetés-végrehajtással kapcsolatban: akár azok az elítélteket érintő szélsőséges büntetőjogi enyhítések, amelyekkel a jog az európai kultúra liberális és humanitárius eszményeihez mindenáron fel akar zárkozni, akár azok a szélsőséges büntetőjogi szigorítások, amelyekkel az állam a polgárok biztonság utáni vágyának meg akar felelni. A szakma ezért mindjobban őrzi függetlenségét a napi politikától és a közvélemény közvetlen nyomásától, és a mindenkori törvény adta kereteken belül elhivatottan keresi az igazságszolgáltatás olyan további erkölcsi tartalmait, amelyek alkalmat teremtenek arra, hogy tényleges közszolgálatot teljesítsen.

A szakma ennek során maga is törekszik kiszabadulni az elzártásgból, amely a végrehajtó szerepét hagyományosan jellemzi: meg kell osztania a jogalkotóval azokat az önálló felismeréseit, amelyek szerint úgy a börtönökben biztosított jóléti körülmények,

mint az elviselhetetlen terhelések a gyakorlatban önellentmondáshoz vezetnek, és – különösen a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés – következményei beláthatatlanul veszélyeseknek mutatkoznak a büntető igazságszolgáltatás ügyére, nem utolsósorban a bajtársak és a polgárok testi-lelki biztonságára nézve.

A szakma ezért érdekvédelmi szervezete révén rendszeresen jelzi a parlamentnek azokat a problémákat, amelyekben a büntetés-végrehajtás napi életéhez a jogalkotó érdemi segítségét nélkülözhetetlennek tartja. Maga is megtesz minden tőle telhetőt, nem adja fel az erőfeszítést, hogy fokozatosan, az igazságszolgáltatás erkölcsi érdekét szem előtt tartva javítsa a börtönlet emberi-tárgyi feltételeit, és az időnként megkerülhetetlennek látszó büntetéssúlyosbításokat lassan elfogadhatóságuk irányába terelje.

A börtönfalak között eltöltött évekre hagyatkozik, amelyek során módja nyílt rá, hogy büntetés és emberiesség értékeit ne egymást kizáró, kiegészítő vagy korlátozó igényeknek lássa, hanem a kettőt mind nagyobb meggyőződéssel, egymásból értse meg. Küldetése ezért egy olyan mértékadó szemlélet fokozatos kibontakoztatásában rejlik, amely – ha nem is azonnal – a szervezet tagjainak példaadó magatartása révén, idővel kiváltja majd az emberek megbecsülését, és tiszteletet ébresztő lesz úgy az elítéltek és hozzátartozóik, mint az egész társadalom számára.

A büntetés-végrehajtás világa új, etikai jelentésekkel ruhazza fel az igazságszolgáltatás jogszabályokban kifejezett célját és értelmét.

A büntetés-végrehajtási intézet mindenekelőtt az elítéltet befogadó intézmény. Szilárdnak kell mutatkoznia abban, ahogy a bűnös életét és testi épségét megvédi a társadalom érthető, bár megtorló indulatai ellen, a társadalom megsértett tagjait pedig megóvja attól, hogy a bűnt tetézve, önmagukkal kerüljenek szembe. A jogállam az önbíráskodás terhét leveszi a polgárokról. A bűnnel óhatatlanul elszabaduló erőszakot egyetlen mozdulattal központosítja, és törvényekkel korlátozza, kizárólag az igazságszolgáltatás jogkörévé teszi egy olyan erkölcsi rend gyakorlati fenntartását, amelyben minden bűncselekményt arányosnak elfogadott büntetésnek kell követnie.

Az elítélt intézetbe való befogadása annak az élő emberi köteléknek a tudatos megőrzése, amelynek fizikai megsemmisítésében a jogalkotó jelenleg a társadalmi közösség felmérhetetlen erkölcsi veszteségének veszélyét látja. A bűnös eltartása és erkölcsi felvállalása azon a mértéktartó felismerésen alapszik, hogy minden bűnben az elkövető egyéni felelősségén túl éppúgy tetten érhető a környező világ és a történelem határolatlan és elítélhetetlen bűnössége. A közbiztonság kényes egyensúlya tehát nem a megtorlások és az elrettentésen múlik. Sokkal inkább függ attól, vajon a társadalom képes-e egy általános erkölcsi megújulásra, és a büntetés-végrehajtás válik-e hivatássá, azaz szabaddá saját legbensőbb lehetőségei számára.

Az elítélttel kialakítandó viszony lényege ezért a befogadás napjától kezdve a majdani szabadulásra való folyamatos felkészítés. Az a belátás tükröződik ebben, hogy a személyi állomány munkájának teljes értelme a befogadott ellenséges érzületének enyhítése, egy konfliktusait elviselni, problémáit kezelni képes erkölcsi személyiség helyreállítása lesz.

Ennek alapja egy olyan többszólamú, összehangolt tevékenység, amely elszántsággal, de tapintattal, jóindulatúan és mértékadóan érzeteti hatását a befogadottak életében. Az intézet a közös munka során egyaránt számít a rendfenntartó tevékenységet el-

látókra, és a nevelőkre, egyfelől a rend pilléreire és a büntetés szigorára, másfelől az emberi kapcsolatteremtésre, a bizalomra, a hívó szóra, az alkotókedvre. A legfőbb azonban, hogy elengedhetetlenül számít mindannyiuk önálló és összetett egyéniségére, szaktudására, fegyelme, kulturáltságára, bátorságára és együttműködési készségére.

Emberpróbáló emberséget és lágyságot kíván a szervezet tagjaitól már az a pusztán tény is, hogy az intézet falai között ők azok, akik tanúsítják a rosszal való küzdelem, a törvényesség és az erkölcsi jó eleven rendjét. Ők azok, akik óhatatlanul értelmezik, és élhetővé teszik mindazt, amit a befogadottaktól várnak, és akik úgy szolgálnak igazságot, hogy a velük érintkezőket észrevétlenül jobbá teszik.

A szabadságvesztés-ítélet kiszakítja a befogadottat abból a kibogozhatatlan büntörténet-szövedékből, amely a bűncselekmény elviselhetetlen hátterét alkotta, és talán újabb bűnök elkövetésének veszélyét sejteti. A szervezet ugyanakkor támogatja az elítéltet abban, hogy ápolja kinti hozzátartozóival való jó viszonyát. Miközben a börtön a befogadottat életének sodrától távol tartja, a nevelők közelebb segítik őt ahhoz, hogy sorsát helyesen értelmezze.

A szervezet tagjai ezzel együtt ki vannak téve annak, hogy munkájuk teljességgel értelmét veszti. Ezért is nem szabad felednünk, ha mást nem, azt a sokszor kilátástalannak tűnő erőfeszítést, hogy elejét vegyék – talán az intézet fegyelmének és jó szellemiségének kialakításával – olyan bűnteleviseményeknek, amelyeknek kifejlődésére éppen az elítéltek mesterséges összezártsága teremt alkalmat.

A szervezet olyan intézeti légkörben érzi folytathatóknak és reménykeltőnek a tevékenységét, amely a személyzet és a befogadottak között fokozatosan növeli a tiszteletet és bizalmat.

A leginkább figyelemre méltó a felügyelők és nevelők hónapokon át kimutatott türelme az újonnan befogadott elítéltek iránt. Ez az erkölcsi erény a jog működésétől eltérően nem tekint az elkövetett bűncselekményre, sem a fogságban kezdetben tanúsított esetleges önvészélyességre és fegyelmezetlenségre. Ezek felemlítését a befogadotról adott későbbi véleményezések során a büntetés letöltésének egész időtartama alatt tanúsított erkölcsi fejlődésére figyelemmel mérlegeli. Célja azonban elsősorban egy tagadhatatlan válsághelyzetnek az orvoslása. A bezártsággal járó, kiküszöbölhetetlen testi-lelki ártalmak együttérző enyhítése, a befogadott felkészítése a büntetés elviselésére és méltósággal való letöltésére.

A büntetés európai kultúrájának humánus fejlődése, amely a bűn megtorlása helyett a bűnelkövetőknek a társadalom számára való megmentését tűzte ki célul, a büntetés-végrehajtás tapasztalatai szerint kudarcot vallott. Bebizonyosodott, hogy a befogadottak egyedül tanítással és neveléssel, a büntetésben rejlő erőszak érhetően minden embert sebző vonásainak az elhagyásával nem fordíthatók a jó felé. A befogadottak valóban szabad akaratukból eredően bűnösök, és nemcsak a társadalom szerencsétlen áldozatai. A szakma ugyanakkor nagy gondot fordít arra, hogy a büntetés elidegenítő bűnelmélyítő hatásait kiszűrje. Olyan büntetés-végrehajtást nevez hosszabb távon hivatásának, amely a büntetést emberivé teszi, és a befogadottat is eljuttatja annak megértéséig, hogy a büntetés viselése teszi emberré.

Mindez annak felismerésén alapul, hogy a börtön világa eredeti, lényegi megjelenésében nem egy ember számára idegen büntetés, hanem egy minden egyéni felelősségünket környező tényleges bűnállapot kétértelmű jegeit mutatja.

TAPASZTALATCSERE

Ez a modern jog számára észlelhetetlen jelenség a börtönt, a büntetés-végrehajtás helyét felmérhetetlenül gazdag jelentésű emberi lakóhellyé teszi. Az üresség, a zárkózottság, a tettenértség, a szégyenérzés, a sötétség, a nincstelenség, a sivárság, a gyökeretelenség, a beszennyezettség, a fogság, a súly, a rablánc, a lélek börtöne...: nyelvünk és világunk olyan kifejezései, amelyek a börtönállapotokon keresztül mind arról vallanak, hogy milyen a bűnös embernek, mint bűnösségétől szenvedő lénynek a helyzete.

Elég, ha a személyzet tagjai emlékeznek erre, és már nem a munkájuk háttérbe szorítottóságát, kilátástalanságát, sőt tisztázatlan erkölcsi értékét látják felsejleni a falakon. Hivatásuknak megbecsülést szerez a büntetés jegyében felismerhető bűnállapot tisztelete, és azoké az embereké, akik minden felelősségükön túl az ő segítő jelenlétükre szorulnak.

A felügyelők és nevelők hétköznapi küldetése, hogy a bűnöst büntetése értelmére megnyissa, és szabaddá tegye. Ebben a lelkiismereti szabadság jelképeinek nyomon követése a személyzet tájékozódásának finom vezérfonala.

A büntetés-végrehajtás egyhangúságát csak a bűnösség megvallásának történetisége törheti meg. Az a kérdés, vajon a külsődleges és értelmetlen fogva tartottság érzése átalakul-e majd a bűnösség fogsága miatti siralommá, a lelki szenvedés felkelti-e utóbb a felelős bűnérzést, végül eljut-e odáig, hogy a bűn elkövetését és a bűnösséget egyszerre érezze olyan elviselhetetlen, idegen börtönnek, amelyből már nem szokási kísérletek, hanem egyedül a börtönfalak között viselt büntetés vállalása szabadíthatja meg.

Büntetés, jólét és nevelés helyes arányait tehát annak határozott felismerése alakítja, hogy erkölcsi rossz és jó, múlt és jövő, elégedettség és teljesség utáni vágy, mindig és kizáróan a rossz elemi tapasztalatának jelképein keresztül értelmeződik.

A személyzet munkája ezért nem tisztán nevelő jellegű, nem erőszakmentes. Szakmai, erkölcsi álláspontja szerint azonban nem osztja a büntetőjog megtorlást és foglalkoztatást jobb híján egymás mellé engedő, vegyes büntetéseleméletét sem.

A büntetés, amelyet végrehajt, nem egy bűncselekmény megtorlása, hanem a bűnösség miatti szenvedés tudatosítása abban a reményben, hogy a bűnös a maga szabad akaratából keresi meg, vagy kezdi értékelni a személyiségfejlesztés további lehetőségét.

A büntetéssel nem az a célja, hogy a fogvatartottat megfossza valamely értékétől, hanem hogy annak a megfosztottságnak az elhordható terhét helyezze rá, amely a bűn elkövetésével úrrá lesz rajta.

A büntetés-végrehajtás tépje ennél fogva nem abban rejlik, hogy a büntetéssel elszenvedett hátrányok révén újabb bűncselekményektől visszatartson. Küldetését egy többnyire reménytelennek tűnő erőfeszítésben kell látnia, amelyet mégsem adhat fel: hivatása, hogy a rossz minden megviselő tapasztalata ellenére kitartson a befogadott mellett, és a büntetés jelképes erejével felélessze benne azt a teljesség utáni vágyat, amelynek ismeretlen szenvedések motiválta „megtörése” vagy „feladása” tetten érhető minden bűnben, felelősségvárásban és igénytelenségben.

A börtönök lakhatóvá tételének ezért a szakma szerint a bűnösség sivárságának feltelei között kell megkezdődnie. Az a jólét és az a közösségi lét, amelyet az elítélt számára fokozatosan elérhetővé kell tennünk, essék egybe a büntetés elfogadásával, és a bűnösség fogságából való belső szabadulással. Az üresség, amely éppúgy jelenthet elveszettséget, mint szabadságot, felismertetheti velünk azt a teret, ahol megtalálhatjuk

mértékünket, és sorsunk értelmét. A cellák tisztasága, rendje és otthonossága ezért mind az elítélt növekvő létigenlésének hatására alakuljon ki, és a bűnösségnek a büntetés embertelenségével egyidejű leküzdésében kell megmutatkoznia.

A rossz jelképei ugyanakkor nem engedik, hogy a bűnös megmentése, iskolázása és érdeme lépjen a büntetés súlyának helyébe. A büntetés szabadon vállalt, alázatos és méltó letöltése, amelyet a befogadott elítélt foglalkoztatása csak kiegészít, jelképe annak a visszafordíthatatlan veszteségnek, amelyet bűnével valaha előidézett, és az érintett áldozatok csillapíthatatlan fájdmánának, amelyet tetteivel ő maga szerzett.

Ez az út megnyithatja a börtönfalakat a befogadottak gondolatai, művészete és hitvallása előtt, és lehetővé teheti a két világ lakóinak szellemi érintkezését, amely a hosszú fogva tartás körülményei között nélkülözhetetlennek tűnik. Az érték, amely a börtönben felismerhetővé válik, olykor a börtönön kívüli társadalom számára is megszabadító lehet. Sem a büntetés-végrehajtásnak, sem a büntetés viselésének erkölcsi méltóságát nem veszélyezteti a börtön vagy a fogság nyomasztó világa. A börtönlétben összezártaknak sokat kell jelentsen az, ami a börtön jelképe az ősi hagyományokban mindig is volt, az emberi lét eredendő rabságának és szabadságvágyának teremtő erejű kifejeződése, a legbelső erkölcsi szabadság megértésének kitüntetett alkalma és helye.

A személyzet küldetése, hogy erre való felelősségével közelebb kerüljön az igazságszolgáltatás rejtett feladatához, és legmélyrehatóbb, talán csak pillanatokra beteljesülő lehetőségéhez.

III.

A szervezethez tartozással összefüggő általános elvárások

1. A büntetés-végrehajtás (a továbbiakban bv.) szervezetének tagja tartsa be minden körülmények között a törvényben meghatározott és esküjében vállalt kötelezettségeket, szolgálja a társadalmat, és védelmezzen minden embert a törvénytelen cselekedetek ellen.

Legyen büszke a szervezethez tartozására, azzal ne éljen vissza, tisztelje a szervezet jelképeit, egyenruháját, fogadja el az alaki kööttségeket.

Mindezen tevékenységét hassa át a hivatásából eredő magas szintű felelősségtudat, elkötelezettség és tisztesség.

2. Tartsa tiszteletben a vele kapcsolatba kerülők emberi méltóságát, egyéniségét, másságát, és óvja minden személy emberi jogait. Munkája során legyen következetes, határozott, előítéletektől mentes.

3. Tegyen eleget a szakmai képzettséggel összefüggő előírásoknak, ismereteit folyamatosan fejlessze. Válgjon igényévé az önképzés, önfejlesztés, hogy ezzel emberi tartását és erkölcsi értékrendjét erősítse.

4. A büntetés-végrehajtási szervezet tagja legyen feddhetetlen. Nem válhat senki lekötelezettjévé, nem fogadhat el munkájával összefüggésben olyan ajándékot, amely összeegyeztethetetlen a szolgálati feladatok szabad és pártatlan ellátásával.

Különösen tartózkodnia kell a korrupciótól, és jelentéstételi kötelezettség mellett szigorúan fel kell lépnie annak minden megnyilvánulásával szemben.

5. Cselekedeteiben tegye nyilvánvalóvá, hogy a törvényességet érvényre juttató, tárgyilagos, emberséges, segítő büntetés-végrehajtást képvisel, és nem hatalmi pozíciójával él vissza.

IV.

A fogvatartottakkal foglalkozókra vonatkozó alapvető etikai normák

1. Tilos a kínzás, az egyéb kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód. Erre senki mást fel nem bújthat, ilyet el nem tűrhet, és el nem követhet. Ennek megtörténte nem igazolható felsőbb paranccsal, vagy rendkívüli körülményre való hivatkozással.

2. A büntetés-végrehajtási dolgozók munkájuk végzése során csakis akkor alkalmazhatnak erőszakot, ha az törvényes feladataik ellátásához feltétlenül szükséges, és csak olyan mértékben, amelyet a feladat ellátása megkövetel.

3. Mindenki köteles a tudomására jutó bizalmas ügyeket bizalmasan kezelni mindaddig, amíg a kötelesség teljesítése vagy az igazságszolgáltatás szükségletei mást nem kívánnak. A jogosulatlannak kiadott információ tisztességtelen.

4. A fogvatartottakkal higgadtan és előítélet-mentesen, humánusan, következetesen kell foglalkozni, korrekt módon kell tájékoztatni őket.

A dolgozó olyan célszerű magatartást alakítson ki, amely a személyes adottságok és szakmai képzettségek ötvözésével képessé teszi a konfliktushelyzetek kezelésére, segítő, támogató, együttműködő tevékenység kialakítására.

5. A büntetés-végrehajtási dolgozó megjelenése legyen példamutató a fogvatartott számára megjelenésében, ápoltságában, ruházata rendezettségében, beszédstílusában.

A fogvatartottakkal tilos saját és kollégái magánéletéről beszélnie, nem engedheti meg azt, hogy a fogvatartott a munkatársakkal folytatott beszélgetését kihallgassa.

6. Érvényesítse igazságosan, megkülönböztetés nélkül a börtön szabályait.

Váljon szakértővé mások meghallgatásában; vegye észre a szavak, jelenségek mögötti rejtett jelzéseket.

7. Tilos a fogvatartottat emberi méltóságában megsérteni.

8. Gondoskodni kell a fogvatartottak egészségének védelméről, szükség esetén azonnali orvosi ellátásáról.

V.

A büntetés-végrehajtás belső kapcsolatrendszeréhez tartozó főbb etikai követelmények

1. A testület tagja a szolgálati helyén alakítson ki a munkatársaival jó emberi kapcsolatokat. Magatartását a segítőkészség, a mások gondjában való osztozás, egymás személyiségének, emberi méltóságának, tudásának tiszteletben tartása jellemezze.

2. Szakmai vitákban kerülje a személyeskedést, vállalja esetleges tévedéseit, ne tessen olyan kijelentéseket, amelyek előljárói és munkatársai tekintélyét csorbítják.

3. Magánélete olyan legyen, hogy azzal tiszteletet és megbecsülést szerezzen mind maga, mind a testület számára, esetleges problémáit igyekezzen munkahelyétől távol tartani.

4. Ismereteit ossza meg munkatársaival, fordítson gondot a pályakezdő fiatalok elméleti és gyakorlati ismereteinek bővítésére.

5. Tájékoztassa elöljáróját minden olyan tudomására jutott eseményről, amelyre az elöljárónak feladatai ellátásához szüksége lehet.

6. A vezető beosztásban dolgozók alakítsanak ki olyan munkahelyi légkört és vezetési stílust, amely ösztönzi az együttműködést, és a szervezeti célokkal való azonosulást.

7. Döntéseinek kialakításában vegye figyelembe munkatársainak véleményét. Ellenőzéseit következetesen és körültekintően hajtsa végre. A feladatok értékelésekor legyen elfogulatlan és objektív.

Minden esetben olyan hangnemet használjon, ami alkalmas vezetői tekintélyének biztosítására, de ne sértse beosztottai önérzetét, érzelmeit.

VI.

A külső kapcsolatok működtetésének elengedhetetlen etikai normái

1. A társadalom más csoportjaival, a fegyveres szervekkel, a társ rendvédelmi szervekkel tisztességes és nyílt viszonyt tartson fenn, ez a tiszteleten és megbecsülésen alapuljon, ami a szervezet iránti bizalmat erősíti.

2. Tudásával, szakmai szervezetekben és fórumokon kifejtett tevékenységével járuljon hozzá a büntetés-végrehajtás fejlődéséhez, társadalmi presztízisének növeléséhez.

3. A fogvatartottak hozzátartozóival a bv. dolgozó viselkedjen kulturáltan, előítélektől mentesen, kellő távolságtartással.

4. Az információszerzésre jogosult szervezetnek a fogvatartottakról adott tájékoztatás mindenkor legyen szakszerű, az igazságnak megfelelő.

VII.

Az etikai kódex hatályosulása

1. Elismerve a bv. intézetek, intézmények, gazdálkodó szervezetek önállóságát, az EK hatálya teljes körűen azon intézetek, intézmények, gazdálkodó szervezetek büntetés-végrehajtási tisztviselőire, dolgozóira terjed ki, amelyek magukra nézve kötelező normának fogadják el az itt megfogalmazott elveket.

2. Az EK elfogadható a büntetés-végrehajtási szervezetben meghatározott függelmi viszonyok rendszeréhez igazodva demokratikusan, állománygyűlésen, szótöbbséggel megszavazva.

TAPASZTALATCSERE

3. Az intézetek, intézmények, gazdálkodó szervezetek által az elfogadást követően az EK hatálya teljes körűen kiterjed a bv. tisztviselőkre, gazdálkodó szervezetek dolgozóira, akik a szervezethez való tartozásuk vállalásával egyben vállalják az EK-et.

4. A megismerés elősegítése érdekében az EK-et minden bv. tisztviselő, dolgozó számára hozzáférhetővé kell tenni. Az elfogadást követően kellő időt kell hagyni a megismerésre, begyakorlásra, a mindennapok gyakorlatába való beépülésre.

5. A szervezethez belépő tisztviselőknek, dolgozóknak lehetőséget kell adni arra, hogy belépésükkor megismerjék és aláírásukkal igazolva elfogadják az EK-et.

Az új belépőknel, a próbaidő alatt, az írott ismereteken túl, az instruktoraik, vezetőik példamutatása, személyes ráhatása, nem pedig szankciók alkalmazása segítségével kell a hiányosságokat, hibákat megváltoztatni, megszüntetni.

A próbaidő nem jelenti azt, hogy az EK-ben írtakat nem kell betartani, éppen ellenkezőleg, törekedni kell azok érvényre juttatására.

6. A büntetés-végrehajtási tisztviselők, dolgozók munkavégzése nem korlátozódik csak az intézetek, intézmények, gazdálkodó szervezetek területére. Az EK-ben rögzítetteket a munkavégzés összes színhelyén (például előállításkor bíróságra, egyéb hatósághoz, szállításkor, temetésre való kíséretkor, külkórházi őrzésnél, külső vállalatoknál végzett munkáltatásnál stb.) be kell tartani.

7. Törekedni kell arra, hogy az EK ne csak a hivatalos működést, de a civil élet kapcsolatait, mindennapjait is áthassa.

8. Az etikai kódexet elfogadó intézetek, intézmények, gazdálkodó szervezetek vezetői, döntéshozói a minősítések, szakmai értékelések elkészítésekor, bérek megállapításakor, jutalmazáskor vegyék figyelembe az EK betartását is az értékelt személyek esetében.

VIII.

Az etikai tanács létrehozása, feladatai

1. Etikai tanács működik a bv. intézetekben és intézményekben (intézeti etikai tanács), és ezen etikai tanácsok saját tagjaikból megválasztják az Országos Etikai Tanácsot.

2. Az intézetekben és intézményekben az intézet/intézmény parancsnokának/vezetőjének feladata az intézeti etikai bizottság létrehozása a Szervezeti és Működési Szabályzat előírásainak betartása mellett.

Az etikai tanácsot az erre vonatkozó szabályozás hatálybalépését követő 30 napon belül kell megalakítani.

3. A tanács feladatai közé tartozik a Büntetés-végrehajtás Etikai Kódexében lefektetett elvek gyakorlati megvalósulásának figyelemmel kísérése; a hozzá névvel vagy név nélkül tett bejelentések elbírálása; indítványra állásfoglalás kialakítása.

4. A tanács döntéshozó, javaslattevő, állásfoglalást kialakító szerv, amely tevékenységét ülésein fejt ki.

IX.

Az intézeti etikai tanácsok tagjaira vonatkozó előírások

1. A tanács tagjainak megbízása négy évre szól. A tanács tagjait az egyes szervezeti egységek (osztályok) létszámarányosan választják saját dolgozóik közül, majd jelölik az intézeti etikai bizottságba.

A tanácsba – az intézet parancsnokán és helyettesén kívül – minden olyan személyi állományi tag jelölhető, aki legalább ötéves szakmai gyakorlattal rendelkezik, s nem áll fenytés hatálya alatt.

A választás állományértekezlet keretében a jelöltekből történik a jelenlevők többségi szavazatának elnyerésével (50 százalék + 1 fő).

A tanács tagjai mellett, az intézet specialitásainak megfelelően, 1 vagy 5 póttagot kell megválasztani.

2. Az etikai tanács tagjának megbízatása megszűnik:

- a) a megbízatási idő lejártával;
- b) a tag lemondásával;
- c) a tag halálával, valamint
- d) kizárással.

3. A 2. pont b), c) és d) alpontjaiban foglaltak bekövetkezése esetén az eredetileg felkért tag megbízatásának megszűnését követő 30 napon belül a tanács elnöke a póttagokból gondoskodik a bizottság feltöltéséről, működőképességének biztosításáról.

4. A tanács kizárja azt a tagját, aki

- a) az etikai tanács munkájában egy éven keresztül nem vesz részt, vagy
- b) ellene etikai, fegyelmi eljárás indul, és az eljárás keretében elmarasztalják, vagy
- c) ellene büntetőeljárás indul, és ennek során a bíróság jogerősen megállapítja, hogy bűncselekményt követett el.

X.

Az intézeti etikai tanácsok működésének szabályai

1.) Az etikai tanács az általa meghatározott ügyrendnek megfelelően működik. Tagjai sorából elnököt választ, akinek megbízatása két évre szól. Az elnököt – az etikai tanács megbízásának időtartama alatt – legfeljebb egyszer lehet újraválasztani.

2. Az etikai tanács szükség szerint, de évente legalább négy alkalommal ülésezik. Az üléseket az elnök hívja össze. A tagok több mint felének, vagy a tanács tagjainak több mint a felének, vagy az intézmény parancsnokának/vezetőjének, – az ülés össze-

TAPASZTALATCSERE

hívására irányuló napirendi pontra tett javaslatot is tartalmazó – írásbeli indítványa esetén, az annak kézbesítését követő 15 napon belüli időpontra az elnök köteles az ülést összehívni.

3. Az etikai tanács akkor határozatképes, ha az ülésen tagjainak több mint fele jelen van. Az etikai tanács határozatainak érvényességéhez a jelenlevő tagok több mint felének szavazata szükséges. Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt; az esetleges különvéleményeket írásban kell megjeleníteni.

4. Az etikai tanács tagja olyan ügy elbírálásában nem vehet részt, amelyben tőle elfogulatlan állásfoglalás nem várható el. Az előzőekben foglaltak fennállása esetén a kizárási okot az érintett etikai tanács tagja jelenti be a bizottság elnökének. Amennyiben az etikai tanács elnökével szemben merül fel kizárási ok, azt a bizottság tagjainak kell bejelentenie.

5. Az etikai tanács tagjának kizárásáról az etikai tanács határozatot hoz. A határozathozatalban az érintett tag nem vesz részt.

6. Az etikai bizottság működéséhez szükséges feltételeket a bv. szerv biztosítja. A működéssel kapcsolatos költségeket a bv. szerv költségvetésében kell biztosítani.

7. Az újonnan felvett személyi állományi tagokat tájékoztatni kell az etikai tanácshoz fordulás lehetőségéről, jogáról.

XI.

Az etikai tanács eljárása

1. A feladatkörébe tartozó ügyek elbírálása során az etikai tanács
 - a) az érintett személyeket meghallgatja;
 - b) a vonatkozó iratokba – az adatvédelmi szabályok keretei között – betekinthez;
 - c) szakértőt kérhet fel.
2. Az etikai tanács ülést követő nyolc napon belül jegyzőkönyv készül, amely tartalmazza az etikai tanács állásfoglalását. Az állásfoglalásban javaslatot kell tenni a szükséges intézkedésekre is.
3. Az állásfoglalásban az ügyvel kapcsolatos adatok nem szerepelhetnek személyazonosításra alkalmas módon.
4. Az állásfoglalást meg kell küldeni az intézkedést kezdeményezőnek, az érintett feleknek.
5. A tanács elnöke az etikai tanács állásfoglalásait nyilvántartja, és a bv. szerv vezetőjével egyeztetett módon helyben közlést tesz. A közléstétel során biztosítani kell, hogy az intézet dolgozói az állásfoglalásban foglaltakat megismerhessék.
6. Ha az etikai tanács eljárása keretében megállapítja, hogy az ügyben eljárni nem illetékes, vagy más eljárás (fegyelmi, büntetőjogi stb.) szükséges, arról haladéktalanul értesíti az intézet vezetőjét a további intézkedések megtétele érdekében.

XII.

Felülvizsgálat az etikai tanács állásfoglalásával szemben

1. Amennyiben az érintett fél vagy felek bármelyike az intézeti etikai tanács döntését sérelmesnek tartja vagy bármely más okból elfogadhatatlannak, úgy jogában áll az Országos Etikai Tanácshoz fordulni. Ezen tanács állásfoglalásának megjelenéséig a kifogásolt döntés nem kerülhet közzétételre.

2. Az Országos Etikai Tanács jogosult eljárni az intézet/intézmény parancsnokával, parancsnokhelyettesével szemben előterjesztett etikai ügyekben.

Zárszó

Ez a kódex a mellékletével együtt szolgálja a társadalom érdekét azzal, hogy megbízhatóan, és mindenki számára pontosan megismertesse és megértesse, milyen általános emberi értékek vezetnek a szervezet dolgozóit, ugyanakkor annak tagjai számára váljon zsinórmértékké emberi és szakmai fejlődésük elősegítésére.

MELLÉKLET

A mindennapi gyakorlatot segítő magatartási szabályok

Intelmek (kezdőknek)

1. A fogvatartott neked nem kollégád, nem munkatársad! (A civil munkahelyekhez képest furcsa helyzet, hogy akivel együtt dolgozik az ember, az jogállásában más, például nem munkavállalóként került be a munkahelyre, ő aztán tényleg csak jobb híján van itt, ami viszont mégsem lehet közös nevező közte és a munkáltató között!)

2. Szolgálati problémáddal először az előjáródhoz fordulj! (Kezdő emberként még szabad olyan kérdéseket feltenni, amelyek a tájékozatlanságból erednek, de fontos, hogy attól kapjunk kiigazítást, akinek hivatalból is érdeke, hogy az új ember jól állja meg a helyét, és ugyanakkor mindez bizalomerősítő is lehet a vezetés előtt.)

3. A fegyőrök magánélete a fogvatartott előtt mindenkor tabu! (Az előforduló problémáink szinte mindegyike köthető a magánéletünkhöz, és ennek meghallgatására a fogvatartottak általában fogékonyabbak, mint a kollégák, de ha a kolléga előtt kockázatosnak véljük elmondani, miért gondolunk mást a fogvatartottról?!)

4. A bizalmaskodó fogvatartott becsapni készül téged! (Annak a fogvatartottnak a meghallgatásával, aki titkokat akar rád bízni – csak neked akarja elmondani, mert senki másra nem tartozik –, máris megszeged a beszélgetésre szóló tilalmat, és már be is csapott téged!)

TAPASZTALATCSERE

5. Az anyagi helyzeteden sajnálkozó a korrumpálásodra készül! (A közmondás szerint inkább száz irigyed legyen, mint egy sajnálód, és jó lenne, ha a fizetésünk nem lenne sajnálatra méltó, de senki ne irigyelje annak helyzetét, akit közülünk korrupció miatt ítélnék el!)

6. Csak annyit követelj, amennyit vissza is tudsz ellenőrizni! (Ha azt mondd az elítélteknek, hogy például borotválkozzon meg, ezt neked is komolyan kell gondolnod, és időt kell rá szakítanod, hogy megnézd, megtette-e, mert ha csak elkomolytalankodod, akkor téged sem vesznek majd komolyan.)

7. A börtönben nincsenek titkok, itt úgys minden kiderül! (A fenyegetett hangnem ellenére jó tanácsként ajánlható, hiszen a börtönlakók szövevényes egyéni érdekei olyan helyzeteket képesek teremteni, amelyekben valakinek az ellenérdekeltsége mindig fényt derít a visszásságokra.)

Parancsolatok (amelyek a biztos eligazodást szolgálják)

1. Ami neked munkahely, az a másik félnek ítéleti hely! (Szabad munkavállalónak soha nem lehet viszonyítási alapja az elítélt, hiszen a neki kiszabott ítélet ténye feloldhatatlan különbséget jelent.)

2. Ami a kollégádra tartozik, arról nem tudhat fogvatartott! (A szolgálati ügyek, a munkavégzéssel kapcsolatos rezsimet működtető információk bizalmas kezelése mindenkinek kötelessége, hiszen a kollégád és a saját biztonságodról van szó.)

3. Követeld meg a tiszteletadást mindenkitől, így magadtól is! (A sokszor csak formai viselkedés megkövetelése mögött a figyelem megszervezésére irányuló törekvés az igazi tartalom, ami csak attól lesz meggyőző, ha ez kétoldalú.)

4. Csak olyan szívességet fogadj el, amiről mindenki tudhat! (Ha bármi csekélységgel tisztel meg az elítélt, azt soha ne kezeld sajátodként, és ha megfordul a fejedben, hogy azt más nem láthatja, akkor azt ne fogadd el.)

5. Amennyire kiszolgáltatód magad, annyira válsz kiszolgáltatóttá! (Az elítéltek egy része szívesen ajánlja fel a munkaerejét, sőt igyekszik tőled is átvállalni munkád egy részét, aminek engedésével az önállóságod szenved egyre nagyobb csorbát.)

6. Mindenféle önkényeskedés ellen fellépni mindig kötelességed! [Mindezt megfontoltan és határozottan, megkövetelve a rendet és a magatartási szabályok betartását (Szolgálati Szabályzat), de ez a kollégákkal szemben is kötelességed.]

7. Ha ma a féltékenység miatt engedsz, holnap már félni fogsz! (Ha valakitől csak azért nem követelsz, mert neki engedni egyszerűbb, ezzel őt erősíted, amivel megalapozod a te jövőbeni idegi megterhelésedet.)

8. Vedd észre mások problémáját, hogy segíthess rajtuk! (Problémaérzékenység mind az elítéltek, mind a kollégák tekintetében segítő hivatásod fokmérője és eredményességed záloga.)

9. Az igazi biztonságodat jogaid, kötelességeid gyakorlása adja. (A minél több szakmai ismerettel való felvérteződés magabiztosságot ad, és még a jogilag hátrányos helyzet érzetét is kompenzálja.)

10. Munkádnak minimuma és egyben maximuma is a törvényesség! (Legalább azt meg kell tenned, amit a törvény előír, azt viszont nem teheted, amit az nem enged meg.)

Külső és belső hang

Gondolatok a segítő beszélgetésről

„...hiába fűrösztöd önmagadban,
csak másban moshatód meg arcodat...”

József Attila

Az emberi beszéd csodákra képes. Hatalmas erő lakozik benne. Van, hogy egy megfelelő pillanatban kimondott szó történelmet csinál, régiók sorsát dönti el, lények sokaságának jelent életet vagy halált. De saját életünkben is kulcsfontosságú szerepe van. Miatta iettünk, akivé lettünk, és leszünk, amivé leszünk. Az emberi beszéd végigvezet bennünket egész életutunkon, akár külső, akár belső az a hang, amelyen szól.

Aki elveszíti a lába alól a talajt, annak általában van oka a kétségbeesésre, a reményvesztettségre. Sokszor kemény oka, halálos betegség, fenyegető börtön, kilátástalan anyagi helyzet, szakmai sikertelenség, tönkrement kapcsolat. Ezek felfordítják a világot az ember körül, így érhető, ha helyzete feldolgozása nem megy egyedül.

Sajnos, nálunk (itt most nem részletezett okokból) egyáltalán nem természetes, hogy ilyenkor felkeressünk egy pszichoterapeutát, aki szakavatottan tudna rávezetni, hogy nem lett vége a világnak, sőt, talán még izgalmasabb, szebb, nagyszerűbb az új helyzet a réginél. A bajbajutott közeli hozzátartozói tudnak legkevésbé segíteni, bárhogy szeretnének is. Őket is érinti a baj, így maguk sem tudnak józan távolságtartással, hűvös objektivitással szembenézni a helyzettel.

Gyakran egészen kívülállóknak segítenek, akik csak úgy véletlenül csöppentek bele „a lelki szemetesládá” szerepébe. A legtöbb ilyen beszélgetés nem válik tuda-

tos segítő beszélgetéssé. Ám ha partnerünknek erre lenne szüksége, és mi nem ismerjük fel ezt, hajlandóságunk hiányának tekintheti, és talán soha nem próbálkozik nálunk újra. Hogy felismerhessünk egy ilyen nyakunkba szakadt „terápiás beszélgetést”, és hogy minél kisebb rizikóval vállalhassuk botcsinálta segítő szerepünket, gondolkodjunk el egy kicsit, milyen is egy segítő beszélgetés...

Mielőtt „elolvadnánk” attól, hogy partnerünk kitüntet bizalmával, nagyon fontos tisztázzunk magunkban, erre semmi okunk! Ez legalább annyira annak is a jele, hogy a bajbajutott távol érez bennünket magától, mint annak, hogy közel. Amit pedig megtudhatunk tőle, illetve róla, talán nem is sejtett tehetetel lesz számunkra, és felemésztheti energiánkat, illúzióinkat. Ha mindezek ellenére vállaljuk a segítséget, jeleznünk kell partnerünknek, hogy a jelenlegi helyzetben is fenntartások és előítéletek nélkül fogadjuk el őt.

A segítő beszélgetés előfeltétele a kölcsönös készség mellett az egymástól való függetlenség és a teljes diszkréció. Egy „mély”, fontos beszélgetés komoly lelki munka, amit nem lehet egyoldalúan folytatni, mindkét félnek nyitottnak, fogadó-készségre kell lennie a másik iránt. Az egymástól való függetlenség biztosítja, hogy semmiféle hatalomra törekvés és kényszer nem érvényesülhet a másikkal szemben. Ez a bizalom egyik alapvető feltétele. A másik a teljes diszkréció. Éppen a büntetés-végrehajtási intézetekben uralkodó kölcsönös bizalmatlanság légkörében, illetve az éppen krízisben levőt különösen jellemző bizalmatlanság miatt fontos a titoktartási kötelezettség megtartása. Csak ez eredményezhet őszinteséget és nyíltságot.

Noha egy büntetés-végrehajtási intézetben ez sok okból nehéz, ha ugyan egyenesen nem lehetetlen, szükséges lenne megfelelő atmoszférájú, zavaró hang- és látványhatásoktól védett helyre visszavonulni, ahol a beszélgetőpartner elengedheti magát. Éreznie kell, hogy kijelentéseit nem minősítgetjük, tehát nem kell nyelvileg korrektnek lennie. Időt kell szánni a partnerre, és ezt éreztetni is kell vele. Egy beszélgetés rendszerint legalább húsz perc, legfeljebb egy óra hosszú. Ha abba kell hagyni, jelezzük, hogy van lehetőség újabb beszélgetésre.

A segítő beszélgetés témája maga a beszélgetőtárs, illetve amiről ő kíván beszélni. Ebből az következik, hogy saját ötleteinket, véleményünket, elképzeléseinket lehetőleg fogjuk vissza. Emellett ajánlatos a beszélgetőpartner pontos megfigyelése. Testbeszédének, hangja használatának, egész habitusának megfigyelése segít bennünket, hogy jobban megértsük.

Azt kell segítenünk, hogy partnerünk tisztázza viszonyát önmagához, embertár-

saihoz, a világhoz, az élethez, a hithez. Ezek a viszonyok egymásból és egymásra épülnek, és egyik sem hozható rendbe a másik nélkül. A segítő beszélgetés problémák, konfliktusok, gondok és félelmek ingoványát dolgozza fel. Rálátást nyújt a beszélgetőpartnernek saját alapmeggyőződésére, hozzásegíti élethelyzete tisztázásához, mozgósítja lelki erőit.

A segítő beszélgetés célja partnerünk „ősbizalmának” helyreállítása, embertársaihoz és önmagához fűződő viszonyának meggyógyítása. E törekvés nélkül értelmetlen minden fáradozásunk. Segítőként ezt a folyamatot kell megkísérelnünk támogatónak végigkövetni, de figyelniük kell arra, hogy partnerünk ezen a gyakran fájdalmas folyamaton önállóan jusson túl.

Beszélgőtársunkra vonatkozó megfigyeléseink nem lehetnek elégségesek az ő teljes életvalósága megítéléséhez, így a legjobb esetben is csupán a bábá szerepét tölthetjük be a benne magától végbemenő pozitív lelki változások megszületésénél.

A segítő beszélgetések formáját céljuk határozza meg, eredményük egyedül a partnertől függ. Lehet ez megkönnyebbülés, ami kellemetlen dolgok és érzések kimondása, terhük lerakása révén következik be; ám lehet a partner többi emberhez és önmagához fűződő viszonyának megváltozása is. Mindenképpen fontos, hogy a beszélgetések lehetőleg lényegre törők és tényszerűek legyenek, vagyis ne fulladjanak „egymás kedvére” üres közhe-lyek, hangzatos frázisok puffogatásába.

Jóllehet, a segítő a legjobb esetben is csak figyelemmel kíséri partnerét, a beszélgetés vezetése mégis az ő dolga, ő befolyásolja a beszélgetés tempóját, hosszúságát és a témák ismétlődését. A különösen nehéz élethelyzetben levőknél nagyon gyakori, hogy valami egészen konkrét dolog megtételére kérnek bennünket. Min-

den esetben el kell döntenünk, hogy jogos kéreőről van-e szó, és vállalni tudjuk-e a teljesítését. Figyelmünk másokra összpontosításában, önmagunk visszafogásában nem mehetünk el addig, hogy belecsúszva egy átláthatatlan ügybe, mi kerüljünk partnerünk irányítása alá. Ha csökken beszélgetőtársunk hajlandósága, ha őszintétlenül érezzük, ha bizonyítva látjuk, hogy ki akar használni, magunkhoz kell ragadni a beszélgetés irányítását, sőt, akár véget is kell vetnünk annak.

Vannak olyan sérülések is, amelyek ellehetetlenítik a segítő munkáját. Az ilyen, mélyen rejlő, sajnó sebek képzett terapeuta elé valók, meggyógyításuk a terápiás feladata. A segítő munkája csak ezután kezdődhet. Ha viszont megértő viselkedésünkkel sikerül partnerünket kivezetni problémái köréből, és a mi elfogadásunkból kiindulva, ezután ő is így viszonyul máshoz, jobb viszonyban lesz önmagával és a többi emberrel, netán legközelebb ő is segít másokon, akkor már nem is csak rajta segítettünk.

Három beszélgetés-vezetési technika

Manapság talkshow-korban élünk. A tolatkodó kamerák fókuszában a showmaster a képernyő biztonságos másik oldalának rejtekéből a leskelődő milliók elé csiklandozza, ami az emberi kapcsolatok „kőkorszakában” még a lélek legmélye, az álmok, esetleg a legbizalmasabb pillanatok féltett titka volt. Sokuk még meghívott vendége emberi méltóságát sem tartja tiszteletben, mire gyanútlan áldozata észreveszi, a nézettségi index növelése érdekében már bazári majommá, undok szörnyeteggé „beszélgette” a showmaster. Pedig a „beszélgetéstudomány” eszközeivel nemcsak visszaélni lehet! Egy börtön-

ben a segítői szerepbe csúszó jó szándékú laikus számára is nagy segítséget jelent, ami a sikeres beszélgetés levezetéséről megtanulható.

Az egyik ilyen módszer a „visszatükörözés”. Ez lehetővé teszi, hogy a beszélgetőpartner közelében maradjunk, ezzel bátorítsuk érzelmei, hangulatai, indulatai elmondására, amire a háttérben maradván jól láthatóan reagálhatunk. Így a partner egyrészt visszajelzést kap arról, hogy értik-e, másrészt a tényállás semleges visszajelzése határozottan bátorítja problémája feldolgozásában.

E módszer alkalmazásakor nagyon fontos, hogy a beszélgetőtárs kinyilvánított és megértett érzéseit a lehető legrövidebben, legpontosabban, minden értékelés nélkül, kijelentő módban, személyes megszólítással újrafogalmazzuk. A visszatüköröző mondatok ismertetőjegye az ilyesfajta kezdés: „Úgy érzi, hogy...? Az a benyomása tehát, hogy...? Úgy véli...? Nyomasztja, hogy...”

Hogy a segítő tudomásul veszi, és értékelés, rosszálló kritikai megjegyzés, elítélő vélemény vagy ellentmondás nélkül visszajelzi a partnere által mondottakat, nem azt jelenti, hogy helyesnek is tartja azt. Ha a másikban haragot, gyűlöletet, csüggedést, reménytelenséget vagy hasonlót találunk, nem tükrözhetjük vissza így: „Meg vagyok győződve róla, hogy jogosak az indulatai...”, „Méltánylandó az érzése...”, „Azt hiszem, igaza van...”, „Egyetérték önnel...”

A tudomásulvétel még egyáltalán nem jelent egyetértést. Azt mondani, „Ön valóban feladott minden reményt”, egészen mást jelent, mint ha ezt mondanánk: „Én is úgy látom, hogy valóban reménytelen a dolog”. A másik ember érzéseit a maguk valóságában komolyan venni, és aztán vele együtt munkálkodni rajtuk, sem egyetértést, sem elutasítást nem jelent.

Lássunk két gyakorlati példát.

1. Gyakran találkozunk olyan emberekkel akik felteszik a kérdést: „Hogyan engedheti meg mindezt Isten?” A kérdés megfogalmazása teológiai problémát vet fel. Ha teológiai értelemben is válaszolnánk rá, vitába keverednénk partnerünkkel az isteni igazságról, a gondviselésről és a kiválasztottságról. Egy ilyen válasz azonban figyelmen kívül hagyná, hogy ez a kérdés teológiai jelentése mellett a kérdőzt nyilvánvalóan egész személyiségében foglalkoztatja, ami azt jelenti, hogy nemcsak az agyát, hanem az érzéseit, tehát a szívét és lelkét is. Ezért erre a kérdésre a megfelelő reakció nem a teológiai válasz, hanem annak érzékeltetése, hogy megértéssel vagyunk e problematika iránt, és hogy kifejezzük szándékunkat, készen állunk őt továbbhallgatni, kérdéseit, problémáit méltányoljuk. Ezt ilyenféle mondatokkal közölheti a segítő: „Rossz tapasztalatokat szerezhettek.” Ezzel jelezzük a másiknak, hogy megértettük problémáját, és készek vagyunk továbbhallgatni őt. Ez lehetőséget ad partnerünk számára, hogy tapasztalatait újra átgondolja, és kifejezéseket találjon rájuk. Arra kell törekednünk a „tükröző” beszélgetéssel, hogy a másik elmondja, felfedje a szavai, kijelentései mögött meghúzódó élményeit, tapasztalatait. Csak így tudja feldolgozni problémáit.

2. Egy fogvatartott ilyeneket mond: „Lassan leülöm a büntetésemet, tulajdonképpen már kérelmezhetném is, de...” „Egészen jól vagyok, hamarosan szabadulok, de...” A segítő válasza ez lehet: „Ön fél egy kicsit a szabadulástól.” Amire a beszélgetőtárs így reagálhat: „Nekem már nincs senkim.”

Ebben az esetben a segítőnek azt a folyamatot kell támogatnia, hogy a fogvatartott fokról fokra leépítse indokolatlan félelmét a szabad élettől, és céltudatosan

készüljön fel a szabadulására. Ha ebben az állapotában gyorsan szeretnének neki egy „külső kapcsolatot”, az csak felszínes segítséget, csak kitérést jelentene egy nehézhöz feladat elől. A visszatükrözési technikát tanácsos tanfolyamon elsajátítani, mert azt a veszélyt hordozza magában, hogy partnerünkben az a benyomás alakul ki, csak elszajkózzuk, amit ő mond. Ez bizalombeli válságot idézhet elő. Ajánlatos elővigyázattal alkalmazni azoknál is, akik mély depresszióban vannak, vagy nagyon kétségbeesettek. Nekik más módon kell segíteni, amiben például új, eddig nem tapasztalt, észrevétlenül maradt élettartalmakat tárunk fel előttük.

A konfrontálás technikája. Kezdjük egy példával. Fogvatartott: Én tudom, mit csinállok. Nemsokára szabadságra megyek, aztán szevasz, tavasz, a soha viszont nem látásra. Segítő: Akkor miért akar velem erről beszélgetni, ha ez ilyen egyszerű? Fogvatartott: Megírtam a fiamnak, hogy hamarosan kimegyek. Segítő: Nem egészen értem. Ön is tudja, hogy minden valószínűség szerint nem szabadulhat kétharmaddal.

Ha nyilvánvalóvá válik, hogy a beszélgetőtárs ellentmondásba keveredik, vagy ámitja önmagát, a tudomására kell hoznunk ezt az észlelésünket. Így tanulja meg a partner, hogy nézzen szembe a valósággal, és hogy azt képes legyen tényyszerűen megvitatni. Ennek akkor is gyógyító hatása van, ha bizonyos dolgokra kezdetben fáj a ráébredés.

A konfrontálási technika választásának előfeltétele a segítő és a fogvatartott között már meglévő bizalom. E beszélgetésvezetési mód még ekkor is kockázatos, és kizárólag higgadtan, indulatok nélkül, de magabiztosan, szigorúan a tárgynál maradván lehet eredménnyel alkalmazni. Fennáll ugyanis a veszély, hogy vitába

keveredünk partnerünkkel, netán el is veszítjük a bizalmát. Ha úgy érezzük, a másik nem terhelhető tovább, vagy vigasztalásra van szüksége, abba kell hagynunk ezt a technikát. Am adott feltételek esetén egy realitásérzékét veszített beszélgetőpartnernél bátran alkalmazni kell ezt az „ellenszenves” módszert, hogy újra meg újra lehetőséget kapjon a valósággal való szembesülésre. A konfrontálás technikája alkalmazásakor ne feledkezzünk meg különösen arról, hogy a másiknak, az olykor akár kemény összetűzés dacára is, éreznie kell, figyelmesen, melegen és szeretettel fordulunk hozzá, és segíteni akarunk, nem pedig eltaszítani magunktól.

A belátásra bírás technikája újabb példa. Fogvatartott: Tulajdonképpen rosszul érzem magamat, a legszívesebben véget vetnék ennek az egésznek... de aztán azt mondom magamnak, mégis ki akarom bírni. Segítő: Ön csupán néha gondolja, hogy véget vet az egésznek, de egyáltalán nem adta fel, és küzd tovább.

Látható, hogy ebben az esetben a beszélgetőtárs saját maga találta meg a megoldást arra, hogyan viselkedjen, amikor valami nyomasztja. Ezért elég, ha a segítő arra szorítkozik, hogy válasza első felében jelezze, hallotta, hogy partnerét milyen probléma foglalkoztatja, nem akar azonban negatív érzéssel foglalkozni, ami a „véget vetni mindennek” irányába taszít, hanem megerősíti a második félmondatban levő pozitív gondolatot, amit maga a fogvatartott fogalmazott meg, és mondott ki hangosan. Egy jól vezetett beszélgetés során a segítőben hamar kikristályosodik beszélgetőtársáról a benyomása. Felfogja pillanatnyi érzelmi állapotát, problémája hátterét. Képes lenne ebben a helyzetben tanácsokat adni, és megoldási lehetőséget ajánlani a problémára. Ez azonban mégis ritkán a legjobb út. Lénye-

gesen hatékonyabb a segítségnyújtás, ha a partner maga ismeri fel a magában érlelődő megoldást, amit a segítő megfogalmaztat vele, és megerősíti abban. Ezen az úton tartósabb hatást lehet elérni, még akkor is, ha a belátás csak köztes megoldásokat és kis lépéseket eredményez. A segítőnek biztosan kell tudnia, hogy mennyire lehet építeni a belátásra.

Az átruházás csapdája

Abban a beszélgetésben, amit a fogvatartott a segítőjével folytat, tudat alatt nemcsak vele beszél, hanem egészen másokkal is, például az apjával, az anyjával, a nagyobb testvérével... Mindig több beszélgetés folyik egy időben, anélkül, hogy ezt beszélgetőtársunk tudná, és mindig más céllal, mint amiről éppen szó van benne. Az a beszélgetésnek csak a javára írandó, ha a partner átruházza az érzéseit és az indulatait a segítőre. Ebből a segítő megállapíthatja, milyen állapotban van a fogvatartott, és hogyan közelíthet hozzá a legésszerűbb módon. Hogy az átruházás következtében a beszélgetőtárs agresszivitását, érzelmeit, félelmeit és indulatait is a segítő szemére hányja, nem azt jelenti, hogy köztük van probléma, sokkal inkább a bizalom jeleként értelmezhető. Ne feledjük, egy fogvatartott ideje túlnyomó részében bizalmatlanul elrejtje érzelmeit mind társai, mind a felügyelet előtt. A segítőnek elmondhatja, ami a lelkét nyomja. Ezért a fogvatartott megethet olyasmit is, amit magának a segítőnek nem szabad megtennie. Ha a segítő érzelmi reakcióinak megfelelően viselkedne, azzal csak bonyolítaná a beszélgetés menetét. Tudnia kell, partnere kritikájával és agresszivitásával a valóságban nem őt akarja támadni, hanem valaki egészen mással, pél-

dául az apjával, a tanárával vagy másokkal folytat vitát. Baj van akkor, ha a segítő ezt nem ismeri fel, és az így keletkezett érzelmeinek megfelelően reagál.

Nézzünk erre egy példát. Fogvatartott: És a házimunkás látta, hogy a kérelmem ott feküdt a papírkosárban. Nekem is vannak jogaim. Majd meglátjuk, hogy lehet-e velem ilyesmit csinálni. Maga is bejön ide kintről, azt mondja, önkéntes segítő, látja, hogy mi megy itt, mégsem tesz ellene semmit. Maga sem jobb. Kinyalhatják ti mind a... Maga is túl gyáva ahhoz, hogy mondjon valamit, és megszellőztesse odakint, hogy mi megy itt bent. Segítő: Az ilyen sértegetést én nem tűröm! Azonnal vonja vissza! Fogvatartott: Hogy-hogy?! (Tehetségesebb segítő: Ön nagyon el van keseredve, és a legszívesebben mindenkivel összeveszne.)

Elhárító mechanizmusok

Munkánk során gyakran tapasztaljuk, hogy a beszélgetőpartner azokat a dolgokat, amelyek rá nézve terhelők vagy kellemetlenek, egyszerűen blokkolja. Nem akar róla beszélni. A legkülönbözőbb védekezési mechanizmusok léteznek, amelyek a sebezhető pontokat védik.

A segítőre messzemenően érvényes az intelem: óvja meg beszélgetőtársát attól, hogy többet mondjon el magáról, mint amennyit szándékában áll. Ha valaki a szenvedés hatására jobban megnyílik, mint amennyire valójában szándékozott, azelőtt, hogy bizalmas viszony alakult volna ki a segítőjével, később szégyenkezni fog emiatt, és szenvedni fog a kapcsolattól, ha meg nem szakítja azt. Különös előrelátásra és elővigyázatra van szükség ezen a területen a csoportszituációban is. A segítőnek ismernie kell a lé-

lek leggyakoribb elhárító mechanizmusaikat. Ezeket a beszélgetőpartner nem tudatosan alkalmazza, de ezek védik a sérüléseit, és elhárítják a félelmet, ami fölébe kerülhet ítélőerejének, önuralmának, értelmének.

Ahol elhárító mechanizmussal találkozunk, azt vesszük észre, hogy a probléma tálalása nyilvánvaló ellentétben áll a valósággal. Az önkéntes segítőnek azonban fontos tudnia, hogy egy börtön életfeltételei között még a megfelelő viselkedés is lehet egy korábbi, nem kívánatos viselkedéshez és életfelfogáshoz való visszatérés jele.

Hogyan viselkedjen a segítő, ha elhárító mechanizmussal találkozik? Türelmesen hallgat, és hagyja partnerét, hogy elmondja, ami a szóban forgó témáról eszébe jut, és ami nyugtalanítja. Egy türelmesen folyó beszélgetés során esetleg sikerül a sérülést megtalálni.

Az a tény, hogy a segítő elfogadja a fogvatartottat a legnegatívabb érzéseiben és élményeiben is, és mellette áll, segít ki-lábalni a negatív élményekből, a magával és másokkal szembeni bizalmatlanságból, és szeretetre, bizalomra, új emberi kapcsolatokra nyitottá válni; ez arra készíti a partnert, hogy nehézségeit vegye a saját kezébe.

Beszélgetés öngyilkosjelölttel

Az öngyilkosok aránya a fogvatartottak között a népesség egészére jellemző érték többszöröse. Ennek oka mindenekelőtt az átlagosat meghaladó személyiségproblémák jelenléte: a szabad társadalomból való kiszakítotttság állapota, a várhatóan nagyon hosszú szociális izoláció, az élet zátonyra futására való rádöbbenés.

A krízis, amit az öngyilkossággal veszélyeztetett ember megél, kívülálló személy számára nem mindig ismerhető fel, de az öngyilkossági kísérletek nyolcvan százalékát szóban vagy tettekben előre jelzik (például személyes dolgaik elajándékozásával, függő ügyeik, tartozásuk körültekintő rendezésével). Sok embernek, és ez alól természetesen az önkéntes segítő sem kivétel, nagyon nehéz feladat, hogy megfelelő módon bánjon egy öngyilkosjelölttel. Gyakran, ha észleli is az öngyilkossági szándékra utaló jelzéseket, ezek annyira zavarba ejtik, hogy restelli szóba hozni azokat. A szuicid szándék bejelentése megdöbbeníti, félelmet, bizonytalanságot, büntudatot válthat ki belőle.

Először is, az a legfontosabb, hogy a segítő felismerje az öngyilkossági szándékra utaló jeleket, és hogy élje meg, dolgozza fel az általuk kiváltott saját érzelmeit.

Milyen jelekre kell odafigyelni? Vegyük sorba őket. A halálvágy ismételt, nyugodt és nyílt közlése (nagy rizikó!), a végtelenségig fokozódó küzdelem a páni félelemmel, a depresszív krízisek, korábbi öngyilkossági kísérlet (tíz százalékuk később valóban öngyilkos lesz!), öngyilkosság előfordulása a családban vagy a környezetben, konkrét elképzelések, előkészület az öngyilkosságra, gyakori balesetek vagy szándékos egészségkárosítás, krónikus és kilátástalan testi betegségek, biológiai krízisidőszak (pubertás, gyermekágy, klimax), alkohol-, gyógyszer- vagy kábítószer-függőség, hipochondriás szenvedés, előrehaladott életkor, szexuális zavarok, szociális elszigetelődés, régóta tartó békétlenség az emberi kapcsolatokban, az életcél hosszú ideig tartó hiánya, kilátástalanság a gazdasági, szociális vagy érzelmi területen, közelálló személy elvesztése válás vagy halál miatt.

A jelek felismerését követően a segítőnek arra kell törekednie, hogy az öngyilkossági szándékot ilyesfajta kérdésekkel nyíltan beszélgetési témává tegye. „Gondolt-e már valaha arra, hogy eldobja az életét?” „Hogyan csinálná? Tett-e már előkészületeket?” (Minél konkrétabb az elképzelés, annál nagyobb az öngyilkosság veszélye!) „Szándékosan gondol-e rá, vagy akkor is előtörlődnek ezek a gondolatok, ha nem is akarja?” (A passzív készítés veszélyesebb!) „Közölte-e már valakivel a szándékát?” (A bejelentést mindig komolyan kell venni.)

Egy ilyen nyílt beszélgetésben nagyon hasznos, ha a segítő szól a maga félelméről, érzéseiről az öngyilkossággal kapcsolatban, ám az semmiképpen sem bölcs dolog, ha bármi úton-módon is, oktatgatni, győzködni próbálja. Egy öngyilkosságra hajló embert csak még nagyobb kétségbeesésbe taszíthatnak az olyasfajta kijelentések, hogy „Csak erősebben kellene hinned...” vagy „Nem tehetsz ilyet a családdal!” Sokkal többet, lényegesebbet tesz, ha elmélyíti a viszonyát a másikkal, és megkísérli, hogy megértse, és érzelmi-leg közel kerüljön hozzá. Így hangozhat el egy lehetséges válasz a hangoztatott szuicid szándékra. „Értem, hogy most nem lát semmilyen más kiutat. De valójában mit szeretne magában megőlni?”

Így a segítő lehetőséget teremt, hogy beszédbe elegyedjen az illetővel, hogy rákérdezhessen kilátástalansága mélyebb okaira, és a veszélyeztetettet legalább tette elhalasztására bírja. Jó esetben akár még öngyilkossági terve feladását is megígértetheti vele.

A legtöbb szuicid kísérletet az öngyilkos nem gondolják komolyan, „csak” segílykiáltás jelentésük van, több odafigyelést, segítséget, kapcsolatot, emberi közelséget, beszélgetést szeretnének vele elérni,

TAPASZTALATCSERE

hogy az alkalmazottak és a hozzátartozók törődjenek vele. Gyakran valami meghatározott, konkrét dolgot remélnék vele kicsikarni. Így például, hogy helyezték át, a barátnője ne szakítson vele... Jelzésértékük miatt az ilyen öngyilkossági kísérleteket is komolyan kell venni. Kevésbé tapasztalt, nem szakember nehezen tesz különbséget a komoly és a látszólagos öngyilkossági szándék között. Mindenesetre minél nyíltabban, minél gyakrabban beszél a fogvatartott az öngyilkosságról, annál valószínűbb, hogy nem komoly a szándéka. A valódi elhatározást rendsze-

rint nagyobb óvatossággal, mintegy melékesen, rejtve nyilvánítják ki, amiért is a laikusok ezt gyakran nem is észlelik. Egy önkéntes segítőnek túl kevés a lehetősége megbizonyosodni a szándék komolyságáról, ezért, ha öngyilkossági szándékra utaló jelekkel vagy a szándék nyílt kijelentésével találkozunk, már csak saját felelőssége okán is, helyesebb, ha tájékoztatja a büntetés-végrehajtási intézet illetékes munkatársát, akinek lehetősége van életmentő megelőző intézkedésekre.

Végh József

Kábítószerfélék

Mit tehet a börtönpszichológus?

E kérdéskörben az egyik legelterjedtebb legális drog, az alkohol fogyasztásához kapcsolódóan van tapasztalatunk, mivel 1984-től intézetünkben alkoholkivizsgáló decentrum működik, önálló szabályozás mellett, a gyógyító-nevelői csoport körletén. Itt az egyéb személyiségzavarban szenvedőktől lehetőség szerint elkülönítve történik a bíróság által elrendelt kényszergyógyítás végrehajtása, általában hat hónapos időtartamban, nevelő, orvos, pszichiáter szakorvos, pszichológus közreműködésével.

A kivizsgálási blokk pszichológiai részében a beutalt részletes kikérdezésére, intelligencia- és személyiségvizsgálatára kerül sor. Az ez alapján elkészült pszichológiai vélemény a kivizsgálási zárójelentés része, támpontként szolgálva a fogvatartottal kapcsolatos későbbi döntések előkészítéséhez, a szakmailag megalapozottabb kezeléséhez; az elhelyezés, foglalkoztatás, a külső-belső kapcsolattartás, az egészségügyi-mentálhigiéné területén egyaránt.

A pszichológiai vizsgálat minden esetben kiegészül életvezetési börtönadaptációs tanácsadással, a meglevő eszközök, lehetőségek, oktató-fejlesztő programokon való részvétel ajánlásával, a vizsgálatnál feltárt, a konstruktív beilleszkedést segítő, szellemi kapacitásra, szükséges személyiségjegyekre utaló támpontok ismertetésével is.

Az alkoholista személyiségprofilja többnyire igen lehangoló. Általában súlyosan és több irányban traumatizáló szülői, illetve saját családi szocializációs környezet jellemzi, gyakori marginalizálódással, integrációra való képtelenséggel.

Az alkoholista személyisége legtöbbször kialakulatlan, infantilis, önállótlan. Leginkább orális örömforrásokhoz kötődik, nem, vagy alig képes szükségletkielégítésének késleltetésére. Érzelmileg-indulatilag labilis, zavart, a szexus, az agresszivitás, az énrők, társas kapcsolatok általában primitív szerveződésűek.

Alapvető éngyengeségét ugyan érzi, de annak elfogadhatatlansága miatt az alkohol révén a mindenhatósági érzésbe menekül. A bármilyen eredetű belső feszültségei „kezelésére” többnyire más legális drogokkal (nikotinnal, koffeinnal, gyógyszerekkel, nyugtatókkal, altatókkal, fájdalomcsillapítókkal) együtt alkoholt fogyaszt, majd az ennek révén továbbmélyülő rossz közérzetet ismét alkohollal igyekszik „gyógyítani”, ezzel kialakítva az önpusztító kört. E folyamat során pszichoszomatikus állapotában, kapcsolataiban, társadalmi funkcióiban súlyos zavarok, konfliktusok lépnek fel.

Gyakori tapasztalat, hogy a kezdetben társasági vagy problémaívó, a fokozódó alkoholtolerancia révén, habituális nagyivóvá, végül dependens alkoholistává válik.

E regresszív folyamatba tartozik az ittas állapotban elkövetett, büntetőjogilag szankcionált, többnyire erőszakos, életellenes bűncselekmény is. Esetükben tehát az alkohelizáló életmód közvetlen összefüggésbe hozható a delictum elkövetésével.

A kóroki háttér ezúttal is többtényezős. Szociológiai, szociálpszichológiai, kulturális, antropológiai, biológiai elemeket egyaránt hordoz, de úgy tűnik, meghatározó a kora gyerekkori szocializáció zavara, a családpatológia.

Az érintettek az ivást (amennyiben nem negálják vagy bagatellizálják) búfelejtéssel, szenvedélyes hozzászokással, családi, házassági, partnerkapcsolati krízissel, a magánytól való meneküléssel, büntudatoddással, a felnőttkori felelősség vállalhatatlanságával, a munkavégzéshez, illetve csoporthoz tartozással, mint motivációval indokolják.

Vélhetően a szocializációból, személyiségdiszpozícióból eredő belső és a környezeti hatások, a stressz kiváltotta külső tényezők egymást erősítő köre mélyíti tovább a folyamatot. E rossz köröket igyekszik semlegesíteni, háttérbe szorítani a gyógyító-nevelői csoport, amely ideális esetben terápiás közösségként funkcionál. Ennek óvó-védő-ösztönző személyi, tárgyi környezete, működési feltételei alapvetően a rehabilitációt szolgálnák. Itt egyéni, kis-, nagycsoportos foglalkozások, terápiás munkáltatás, AE-klubterápia, a személyzet napi esetmegbeszélései, konzultációk, a folyamatos elérhetőség pszichés biztonsága mutat a fenti cél irányába.

Minél inkább sikerül pozitív irányba hangolni a külső-belső kapcsolattartást, a munkához való viszonyt, minél pontosabban sikerül megfogalmazni az adaptációs célt és annak megvalósítási módjait, minél hangsúlyosabb a fogvatartott részvétele a közösségi munkában, minél gyakoribb az alkotó jellegű szabadidős tevékenység, olvasás, a kulturális és sportprogramok látogatottsága, vélhetően annál kevésbé jelentkezik az alkohol vagy más bódítószert iránti igény, s konstruktívabb lesz a beilleszkedés.

Az előbb vázolt alkoholista, politoxikomán, szenvedélybeteg fogvatartotti kör megismerése azért is fontos lehet, mivel a legális drogok úgynevezett kapueffektussal rendelkeznek, azaz fogyasztóik a későbbiekben valószínűbben válnak illegális szerek alkalmi vagy rendszeres fogyasztóivá. Az illegális drogok terjedése egyébként új típusú – jóllehet, kompetenciáján alapvetően kivüleső – kihívást jelent a büntetés-végrehajtás számára is.

E témakör szempontjából a kritikus területek szakemberei viszonylag kis számú illegális drogfogyasztó fogvatartottról számoltak be. A felszínre került esetek az utóbbi negyedévben (a szezonálisan nagyobb gyakoriságot jelentő nyári hónapokban) sem haladták meg a tízes nagyságrendet. Közöttük eddig egy súlyosabb drogfüggő akadt, aki kórházi kezelés alatt áll.

A megismerő foglalkozások tapasztalatai szerint ők zömében fiatal felnőttkorú (az átlagéletkor 23 év alatti) fogvatartottak. Jellemző bűncselekményük a csalás, a lopás, az autófeltörés, az orgazdaság. Így zömében kisítéletesek, 3 évig többnyire börtön-, fogházkategóriába tartoznak. Általában alkalmi és úgynevezett light- vagy diszkódrogfogyasztók, akik családjuk átlagos vagy jobb anyagi körülményei miatt alkalmi fogyasztásuk anyagi feltételeit bármikor előteremthetik. Jellemzően használt drog a speed, az extasy és a marihuána. Többnyire italba keverve, közösen, társaságban fogyasztva használják. Valamennyien dohányoznak.

Tipikus családi-szocializációs feltétel a csonka család; az elvált szülők, a válási trauma döntően a pubertás ideje alatt; erős, domináns anyakép; a képességektől függet-

len, hanyatló iskolai teljesítmény, a megtört, be nem fejezett iskolai pályakép. Börtönhelyzetben általában szabálykövetők, visszahúzódók, bár a bezártságot igen rosszul viselik. Egymással nem, inkább kinti referenciacsoportjaikkal tartanak kapcsolatot, akik akár szüleiken keresztül is, anyagi támogatást nyújtanak a számukra. Ebből adódik egyik speciális beilleszkedési nehézségük, tudniillik rosszabb anyagi helyzetű, agresszívabb társaik gyakran eltulajdonítják értékeiket.

A drogban érintett kör motivációiban alapvető a könnyű, gyors meggazdagodás, a luxuskörülmények megteremtése, drog, diszkó, márkás autók, öltözködés, nők stb., de általában a tárgyi környezet külsőségeire irányulóan. Mindez azonban az alacsony munkabérből vagy alkalmi munkák jövedelméből nem finanszírozható, s ez állandósítja frusztrációikat. Az alkalmi drogosoknál vagy nincs, vagy alig van munkahely (különösen 15 százalékban), amennyiben van, az többnyire családi vállalkozás.

Tünetlista-kiegészítés

Lehetséges droghasználatra utaló jelek

Különös tárgyak

cigarettdoboz letépett ezüstpapírja hasist, marihuánát feltételez, égett, kormozott kiskanál (intravénás) heroin használatára utal, égett alufólia (inhalálva) heroinhoz, hengerszerűen összezsavart papír az orrba szívott kokain lehetséges eszköze.

Szokatlan kifejezések

X (iksz)	extasy (MDMA)
speed	amfetamin
koksz	kokain
lecsó	LSD
csoki	hasis (gyanta)
methadon	heroinisták gyógyszere

Magatartástünetek

Észlelésükkor orvost kell hívni
közöny, levertség, indokolatlan fáradtság, aluszékonyság,
sápadt, beteges bőr, orrszivárgás,
ingerlékeny, nyugtalan, ideges fogvatartott,
émelygés, hasmenés, természetellenes verejtékezés, véres-vizenyős szemek,
a pupillák nagyon tágak vagy szűkek, a fényerőváltozásra nem reagálnak,
a mozgás, gesztikuláció rendezetlen, esetleges szúrásnyomok a végtagokon.

TAPASZTALATCSERE

A bévében inkább a gyógyszeres kezelést igénylik a fizikai megvonási tünetek enyhítésére, esetenként egyéni pszichológiai meghallgatásra jelentkeznek. Kezelésükben elsődleges feladat az absztinencia elérése, a méregtelenítés, a lehetséges elvonási tünetek gyógyszeres eliminálása, valamint a börtönhelyzetben elérhető, helyettesítő tudatmódosító anyagok (a szinýó, a narkotikum, az addikciót kiváltó gyógyszerek, az erjesztett gyümölcs stb.) lehetőség szerinti kiiktatása. A fizikai függés, az elvonási tünetek megszüntetése azonban korántsem jelenti a probléma megoldását. Bizonyos szintű kontrollra, valamilyen támogató, segítő szerepvállalásra is szükség van. Ezeknek a kapcsolattartás áthangolására, a drogos számára devalválódott hagyományos célok, a hozzájuk vezető legális utak újraértékelésére, elérhető célok, válaszok megtalálására kell irányulnia. Kóros addikciók helyett egészséges örömforrások (munka, zene, sport, relaxáció), a drogos látszatközösség helyett esetleg önségítő csoportok kialakítása, működtetése jelenthet előrelépést.

Ez utóbbi az egység, érzelmi biztonság, a valahova, valakihez tartozás élményét alakíthatja ki az érintettekben. Így a függést immár szociálpozitív értékekhez igazíthatja. Ilyen közegben legalább remény kínálkozhat a drogos gondolatrendszere alaphiedelmének, a „senki sem szeret, semmire sem vagyok alkalmas” gondolkodásmód áthangolására.

Mivel a drogos státus legfeljebb informális tekintélyt jelent, illetve annak „hivatalos” vállalása, a lehetséges jogi szankciók, illetve börtönbeli többletkorlátozódás veszélye miatt kevésbé valószínű, így az ismertetett esetszámon túl, bizonyos látenciával is számolnunk kell.

Különös gondot kell fordítani az alkohol és az illegális drogok bv. intézetbe kerülésének megelőzésére (csomagban, levélben, beszélőn, intézetelhagyások alkalmával), valamint célszerű kerülni olyan gyógyszerek alkalmazását, amelyek tudatmódosulást, függést, hozzászokást alakíthatnak ki, illetve amelyekkel végzetes visszaélés történhet.

Kovács Zsolt

Drogkarrier?

Kábítószer-fogyasztók a börtönben

A kábítószer-fogyasztás kialakulásának időszaka az egyén életében általában a serdülőkori. Ennek a fejlődési szakasznak a fő jellemzője az identitásválság, egyfajta „krízisidőszak”, amelynek megoldására, kezelésére – az esetek többségében – nincs úgynevezett megoldótechnika. A kialakult stresszállapot egyik téves kezelési módja a kábítószer-fogyasztás, amely egyben egyfajta kockázatvállaló viselkedés megnyilvánulása. A kábítószer használata már önmagában is kóros állapot kialakulásához és rögzüléséhez vezet. A „drogkarriert” befolyásolja az alapszemélyiség szerkezete, valamint a családi szocializáció is. Életcélá válik a drogos állapot elérése, a drog megszerzése, amelynek minden más alárendelődik.

A kábítószer fajtájának megválasztása mindig differenciáltan, a kívánt hatás elérése szerint történik. A korábban kialakult elviselhetetlen feszültségérzés enyhítése, annak feledtetése, egyfajta vágy nélküli állapot elérése a cél, vagyis a drogos szerinti öngyógyítás.

A látszólagos eredmény az, hogy a kellemetlen közérzet és a kiábrándultság megszűnik a kábítószer hatóidejére. A hiánypótlás mellett az önállósodási törekvés is megjelenik célként a drogfogyasztásban, a kábítószer-fogyasztó számára pozitív segítséget jelent ebben a drog, ezzel szemben a társadalom negatívan értékeli a tevékenységet. A kábítószer-fogyasztó egyszerre fordul szembe a társadalmi kívánalmakkal, és teszi magát függővé a szertől. A dependens állapot valójában – a felszín alatt – dühíti a drogot, hiszen nem képes függőségén uralkodni, ehhez kapcsolódik a társadalmi nyomás, tehát a szorítás kettős. Önbizalmát telje-

sen elveszíti a kábítószer-fogyasztás következtében, mivel azonban függősége miatt nem képes lemondani róla, kábítószerrel orvosolja sérelmeit.

A gyenge személyiség szerkezet (az én) nem képes a lelkiismeretből adódó hiányok (felettes én) pótlására, ez irányíthatóságot, vélemény nélküliséget eredményez. Konfliktusba kerül önmagával, hiszen feszültté, deprimálttá teszi az, hogy nem olyan, amilyennek lennie kellene. Ezt a konfliktust oldja fel a kábítószer, mivel annak hatása alatt úgy érzi, így megfelel a követelményeknek.

A rendőrségi fogdában

A mai rendőrségi gyakorlat alapján a kábítószer-fogyasztó ellen azonnal eljárást indít az ügyész, ha megállapította az illetékes igazságügyi szakértő, hogy nem áll fenn dependencia. Ebben az esetben

vizetlvétel után elengedik a gyanúsítottat, és ítéletet hoznak ügyében. Az ítélet függ az elkövetés számától (hányadik esetben tartóztatják le), a fogyasztott kábítószer mennyiségétől, fajtájától. A legtöbb esetben megrovást, felfüggesztett szabadságvesztést szabnak ki.

Ha a szakértők a kábítószer-fogyasztónál függőséget állapítanak meg, állapotától függően ambuláns (drogambulancia, II. sz. kórház), illetve fekvőbeteg-ellátásra (Budapest) kötelezik. Ebben az esetben megszüntetőeljárást indítanak, és a kábítószer-fogyasztót kötelezik fél év időtartamra a kábítószer-függőséget gyógyító kezelésre. A rendőrségi vizsgáló rendszeresen tájékoztatást kap a kezelőintézettől, hogy jár-e a drogos kezelésre, s ha nem, büntetőeljárást indítanak ellene. A többi esetben idővel megszüntetik az eljárást.

A súlyos megítélésű bűncselekményt elkövető, kábítószer hatása alatt levőt viszont azonnal őrizetbe veszik, és ügyében a legrövidebb időn belül dönt az ügyész. Ennek következtében először a detoxikálás és a megvonási tünetek enyhítése történik meg, általában Budapesten, majd a büntetés-végrehajtás befogadja.

A rendőrségi eljárásban a Btk. módosítása a gyakorlatban nem eredményezett lényeges változást. A módosítás célja, vagyis a felelősségre vonás miatti visszatartó erő – egyelőre legalábbis – nem látszik megvalósulni. Sok esetben a család kéri a rendőrség segítségét, hogy az eltévelyedett fiatalon együttes erővel segítsenek.

A bv. intézeti befogadás

Amikor a bv. intézet a polgári életben kábítószer fogyasztót befogadja, az már túl van a detoxikálást követő legrosszabb szakaszon, vagyis a kábítószer mellőzé-

sével járó állapot kezelése nem a bévéré járul. Elmondható, hogy a bv. orvos szinte nem találkozik olyan, korábban kábítószer fogyasztó elítélttel, aki emiatt kéri a segítségét. A bv. pszichiáternek sincs olyan listája, amely a korábbi kábítószer-fogyasztókat térképezné fel. Ha súlyosabb panaszokkal fordulnak orvosi ellátásért, az IMEI-ben történik meg a vizsgálatuk, kezelésük. A pszichiáter és az IMEI kivizsgálása annyiban tér el egymástól, hogy az IMEI 1-2 héttől 2-3 hónapig tartó kezelést alkalmaz, míg a pszichiáter gyógyszeres kezelése rövidebb időtartamú.

A vizsgálatra jelentkező fogvatartottak általános panaszai: fejfájás, gyomorfájás, remegés, zsidbadás, izzadás, szédülés, jó néhányuk a feszült idegállapot miatt nem tud aludni. A kezelési mód szempontja a fokozatosság elvét követi a dózisok nagyságát illetően. Jellemző a szedálás, valamint az altatók használata, injekcióban is.

A leírtak nevelési szempontból azért lehetnek fontosak, mivel nemcsak a korábban már kábítószer-fogyasztó fogvatartottak produkálnak ilyen tüneteket a drog pótlását célzóan, hanem a bévéré bekerült, korábban nem kábítószer-fogyasztók dependenciája is előtérbe kerül. Vagyis a prizonizáció a pszichés problémák szomatizációs megjelenési formáit produkálja. A kábítószer még nem fogyasztó fogvatartott dependenssé válik, és a szabad életben könnyebben lesz bármilyen fajta drog áldozatává, míg a már kábítószer fogyasztó pótolni próbálja a szert, ezért egyéb gyógyszerektől válik dependenssé. A szabadulás mindkét csoporthoz tartozó elítéltnél újabb veszélyforrások alapját teremti meg.

A másik jelentős probléma az alacsony iskolázottság, a primitivitás, a

frusztrációs toleranciaszint alacsony foka, hiszen ezek együttesen gerjeszthetik a drog utáni vágyat. Ezzel egyidejűleg megjelenik a gyógyszerekkel való üzletelés, ami szintén komoly problémát jelent a bévének. A bv. pszichológus a személyes explorációk során nem tudja megállapítani azt, hogy a fogvatartott fogyasztott-e korábban kábítószerrel, amennyiben azt az nem akarja feltárni, vélhetően attól tart, hogy hátrányba kerül és kevésbé tudja céljait elérni, amennyiben jelzi problémáját.

Becsült adatok alapján körülbelül 15-85 százalékos arány állapítható fel a megyék, valamint 40-60 százalékos arány a szegedi Csillag esetében a szomatikus egészségügyi problémákra felírt gyógyszerek, és a pszichiátriai gyógyszerek között. Ezek az adatok arra hívják fel a figyelmet, hogy már magában véve, és súlyosabb esetekben társulva egyéb drog fogyasztó magatartással (például dobizás, ragasztók és hígítók szipuzása, más gyógyszerekkel való kombinálása) akár életveszélyes állapot kialakulását is előidézhetik. Sok esetben a fogvatartott bizonyos gyógyszereket kér az orvostól, amelynek hatását ismeri, ennek céljából betanulja azokat a tüneteket, amelyek a gyógyszer felírását eredményezhetik.

A ténylegesen kábítószer-fogyasztó bévébe kerülése esetén terápiás kezelést igényel nevelési szempontból az orvosi kezelés mellett, amit jelenleg a drogambulanciák és a TÁMASZ-központok végeznek. Ehhez szükséges a speciálisan

drogfüggők kezelésére kiképzett személyzet (orvos, pszichológus, pszichiáter, nevelő). A gyógyító-nevelő csoport nincs felkészülve a kábítószer-fogyasztó fogvatartottak elhelyezésére, ellátására sem szakember, sem férőhely szempontjából. Az is kérdésessé válik, hogy az illető csak kábítószer-fogyasztás miatt került a bévébe, vagy más bűncselekményt is elkövetett-e. Ez azért válik lényegessé, mivel a csak kábítószer-fogyasztó elkülönítése fontos prevenció szerepet tölthet be egy esetleges későbbi kriminalizáció szempontjából. A bévéből történő szabadulást követően kapcsolatfelvétel válhat szükségessé utógondozás szempontjából a drogambulanciákkal. A kábítószerrel fogyasztó és bűncselekményt elkövető fogvatartásánál már a biztonságos fogvatartás jelenik meg elsődlegesen, és ehhez társul betegsége kezelése. Amíg a kábítószer-fogyasztó saját fogyasztására tart és alkalmaz kábítószerrel, bizonyos értelemben betegként kezelhető, addig a már súlyosabb bűncselekményt is elkövetőt elsősorban bűnelkövetőként kell kezelni.

Ami a jövőt illeti, hosszú távon fontos szerepet tölthet be a bv. nevelési célkitűzései között a kábítószer-fogyasztó fogvatartottak speciális, terápiás jellegű ellátása. A drogambulanciák és kórházak tapasztalatát felhasználva lehetséges az eredményes reszocializáció. A rendőrség, a büntetés-végrehajtás és a drogambulanciák hármasa egysége lehetőséget ad a megelőzésre, kezelésre és utógondozásra.

Dani Zita

Mire elég?

Az éhen haláshoz sok, a megélhetéshez kevés

Ezt kérdezi a dolgozó, valahányszor átveszi a soványka borítékot, vagy eléje számolják a fizetést. Ezt kérdezi magában akkor is, amikor a számláról veszi fel illetményét, ahogy már a fő- és alfoglárók is cselekszik. Illetményt mondok, véletlenül sem nevezném járandóságnak vagy fizetésnek. Mostanában a média gyakran foglalkozik a börtönökkel. A közönség elé tárt, érdekesítő történetek a mi belső világunkban mindennapos események, részei a bévés szakmai tevékenységének. Mert bizony, szakma ez, nehéz, küzdelmes hivatás!

A nyilvánosság elé került történetek középpontjában mindig a rab vagy cselekménye áll. Ritkán esik szó a másik oldalról, a dolgozókról, hacsak nem a szolgálati szabályok ellen vétők felelősségre vonásáról tudósítanak. Ritkábban esik szó azokról a börtönőrökről, akik a hátukon cipelik napról napra a bévét, mert az oly mértékben elszegényedett, hogy az elítéltek ellátásán kívül másra alig telik. Betöltetlen állásból, betegségből eredő létszámhiány teszi nehezebbé a napi munkát, a működést. Állandó megszorítások, a feladatok átütemezése jellemzi a hiánygazdálkodást. Feladatból pedig jut elég, hiszen az átlagos férőhely-kihasználtság 120-140 százalékos. Van olyan hely, ahol ennél jóval magasabb is volt már a kihasználtság, de az elmúlt évtizedben kevés helyen, és csak kivételesen csökkent 100 százalék alá ez a mutató. A tények mindig rációfoltok a jóslatokra, a börtönnépesség létszáma mindig felülmúlt minden várakozást. A változatlanul rendelkezésre álló 10 ezres férőhely ma is kevés a fogvatartottak előírásos, jogszerű ellátásához. Nem új keletű ellentmondás ez, mégsem tervezhetett több munkaerőt, hozzá illetményt, működési költséget a bévé, mint a tényleges férőhelyszám. Nem is igen kap többet, s amihez évközben hozzájut, az a működésre kell, munkaerőre, illetményre nem marad. Járnai járna, csak nem jut, így marad a szegény gazdának ágrólszakadt a szolgája is.

A napi- és bulvársajtó elismerő, elmarasztaló megállapításai mindig a valóságnak azt a szeletét ragadják ki, amivel a lapot el lehet adni. Helytálló megállapítás, hogy a teletömött börtönök miliője hátrányos a fogvatartottaknak, testileg-lelkileg tönkremenek, kapcsolataik ferdülnek, torzulnak, elsorvadnak és még számos, más bajuk is származhat az állandó zsúfoltságból. A kialakult helyzetért a bévé – mint végrehajtó intézmény – nem tehető felelőssé!

Vajon a börtönőröknek semmi bajuk? Számukra a túlszűfolttség jelenti a tökéletes munkakörülményeket? Nekik könnyű naponta a 120-140 százalékban lehasznált, kipusztult intézetekben, állandó létszámhiánnyal küszködve dolgozni?

TAPASZTALATCSERE

Nem, nekik sokkal nehezebb! A rabok többségének (szerencsére), csak átmenet, rövidebb-hosszabb intermezzo, esetleg sűrűn ismétlődő közjáték a börtönlét. A létszámhiány miatt otthon ritkán pihenő felügyelő úr viszont nem szabadulhat hamarabb, mint egy életfogytiglan letöltésének ideje után. Ha megéri! Addigra sem vesz egy új autósodát, de magáénak tudhat lúdtalpat, visszeret és több más, életre szóló nyavalyát, és ezekbe korán belehal. Megéri? A kötött és íratlan szabályok szerint gyakorolt börtönőri hivatás, mintaszerű körülmények között is megerőltető. A véget érni nem akaró feszített munka, az állandó stressz, a kialakult hátrányos munkakörülmények hamar lejárják az állományt. Ez nagyon riasztó tény, mert ezek az emberek csak makkegészségesen, fiatalon léphettek valamikor állami, fegyveres (rendvédelmi) szolgálatba.

A körülmények miatti sajnálat, szánakozás nem helyénvaló a rab, és az őt őrző-védő börtönőr (rabszolga) esetében. A sajnálkozás szavakkal lepezett semmittevés. Inkább korrekt elhelyezési és munkakörülményeket kell teremteni mindkettőnek. Ezen felül a börtönörnek havonta ki kell(ene) fizetni a kihasználtságnak megfelelő illetménytöbbletet, és az ehhez kapcsolható járandóságokat. Ez még nem fizetésemelés, hanem a többletmunkával arányos juttatás. [Aki 100 százalékos bérért dolgozik és 120 százalékra teljesít, az önaponta egy napot (5x20 százalék egyenlő 100 százalék) ajándékoz a munkáltatónak!] Ma nagy szüksége van erre a pénzre az átlagos tiszthelyettesek négyötödének, akik 52 900 forintot keresnek havonta. (Népszabadság: Ingyenes üdülés börtönőröknek, 1999. X. 19.; Népszabadság: Béremelést kérek a börtönőrök, 1999. VIII. 26.) „Félszázezerért dolgozom!” Így kimondva a bruttó összeg sokkal jobban hangzik, mint a valóság. A bankomatra várva, már csak negyvenhatezer forintot potyogtat ki a gép, és ennél is kevesebbet, ha már túllépésünk van.

Ez a fizetés elmegy annak, akinek még nincs felesége, gyermeke(i), nincs házastársa, de mindenképpen kiszolgáltatottságot és lebecsülést jelez. Ennyit ér a börtönőr egyhavi, fizikailag és lelkileg kimerítő szolgálata!

Elég a fizetés a megújulásra, feltöltődésre? Elég jövedelem ahhoz, hogy nyugodtan induljon munkába, és hivatásának megfelelően dolgozzon?

Természetesen nem! Kevés arra is, hogy a fizetésből egy hónapig rendesen etesse a családját. Éppen csak futja a napi betevő falatra! Ezért nevezem inkább illetménynek, és nem fizetésnek vagy járandóságnak. Az állam nem fizeti meg a bévés szolgálatot, amit ma ezért odavet, azt másképp nevezik.

A következő táblázat megmutatja, hogy a közel 52 ezres havi keresetátlag hogyan olvad 46 ezer forint elkölthető készpénzzé.

<i>A bv. tiszthelyettesek négyötödének keresetátlaga</i>	<i>Havi</i>	<i>Évi</i>
Bruttó keresetátlag	52 900	634 800
Szja.	-12 537	-150 440
Kedvezmény 1 gyermek után	1 700	20 400
Kedvezmény 1 újabb gyermek után	1 700	20 400
Adójóváírás 10 százalék, maximum 3000 Ft/hó	3 000	36 000
Megközelítő nettó keresetátlag	46 763	561 156

A keresetátlag, az egy számított összeg. Az érintetté mindig kevesebb ennél, másnak mindig több jut! Adót fizetni kell, ez ellen nincs mit tenni. A családi pótlék alanyi jogon jár, az illetményhez nincs köze.

TAPASZTALATCSERE

A következő táblázat jóval nagyobb, kuszább. Akinek nincs ebben gyakorlata – nem szégyen, én kottát nem tudok olvasni –, az csak a vastag sorokat nézze meg és döntse el, hogy következtetésem helytálló-e vagy sem.

Élelmiszer-felhasználási javaslat mennyiségi és értékösszesítés

2 felnőttre
és 2 gyermekre

1999. 46. hét

Átlagos bévés család, családfő, feleség, két gyermek

Két felnőtt, két gyermek

Közepesen nehéz munka Gyermek általános iskolás 11-14 éves Gyermek szakmunkás-tanuló 15-24 éves

Élelmiszercsoport

Nyersanyagszükséglet 10 napra

Kiválasztott élelmiszer	Ár/Ft	Nyersanyagszükséglet 10 napra				Család összesen 10 nap	Nyersanyagszükséglet 30 napra	kiló/liter/darab 30 napra	Havi kiadás forintban, 30 napra
		10 nap	10 nap	10 nap	10 nap				
Belsősegek, sertés-máj	350 g			250	300	550	1 65	01,65	577,50
Burgonya	35 g	2500	2500	1800	2000	8 800	26 400	26,4	924,00
Cereliák, 4 tojásos tészta	250 g	1000	1000			2 000	6 000	6,00	1 500,00
Kristálycukor	136 g	800	800	600	650	2 850	8 550	8,55	1 162,80
Venus étolaj	262 l	290	290	200	120	900	2 700	2,70	707,40
Gyümölcs (alma)	135 g	4000	4000	3000	3500	14 500	43 500	43,50	5 872,50
Hal (fagyasztott busa)	600 g			150	100	250	750	0,75	450,00
Hús, húsféle, sertéscomb	559 g	1300	1300	600	800	4 000	12 000	12,00	8 028,00
Húsféle, lecsókolbász	320 g					0	0	0,00	0,00
Hüvelyes, szárazbab	238 g	100	100	50	100	350	1 050	1,05	249,90
Kenyér, péksütemény, félfelhér kenyér	108 g	3100	3100	2200	2800	11 200	33 600	33,60	3 628,80
Liszt, búzaliszt	62 g			600	650	1 250	3 750	3,75	232,50
Rama margarin	396 g	70	70	170	190	500	1 500	1,50	594,00
Rizs	165 g			200	250	450	1 350	1,35	222,75
Trappista sajt	899 g			150	200	350	1 050	1,05	943,95
Sertészsír	178 g	300	300	100	160	860	2 580	2,58	459,24
COOP-tej, 1,5 százalékos	109 l	4000	4000	3000	3500	14 500	43 500	43,50	741,50
Tojás (1 db tojás 50 g)	15 db	400	400	500	400	1 700	5 100	102	1 530,00
Félzsíros tehéntúró	496 g			200	150	350	1 050	1,05	520,80
Vaj, teavaj	860 g	70	70		50	190	570	0,57	490,20
Zöldségféle									
(2/3 répa, 1/3 gyökér)	200 g	2500	2500	2500	3000	10 500	31 500	31,50	6 300,00

A havi élelmiszer-nyersanyag minimum megvásárlására fordítandó összeg (négyfős család) összesen: 39 135,84

A legszükségesebb élelmiszerek megvásárlása után még elkölthető havi összeg: 7 627,16

TAPASZTALATCSERE

Minden élelmiszer-nyersanyag felhasználási javaslata egész napra szól, az itt figyelembe vett mennyiségek az 1988. évben kiadott „Tápanyagtáblázat” című könyvből származnak. Ezt a könyvet táplálkozástudománnyal, közétkeztetéssel foglalkozó kutatók, szakemberek állították össze. A javaslatnak megfelelő minimális mennyiséget kell elfogyasztani ahhoz, hogy az életkornak és a munkavégzés nehézségének megfelelő tápanyagokhoz (energiához, vitaminokhoz, nyomelemekhez stb.) hozzájusson a szervezetünk. A mennyiséget a könyv minden esetben grammal tartalmazza, az étolaj, tej csomagolása a súlyt nem, csak a mennyiséget (térfogatot) adja meg literben. Itt 1 liter 1000 gramm. A feltüntetett árak szülővárosom és lakhelyem (Esztergom) legolcsóbb bevásárlóhelyeinek árai. A felsorolt élelmiszerek között nem szerepel különleges áru, egy jobb szalámi vagy kolbász, déligyümölcs, Danon joghurt, Túró Rudi és más minőségi, egy kicsit jobb termék. Nincsenek fűszerek, ízesítők sem. A táblázat nem tartalmazza a vásárlás és elkészítés költségeit, ezekre marad még hét és fél ezer forint elkölthető illetmény. Esetleg jut még egy cigarettára, ha jólesett a szerény ebéd.

Talán nem túloztam, amikor azt állítottam, hogy éppen csak elég a „napi betevőre” a tiszthelyettesek négyötödének havi keresetátlaga.

A gyerekek továbbtanulása reménytelen, egy jobb középiskolára nincs fedezet. A pénztelenség megsokszorozza a családi gondokat. Ebből a folyamatosan szegényedő, napi megélhetési gondokkal küszködő otthonból kell naponta, másnaponta, frissen borotválkozva, kipihenten, feltöltődve bemenni az intézetbe, kifogástalanul ellátni a szolgálatot, humánusan érvényesíteni a törvény szigorát.

Mire elég? – kérdezem ismét, s csak egy cinikus fordulattal tudok válaszolni. Az éhen haláshoz sok, a megélhetéshez kevés!

Tarján István

Elismerések

A Magyar Köztársaság igazságügy-minisztere a nemzeti ünnep alkalmából eredményes szakmai munkája elismeréseként

Tauffer Emil-díjat

adományozott *Aradi István* bv. alezredesnek, a Fiatalokorúk Büntetés-végrehajtási Intézete pszichológusának, *dr. Farkas Júlia* bv. alezredesnek, a Büntetés-végrehajtás Központi Kórháza főorvosának, *dr. Törzsök László* bv. alezredesnek, a Szegedi Fegyház és Börtön elemzési-értékelési tisztjének.

A Büntetés-végrehajtási Szolgálatért emléklaplett

arany fokozatát

adományozta *dr. Nagy József* bv. alezredesnek, a Márianosztrai Fegyház és Börtön jogtanácsosának, *Tóth János* bv. alezredesnek, a Büntetés-végrehajtás Központi Ellátó Intézménye volt parancsnok-helyettesének, *Vincze Sándor András* bv. alezredesnek, az Állampusztai Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft. kerületvezetőjének, *Révayné Polgár Magdolna* bv. főhadnagynak, a Dunai Vegyesipari Termelő, Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. belső ellenőrének, *Sárkány Lászlóné*nak, az Ábránd Ágynemű- és Fehéreműgyártó Kft. kereskedelmi osztálya vezetőjének.

1999. október 23-i hatállyal soron kívül előléptette

ezredessé

dr. Gulyás Lajos bv. alezredest, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

Hivatalának titkárságvezetőjét, *dr. Kapeller Magdolna* bv. alezredest, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága egészségügyi főosztálya egészségügyi szakigazgatási osztályának vezető főorvosát, *Mácsai Ferenc* bv. alezredest, a Kalocsai Fegyház és Börtön parancsnokát.

A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka a nemzeti ünnep alkalmából eredményes szakmai munkája elismeréséül a Büntetés-végrehajtás Szolgálatáért emléklaplett

ezüst fokozatát

adományozta *Nagy Imre* bv. alezredesnek, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön büntetés-végrehajtási osztálya osztályvezető-helyettesének, *Csató Margit* bv. őrnagynak, a Márianosztrai Fegyház és Börtön büntetés-végrehajtási osztálya vezető nevelőjének, *Acs Dezső* bv. főtörzszászlósnak, a Budapesti Fegyház és Börtön büntetés-végrehajtási osztálya körletfőfelügyelőjének, *Váci Mihályné* bv. törzszászlósnak, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön büntetés-végrehajtási osztálya előadójának, *Sánta Péter* bv. zászlósnak, a Büntetés-végrehajtás Központi Kórháza gazdasági osztálya műszerészének, *Maróti László* közalkalmazottnak, a Nagyfai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet egészségügyi osztálya laborvezetőjének;

bronz fokozatot

adományozott *Kovács István* bv. főtörzsőrmesternek, az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet biztonsági

osztálya biztonsági felügyelőjének, *Vandornyik Jánosné* bv. zászlósnak, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön egészségügyi osztálya vezető ápolójának, *Kovács Jánosné* bv. zászlósnak, a Baracskai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet személyzeti osztálya előadójának, *Ocsovai Éva* bv. zászlósnak, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet igazgatási osztálya osztályvezető-helyettesének, *Horváth Istvánné* bv. törzszászlósnak, a Váci Fegyház és Börtön gazdasági osztálya előadójának, *Heinrich Mátyás* bv. törzszászlósnak, a Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet gazdasági osztálya konyhavezetőjének.

1999. október 23-i hatállyal soron kívül előléptette

alezredessé

Illés László bv. őrnagyot, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága biztonsági főosztálya ügyeleti osztályának osztályvezetőjét, *Mészáros Márton* bv. őrnagyot, a Szegedi Fegyház és Börtön büntetés-végrehajtási osztálya osztályvezető-helyettesét, *Tóth Sándor* bv. őrnagyot, az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet büntetés-végrehajtási osztálya osztályvezetőjét;

őrnaggyá

Holienka Józsefné nyugalmazott bv. századost, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási

Intézet könyvtárosát, *Kamp János* bv. századost, az Állampusztai Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft. termelési igazgatóját, *Nemszilaj Sándor* bv. századost, az Ipoly Cipőgyár Termelő és Szolgáltató Kft. kereskedelmi igazgatóját, *Szalay Miklós* bv. századost, a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási Központja tanárát, *Szentgyörgyiné dr. Rudnay Etelka* bv. századost, a Kalocsai Fegyház és Börtön jogtanácsosát, *Szomyú Anna* Mária bv. századost, a Kalocsai Fegyház és Börtön személyügyi és szervezési osztályának osztályvezetőjét, *Takács László* bv. századost, a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön biztonsági osztályának osztályvezetőjét;

századossá

Korl Mihály bv. főhadnagyot, a DUNA-MIX Vegyesipari Vállalat kereskedelmi igazgatóját, *Torma Lajosné* bv. főhadnagyot, a DUNAMIX Vegyesipari Vállalat gazdasági igazgatóját;

főhadnaggyá

Wiezl István bv. hadnagyot, a Váci Fegyház és Börtön biztonsági osztályának biztonsági tisztjét, *Füzesi Sándorné* bv. hadnagyot, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága fogvatartási ügyek főosztálya büntetés-végrehajtási igazgatási osztályának főelőadóját.

Képek, események

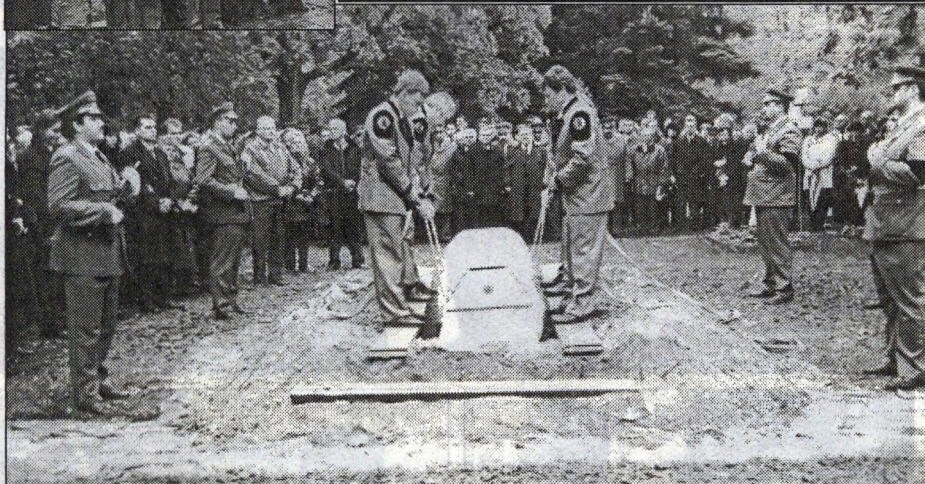

A fiatalok fogvatartottak kezelésének aktuális kérdései címmel országos szakmai konferenciát rendeztek Tökölön. Az 1999. október 27-i tanácskozáson a társrendező FIPOSZ és a büntetés-végrehajtás vezetőin és meghívottjain kívül részt vettek a bűnüldözés, a bűnmegelőzés és a hátrányos helyzetű fiatalokkal foglalkozó intézmények, szervezetek szakemberei.

RÖVIDEN

Ötvenhat éves korában meghalt Markó István ezredes, a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet parancsnoka. Markó Istvánt a büntetés-végrehajtás saját halottjának tekintette. A testület október 21-én katonai tiszteletadással vett tőle végső búcsút a Fiumei úti temetőben.

2000 nyarán átadják a Fővárosi Bv. Intézet III. objektumát a kőbányai Venyige utcában. A személyzet létszáma háromszáz fő lesz. Már megkezdődött a felvétel, de további jelentőseket vár a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet.

RÖVIDEN

November 16-án az európai diplomáciai képviseletek dolgozói látogattak el két fővárosi bv. intézetbe. A Budapest Fegyház és Börtönben a parancsnok, dr. Mári Imre mutatta be az intézetet.

A Fővárosi Bv. Intézetben ugyancsak hasznos információkat kaptak a vendégek, akik adott esetben segítik a nálunk börtönbe került honfitársaikat.

RÖVIDEN

November 17-én a Bv. Oktatási Központjában a kábítószer elleni küzdelem jegyében tartottak konferenciát a börtönügyi szakemberek.

Csendőrök, rongyosok

(1. rész)

Történeti áttekintés a közbiztonság őreiről

A voronyezsi fogolytáborban még az ötvenes évek elején is ezrével voltak magyarok. Ekkoriban „tudatformáló” szórakozásként gyakran vetítettek honi készítésű filmeket. Szabó Pál trilógiájából, a Talpalatnyi föld címmel vetítésre került alkotás bemutatásakor a nézőtéren csillapíthatatlan taps- és hangorkán tört ki, amikor a vásznon megjelent a feszes tartású, kakastollas csendőrijárőr. Hasonló történt két évtizeddel később azon erdélyi színházakban, ahol horthysta egyenruhában léptek pódiumra A tizedes és a többiek szereplői, szabályos őrjöngésig fajult a tetszésnyilvánítás, az idősebbek zárt ajakkal dúdolták a Romániában is betiltott, úgynevezett irredenta dalt, a Honvéd áll a Hargitánt.

Példák özönét említhetném annak magyarázatául, hogy barátaim, ismerőseim tanácsa, lebeszélése dacára belegázoltam a feneketlen mélységű mocsárba. A kíváncsiságon túl legfőképpen az a fajta oknyomozás vezérelte kutatásaimat (vagy kéttucatnyi hazai és emigrációs megjelenetű könyv, bírósági vallomás, napló alapján), amely nélkül nincs hiteles, elfogultságot nélkülöző történetírás. Ahhoz a nemzedékhez tartozom, amely már a perbe fogott csendőrök, rongyosgárdisták elítélése után született, de még találkozhatam személyesen itthon és Nyugaton az 1945 után kiátkozottakkal, szörnyen megkínzottakkal, véltlenekkel, bűnösökkel egyaránt. Ami közös volt – maradt – bennük, a cáfolhatatlan tény, nevezetesen a nemzethűség, a fegyelem, a nép-, a szülőföld végtelen szeretete, a holtig tartó bajtársiasság. Kétségtelen, hogy rájuk is vo-

natkozik a „nem mind arany, ami fénylik” közmondás bölcsessége. Ennek földérite-sére is teszünk némi szolid kísérletet!

Fegyveres emberek

A Váradi Káptalanság fennmaradt jegyzőkönyvei érdekes összegzést adnak a középkori közbiztonsági viszonyokról, de elsősorban a bírósági döntéseket, azok végrehajtását írják le, és nem részletezik a „nyomozószervek” működését. Ami érthető is, hiszen a 15. század derekán, VII. Károly francia király uralkodása idején létrehozott zsandárság (gens d'armes – fegyveres emberek) azt kapta feladatul, hogy rendet tartson a főleg zsoldosokat tömörítő hadseregben. Ezek a tábori rendőrök háborúviselt, jó magaviseletű egyénekből toborzódtak, és hasznosságukat

tapasztalva a koronás fők mind szélesebb hatáskört, több pénzt biztosítottak számukra.

A lovas alakulatokat „escadron”-oknak nevezték, XIV. Lajos uralkodásától (1643–1715) a belső biztonsági szolgálat ellátásáért feleltek, békeidőkben segítettek a polgári rendőrségnek is. A francia forradalom kitörésekor fölszámolták a királyi zsandárságot, ám röviddel később Napóleon célszerűnek vélte az újjászervezést, mert kellett az ország határainak védelméhez, a belbiztonság tekintélyelvűségéhez, az elfoglalt területek lakosságának kordában tartásához, alkalmasint az életmentéshez, az önmagukról megféleldeztetett katonák fegyelmezéséhez.

Az Osztrák-Magyar Monarchiában is próbálkoztak hasonlóval, de elsősorban a kényszerrel sorozott rekrutaszökevények elfogására és a rohamosan gyarapodó betyárok üldözésére képezték ki a jelentkezőket a szabadságharc kitöréséig, majd I. Ferenc József császár 1849. július közepén Kempen Jánost nevezte ki az átalakítandó zsandárság felügyelőjévé. Főleg önkénteseket kerestek, hirdeteményekkel csábítva az érdeklődőket, többek között azt ígérve: *„Ő Felseje úgy akarja, hogy a testület legénysége, amely a hadsereg legbátrabbjaiból és legmegbízhatóbbjaiból választatik ki, különös tiszteletben részesüljön. A zsandárság által végrehajtandó felsőbb parancsnoknak tehát mindenki feltétlenül engedelmeskedni köteles. Az ezeknek ellenszegülő bármely egyén a legnagyobb szigorral megbüntettetik.”*

Az első két ezredet – érthető okokból – Magyarországon, Pozsonyban és Győrött állították fel, de ezeket a következő esztendő júniusában feloszlatták, és a birodalom területén, Bécstől Páduáig, Kassától Nagyszebenig, Pesttől Grazig létrehozott 16 ezredbe vezényelték a legény-

séget, tiszteket. Kempen János elképzelése szerint a bűnözés megelőzése érdekében az őrsők létszámának egyharmada járőrszolgálatot teljesített, és a portyázások alatt észlelt kihágásokat, törvénysértéseket azonnal elintézték, a nagyobb ügyeket közvetlen parancsnokuknak jelentették. A járőr mindig két főből állt, az idősebbik, tapasztaltabb oktatta a fiatalabbat, és mert a zsandárok alig 12 százaléka rendelkezett lóval, gyalog járták a falvakat, tanyákat, járatlan utakat, ösvényeket.

Az abszolutizmusra törekvés támogatója, Alexander Bach belügyminiszter könyörtelen hajszát indított a birodalom területén élő nemzetiségek függetlenségi mozgalmának elfojtására, politikai célokra is használta a zsandárokat, hiszen velük figyeltette (a titkosügynökök mellett) a gyanús papokat, tanítókat, diákokat. Közutalat vette körül, hiszen a felelősségre vontak védekezési esélye a nullával volt egyenlő, mert a „rend” órének vallomása önmagában bizonyító erővel bírt. Különösen a feljelentési kötelezettség elmulasztásakor: tilos volt idegen személyek éjszakai befogadása, és kötelező a szálláskereső zsandárkézre adása. Kempen jelentése szerint 1849-től 1855-ig 7545 hazaárulási pert tárgyalt a bécsi haditörvényszék, ám rendészeti adatokat hiába keresünk a felsorolásban, csupán a letartóztatottakért adott jutalmakat említették.

„Bach azt a nagy hibát követte el, hogy a zsandárságot elsősorban politikai célokra alkalmazta, s a birodalmi egység eszközévé tette. A zsandárság a kopó szerepére volt kénytelen lealacsonyodni, többet foglalkozott a politikai bűnösök vagy gyanúsak üldözésével, mint a közbiztonság megvédelmezésével. A zsandár egyenruhában, rézhegyű sisakkal, főleg nappal üldözte a betyárt és zsványt. Nyílt csatá-

ban akarta legyőzni a társadalom ellenségeit. A néphumor elnevezte harisnak, mert már messziről elárulta hollétét, hogy a gonosztevő menekülhessen.”

A kiegyezést követő években ilyen és ehhez hasonló vélemények láttak napvilágot a sajtóban, amikor a nyilvánosság bevonásával firtatták, hogy a francia nyelvben használt „gendarme” szó fordítható nemzetőrnek is, magyarul pedig lehet csendőr. Bárczi értelmező szótára szerint 1834 körül keletkezhetett Erdélyben, de a képviselőház 1873. február 8-án tartott ülésén említették először hivatalosan, az 1873. évi XXI. törvénycikk XV. fejezetének 5. pontja „erdélyi csendőrség”-et fogalmazott a költségvetési keret elfogadásakor. A kifejezés 1881-től 1945-ig kapott létjogosultságot, így jelölve a városokon kívüli területeken közbiztonsági szolgálatot teljesítő testülethez tartozókat.

A XIX. század elején még jó néhány vármegyében működött a pandúrság intézménye, de illetményüket nem az államtól kapták, és alacsony javadalmazásukból kellett fedezniük a lőtartást, egyenruhát, fegyverzetet. Ezért kevesen tekintették hivatásuknak a szolgálatot, rendszeres kiképzést sem kaptak, és csökkentette kedvüket, hogy a megye határán túl nem nyomozhattak, nem üldözhatték a gonosztevőt; a menekülők elfogására parányi lehetőség adódott, mert a csínytevések elkövetőit a lakosság sokszor segítette. A perzsa eredetű betyár kifejezés pusztai rablót jelent, Magyarországra a törökök „hozták”, a duhajkodó, dologkerülő, gonosztevő egyének gyűjtőneve lett, ám a szegényebb réteg rokonszenvezett velük. Télen meghúzódhattak náluk, etették-itatták a szegénylegényeket, a csárdák tulajdonosai, az orgazdák még a legelvetemlőbbeket is bújtatták az őket üldöző, idegen nyelven beszélő zsandárok elől. Per-

sze, nem teljesen önzetlenül, hiszen az alig 3200 kilométernyi kiépített úton közlekedtek a postakocsik, hintók, batárok, értékes árukat fuvarozó szekerek, és szinte kockázat nélkül lehetett fosztogatni. Az is előfordult, hogy összejátszottak a nyomor szintjén tengődő fegyveresekkel.

„Voltak ugyan kitűnő csendbiztosok, mint például Bornemissza vagy másként »Barna Miska«, aki hely- és emberismerete mellett tizenkét beosztottjával maga is zsványnak öltözött át, nagyobb szolgálatot tett a közbiztonságnak, mint az egész terület zsandársága. De a jó szolgálatok nem voltak általánosak, sőt, gyakran előfordultak esetek, hogy a pandúr megegyezett a zsvánnyal a társadalom rovására. A két rendszer közötti különbséget legjobban jellemzi Fazekas Dávid híres betyár, aki Rózsa Sándorral leginkább képviselte a Bach-korszak betyárromantikáját, s kik mindketten nagyon jól ismerték mind a pandúr-, mind a zsandárkorszakot. Uram, felelt Fazekas Dávid a kérdezőnek, mégis jobb ránk nézve a komisszárius (a pandúr), mint a zsandár, mert bár a zsandár nehezebben fog el, de ha elfogott, attól többé nem szabadulhatok, holott a komisszáriussal könnyű kiegyezni.”

Ne feledjük, hogy az egyeduralkodás megerősítésének esztendei alatt számos ígérettel, borral, nótával csábították elsősorban a vagyontalan családok fiait katonának, és a jelentkezők 12-16 évig szolgálhatták a császárt teljesen idegen országokban. Alkalmasint igyekeztek odébbállni, és felcaptak csavargónak, erdőlakónak, de félrevezető lenne azonosságjel tenni az 1848 előtti, majd az azt követő, a kiegyezésig tartó korszak útonállóival. A XIX. század elejétől a szabadságharc kitöréséig java részük közönséges bűnözőként fosztogatott szegényt, gazdagot, templomokat rabolt ki, legyilkolt fia-

talokat, öregeket. Ám a következő alighúsz esztendőben annyit változott a helyzet, hogy az osztrákokat végtelenségig utáló magyarok helyettük is cselekvő „osztornak” tekintették az árvalányhajas főfedővel, cifra szűrben, subában vágózó, fokost lengető törvényen kívülieket. Akadtak börtönviselt honvédtisztek, bosszúra szomjas kisbirtokosok. Ők alkalomszerűen vitéztek „úri betyárként” a németül beszélő zsandárokkal, a vétlen polgárokat békén hagyták, de szívesen látogattak a megtorlásban való részvételükért birtokot kapott idegenek otthonába, és sápot szedtek a betolakodóktól.

A közbiztonsági állapotok 1867-től fokozatosan romlottak, elsősorban azért, mert a liberális osztrák párt követelésére látványosan csökkentették 1860 után a zsandárság katonai jellegét, ekkor rendszerezítették az annyiszor bírált sisak helyett a polgáriasabb kakastollas kalapot. A kiegyezés évében feloszlatták a bécsi udvar hatáskörébe tartozó rendfenntartó ezredeket, és a magyar kormányra bízta, miképpen veri bilincsbe az „eltévelyedett erkölcsű embereket”. Ráday Gedeon gróf, Mészáros Lázár, Dembinsky majd Bem József segédtiszte 1868–1871 között teljes hatalommal rendelkező királyi biztosként számolta fel a Szeged környéki betyárvilágot, elfogatta Rózsa Sándort, és ezzel kezdetét vette az egész ország területére kiterjedő Magyar Királyi Csendőrség szervezése, a törvényjavaslat fogalmazása. Tisza Kálmán miniszterelnök 1880. november 29-én ismertette 11 szakaszból álló elképzelését az országgyűlési képviselőkkel.

1. A közbiztonság ellátására egy katonailag szervezett őrtestület, a magyar királyi csendőrség felállítása.

2. Az ország területének – Erdélyt is beleértve – hat csendőrparsncsokra

osztása, amelyek kiterjedését a belügyminiszter szükség szerint megváltoztathatja.

3. Elsőként az Erdélyi Csendőrség érintetlenül hagyása: az ország többi részében a csendőrparsncsok felállítására, mégpedig a másodikat Szegeden 1882. január 1- jére, a harmadikat Budapesten, a negyediket Kassán, az ötödiket Pozsonyban és a hatodikat Székesfehérvárott, ahogyan azt az országgyűlés majd elrendeli, és célszerűnek tartja.

4. Ahol a Csendőrség intézménye életbe lép, ott a vármegyék költségvetésükből hagyják ki a közbiztonsági közegek fenntartására előirányzott költségeket.

5. Más helyen közbiztonsági szolgálatot teljesítő és a csendőrségi szolgálatra alkalmas egyéneket a Csendőrség vegye át. Az új testület jövőbeli kiegészítéséről a törvényhozás intézkedik.

6. A belügyminiszter adjon végkielégítést azoknak a rendőri közegeknek, akik csendőrségi szolgálatra nem alkalmasak.

7. A Csendőrséget a belügy- és a honvédelmi miniszter alá rendeljék.

8. A csendőrtisztek kinevezését mindig a király eszközölje.

9. A Csendőrség minden tagja nyugdíjképes legyen.

10. A második parsncsok felállításának költségeit a belügyminiszternek bocsássák rendelkezésére.

11. A törvény végrehajtásának kötelezettségével a belügy- és a honvédelmi minisztereket bízzák meg.

A szöveg még kiegészült a-tól g-ig alpontokkal, és a véderőbizottság tagjaitól azt kérték, hogy az 1881. január 17-i ülésen szavazásra alkalmasként terjesszék elő. A horvátországi küldöttek nem vehettek részt a döntésben, de a 415 magyar honatyából 149-en igennel, 132-en nemmel voksoltak, 134-en voltak távol. Ebben a szoros küzdelemben a bizonytalan-

codás, a múltbeli kellemetlen emlékek özöne, a túlkapasóktól való félelem, hogy elképzelhető-e máról holnapra az erkölcsi, emberi lépésváltás. Erre a latolgotásra utal az alábbi idézet:

„...kiknek mindegyike egyetértett abban, hogy a jelenlegi közbiztonsági állapotok felette hiányosak, s hogy e törvényjavaslat tényleg az állami élet fejlődésének előmozdítására, biztosítására és megszilárdítására hivatott. A csendőrség katonai szervezetségére azért van szükség, mert a jelen hiányos közbiztonsági állapotának egyik legfőbb oka a meglévő megyei közbiztonsági szervek fegyelmezetlenségében keresendő, akiktől gyakran önfeláldozást kívánó szolgálat és ügybuzgalom meg nem követelhető, viszont az állampolgár, aki verejtékével szerzett módon adózik az állam fenntartásáért, joggal követelheti, hogy szerzeménye és saját személyének biztonsága az állam által biztosítottassék.”

Heves összecsapások dúltak az öltözteti szabályzat megfogalmazásának tárgyalásain is 1880-ban, legfőképpen Szende Béla honvédelmi miniszter, a kellemetlen-séig nyakas magyar ember révén, aki haláláig zsinóros nadrágba, hosszú szárú csizmába öltözve, ragaszkodott a hagyományokhoz. Sehogyan sem akart megbárátkozni a „német” tollas kalappal, valami székelyes, netán pörge szélű csárdás „bré” lett volna szerinte az igazi, de Török Ferenc csendőrpáncsnok meggyőzte, hogy az éberség jelképe nem lehet akármilyen. Egyetértésük 1945-ig diadalmaskodott!

„A szolgálatban való viselkedés...”

Jókora fába vágják fejszéküket az 1881. október 1-jén megjelent, Utasítás a m. kir. Csendőrség számára című, 192 ol-

dalas kötet szerzői, hiszen az érintetteknek ehhez kellett igazítaniuk a szervezettel kapcsolatos teendőket. Hogy kiket, milyen feltételekkel alkalmazhatnak, kiképzés, előléptetés, fegyverzet, ruházat, fizetés, nősülés, jogok, kötelezettségek, a letartóztatások módjai, tennivalók ellenszegülés esetén, magatartás népcsődulet esetén, a járórok nappali és éjszakai viselkedésének szabályai. A parancsnokok sem lehetnek könnyű helyzetben, mert a csendőrkerületek két-három vármegyére terjedtek, és nem csupán a szolgálat irányítása volt a feladatuk: gondoskodtak a legénység elhelyezéséről, ételmezéséről, a portyázási útvonalak kijelöléséről, a hatóránkénti pihenő biztosításáról, a szükséges utánpótlás kiválogatásáról.

Próbaszolgálatosnak azok a feddhetetlen előéletű, katonai szolgálatuknak eleget tett, magyar állampolgárságú, húsz és negyven év közötti életkorú, írni, olvasni, számolni tudó, megfelelő szellemi képességű, 163 centiméternél nem alacsonyabb, nőtlen vagy gyermek nélküli özvegy férfiak jelentkezettek, akik vállalták a szigorú feltételeket, és azt, hogy alkalmasságuk esetén először három évre kötnek szerződést, amit később esztendőnként hosszabbíthatnak. A tiszteket másképpen „válogatták”, hiszen kezdetben arra törekedtek, hogy az 1881. évi III. törvénycikk 6. szakasza alapján a vármegyénél előzőleg közbiztonsági szolgálatban levő csendbiztosoknak adjanak rendfokozatot, illetve a már kipróbált, általános műveltséggel is rendelkező nőtlen altiszteket küldjék iskolába, hogy sikeres vizgájukat követően hadapródként vehessék munkájukat.

Az imént említett 1881-es Utasítás szerint az egy csendőrkerület állományában levők tíz százaléka lehetett házas, bár később ezt az arányszámot felemelték, de

a harmincadik életév betöltése előtt nem nősülhettek, és azt is kikötötték, hogy mi-féle lehet a menyasszony. A családi és magánéletnek kifogástalannak kellett lennie, semmiféle ajándékot, még harapnivalót sem fogadhattak el szolgálati idő alatt, ilyenkor étkezés céljából nem léphettek vendéglőbe, kocsmába, szeszes italt nem fogyaszthattak. Szabadidejükben sem látogathattak kétes hírű helyeket, nem mutatkozhattak prostituáltakkal, tilos volt a tivornyázás, pénzben kártyázás, eladósdás. Talán túlzásba vitték a regulákat, de az erre vonatkozó hivatalos vélemény érthetővé teszi az intézmény jó hírnevének őrzésére törekvés okait.

„Külön csendőrerények fejlődtek ki, amelyek más emberben is meglehettek ugyan, de nem állt módjukban azokat gyakorolni is, míg a csendőröknek ezek tulajdonában kell lennie. Ilyenek voltak a pártatlanság és igazságszeretet, az önzetlenség és megvesztegethetetlenség, a bajtársiasság és hivatásszeretet. Magánélete szolgálati feladataival párhuzamos, mert aki másoktól törvénytiszteletet és erkölcsösséget kíván, annak elsősorban magának kell példát mutatnia. Élettársát és szórakozásait is meg kellett tehát válogatnia, s aki mindezen kívánalmaknak nem tudott megfelelni, az nem lehetett, illetve nem maradhatott a testület tagja. Kifejezetten erkölcsi testület, mely e tekintetben – különösen faluhelyen – közvetlenül a papság után következett.”

Az első fél évtizedben derekas kitartással, férfias bátorsággal, a baleseteknél nyújtott segítségükkel gyorsan kivívták a lakosság rokonszenvét. Különösen a dühöngő tűzvészek alkalmával tanúsított vagyoni- és életmentéseikkel bizonyították önfeláldozó hajlandóságukat, az országos csapások előidézte nyomor enyhítésére indított gyűjtés végén tetemes ado-

mányt jelentettek a csendőrök fillérei. A II. és VI. kerület területén 1886-ban kezdődött rablóüldözések is komoly próbára tették a kakastollasokat, hiszen az idegen földről jött, vagy börtönökből szökött gonosztevőktől félték a polgárok, ezért nem is segítették az üldözőket, pedig rájuk fért volna, mert egy csendőrhöz átlagban 27,7 négyzetkilométernyi terület, és 1500 személy tartozott. A csendőrség teljes létszáma 10 406 fő volt, ebből 266 tiszt, két tábornokkal az élen, és a felügyeletük alá tartozó, többnemzetiségű kerületekben közel 14 millióan éltek. Nemcsak a lopások, rablások, fosztogatások, betörések, gyilkosságok számának növekedése indokolta a mind erőteljesebb tempót, de az 1890 tavaszán megindult európai munkásmozgalmak hazánkat is érintő hullámai indokoltá tették az erélyes intézkedéseket.

Még sikerült különösebben durva beavatkozás nélkül csitítgatni a felhervelt indulatokat, de az április 23-án kelt honvédelmi miniszteri rendeletben a hadgyakorlatok fontosságát helyezték előtérbe, I. Ferenc József uralkodásának 40. évfordulójának emlékére jubileumi érmét alapított a fegyveres hatalom és a csendőrség számára. Valami érlelődött, készülődött, ám a felszín alatt bujkáló agrárszociális indulatokra gyógyítólag hatottak a jobb termésviszonyok, enyhítették a véglegesített csendőrökre vonatkozó szigort, engedélyezték például a takarodón túli korlátlan kimaradást, háromszentdönyi szolgálat után eltörölték a fenytésekkel járó hátrányokat. Az 1908-as jelentés adataiból azonban pontosan érzékelhető a fogatékosságok szaporodása. Az önszántukból kilépett 311 kakastollasból 6 megszökött, fegyelmi és haditörvényszéki döntéssel 81 személyt távolítottak el, ami elég magas arány, de mutathatta a kérlel-

hetetlen szigort is. A hirtelenjében megüresedett 1000 legénységi helyet sikerült a tömegével jelentkezőkből feltölteni, ám a négy hónapra tervezett tanfolyamokon el-sajátítottak nem biztattak komolyabb sikerrel. A honvédelmi miniszter engedélyezte, hogy a nősülési okokból leszereltek kiválóbbjait visszavegyék, kapjanak lakást vagy lakbérváltást, és ezzel a döntéssel megszüntette a létszámhullámzást.

Ne részletezzük az I. világháború eseményeit, hogy milyen feladatokat kaptak a fronton, a hátszágban, de érdemes elgondolkodni azon, hogy a Forradalmi Kormányzótanács Belügyi Népbiztossága az 1919. március 26-án kelt I.B.M.-számú rendeletével miért vezényelte a csendőrséget és a rendőrséget a Vörös Őrség kötelékébe. Elfogadható érv lehet a tapasztalatlanság, hiszen semmiféle bűnüldözési gyakorlattal nem rendelkeztek a népbiztosok, a rögtönítélő – politikai – határozatokkal nem vethettek gátat a zavarosban halászatok ténykedéseinek. Ami viszont cáfolhatatlan ténye a diktatúrának, 250 lakosra jutott egy vörösőr. A Leninfiúk országában a fegyverrel rendelkező, leszerelt katonák, munkakerülő lumpenek garázdálkodtak a városokban és falvakban, de a proletárdiktatúra 133 napja alatt gyakran tanították mőresre a tanyákra merészkedő fosztogatókat.

A kommunisták hatalmának megdöntésére szervezkedő politikusokból 1919. május 5-én Károlyi Gyula alakított ellenkormányt Aradon, és ezzel egy időben Bethlen Istán állt a mozgalom élére Bécsben, Teleki Pállal. A katonai erők összefogásában fontos szerepet játszott a csendőrség jelentős része, részben nekik volt köszönhető, hogy amikor Horthy Miklós 1919. június 6-án Szegedre érkezett, mint a hadügyi tárca tulajdonosa, alig koráb-

ban Hrabák István csendőr főhadnagy géppuskás századának támogatásával rajtaütött a Tisza-parti laktanyák helyőrségein, és lefegyverezte a Tanácsköztársasághoz hű katonákat. Tömegével jelentkezték a kakastollasok, akiket egyik korábbi parancsnokuk, Goreczky Gyula esketett fel, és az erősödő Nemzeti Hadsereg különítményeseivel karöltve részesei voltak a fehérterrorként emlegetett elszámoltatásoknak, ám Prónay legényeinek közreműködése nélkül másképpen végződik Ausztria és Magyarország jó néhány kilométeres határának kijelölése. Sopron úgy lett a „leghűségesebb város”, hogy a rongyosgárdisták elüldözték a területfoglaló osztrák csendőröket, és jelenlétükkel biztosságot adtak a népszavazásra készülő, de megfélemlített lakosságnak.

A trianoni békeparancsnak engedelmeskedni nem akarók egyike a kecskeméti tanyavilágból származó Héjjas Iván, a Monarchia bátor katonája, aki páratlan hősiességgel hozta haza sértetlenül egész repülőszázadát a frontról. Nem akart részt venni Kun Béla szedett-vedett dandárjainak harcaiban, de mindenáron fegyverekhez akart jutni, ezért felemás ruhába öltözött barátaival, fronttapasztalatokkal rendelkezőkkel, bujkáló csendőrökkel gerillatámadásokkal zavarta a veszthelyeket létesítő bőrkabátosokat. Később a bevonuló románokat üldözték, és a sok kis Pancho Villa támogatókra lelt a köncsögi, helvéciai, ballószögi, izsáki puszták nád-tetős paticsházaiban, akácok sűrjében. Az antant tábornoka vérdíjat tűzött ki a Horthynak már felesküdt rongyosokra, ám a Duna-Tisza-közi buckák ismerőit, akár betyár őseiket, nehéz volt nyakon csípni.

Az országot darabjaira szaggató nagyhatalmak utasítása szerint 1921. augusztus 21-én kellett átadni a csehek által

megszállt területektől a szerbek elfoglalta részig húzódó, körülbelül 200 kilométer hosszú, 30-40 kilométer mélységű területet Ausztriának, ahonnan elvezényelték a magyar csapatokat, áthelyezték a hivatalos közegeket, így magukra maradtak a helybéliek. A rongyosok kis hadsereggé szerveződtek, 40-60 fős szakaszokban vettek részt a rajtaütésekben, virtuskodtak a halállal, és fanatikus hazaszeretetükkel magyarázható, hogy szembeszálltak a tízszeres túlerővel érkező Volkswehr reguláris hadseregével, visszazorítva őket a régi határon. Az ágfalvai, pinkafői, felsőöri, brucki, salamonfalvai, pörgölényi, kirschschlagi, nezsideri, sásonyi, császárkőbányai, feketevárosi, széleskúti, szentgotthárdi, gyanafalvai, lándzséri, szentmargitai ütközetek irdatlan embervesztései sem tántorították el a sebesülten is végsőkig csatázókat.

A békés években hadászati szakértők elemezték a vak engedelmesség okait, hogy valamennyi öngyilkos bevetésre egységesen jelentkeztek, és nem lehetett meghátrálni, magukra hagyni haldokló társukat. Ne feledjük, hogy rájuk nem vonatkozott a nemzetközi hadifogolyegyezmény, kivégezheték őket indoklás nélkül, hiszen partizánok voltak. A szeptemberi hetekben sorra aratták győzelmeiket, pedig nem kaptak utánpótlást, kötszert, élelmet, maguk gondoskodtak hiányaik pótlásáról, mert a kormány, tartva a ki tudja, milyen következményekkel járó botránytól, megtagadott mindenféle kapcsolatot, de titokban reménykedtek sikereikben, hogy nem kerül osztrák tulajdonba Nyugat-Magyarország legszebb vidéke. Az „Elöl tűz, hátul víz!” felkelő sors nem kímélte a már támoltyágig kimerülteket, mégsem fordítottak hátat odavesztett bajtársaik sírjának. Segítséget is kaptak az Erdészeti Akadémia hallgatói-

ből jelentkezett önkéntesektől, és a fiatal, tapasztalatlan diákok mosolyogva kúsztak, rohamoztak, lőttek.

Szeptember 22-én csoda történt, hiszen egy osztrák csendőrtiszt magas rangú katona társaságában fehér zászlóval kért tárgyalási lehetőséget a rongyosok parancsnokától, fegyverszünetet javasolva, hogy ők nem lépik át a történelmi magyar határt, cserében viszont a felkelők se portyázzanak a másik oldalon. Ilyen alku szinte példa nélküli, hiszen a hivatalos hadseregek sehol nem bocsátkoznak tárgyalásokba a törvénytelenekkel, de most bíztak a gárda szavahihetőségében, és nem csalódtak. A kulisszák árnyékában viszont taktikáztak a kormányok, mert az osztrák uralom megszűnt, a szerb demarkációs vonaltól a Fertő aljáig mindenütt Héjjas Iván harcosai felügyelték a fontosabb utakat, síneket, magaslatokat. Horthy és környezete, félve az antant közbeavatkozásától, úgy tett, mintha semmi köze nem lenne a nyugati végek visszacsatolásához. A tétovaságot tapasztalva lépett porondra báró Prónay Pál, és ezen a megyényi területen létrehozta Lajta-bányságot, hogy független államként szerepeljen a népszavazásig. Az ünnepélyes ceremóniára 1921. október 5-én került sor Felsőőr község főterén, ahol részt vettek a települések bírái, jegyzői, papjai, és hűsgesküt tettek.

Nyíltan elszakadtak az anyaországtól, közigazgatást szerveztek, bélyeget nyomtattak, rendelkeztek sajtóval, csupán kabinetet nem tudtak alakítani, mert a miniszterségre kiszemelteket nem lehetett nélkülözni a frontvonalakon, ahol arra vigyáztak, hogy Lappinca és Pinka mentén zavartalanul végezhessek őszi betakarítási munkáikat a falusiak. Ám ez a felemás helyzet nem tarthatott a végtelenségig, a Sopron és környéke népszavazását köve-

tően Teleki Pál miniszterelnök kenyértörésre vitte a dolgot. Rábeszélte Prónayt, hogy mondjon le, Héjjas Ivánék is hazafelé vették útjukat, 1921 telén, de nem örökre, mert 1938-ban a még erőben levők és példájukat követni akarók elsőként vettek részt a Felvidék visszacsatolásában, a rongyosgárda életre kelt!

A fegyelem változatlan

Az 1919-es vörösuralom tapasztalatait összegezve az 1921. évi III. törvénycikkkel új rendeleteket alkottak az állami és társadalmi rend védelmére. Ennek végrehajtását a mindenkori belügyminiszter felügyeletével a m. kir. Rendőrségre és Csendőrségre bízták. Igen szigorúan vették a törvényes rend felforgatására, megsemmisítésére tett kísérleteket, illetve valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának érvényesítését. Ezzel biztosítottak jogi alapot a kommunisták illegálitáshoz kényszerítéséhez, statáriális felelősségre vonásukhoz. Ám mindazokat a csendőröket, akik a parancs végrehajtására törekedtek, a letartóztatásokban tevőlegesen részt vettek a két világháború között, 1945 után legtöbbjüket népbíróság elé állították és kivégezték, illetve hosszú évekre elítélték.

Idáig azonban még hosszú, hatalmas buktatókkal teli út vezetett, hiszen nem lehetett könnyű a politizálásban járhatlanoknak eldönteni, hogy végrehajtsanak-e olyan parancsot, ami ellen tiltakozott eszük, lelkiismeretük. Horthy kormányzó 1920. március elsejétől gyakorolta az államfői hatalmat, és mind erősödő küzdelemben ragaszkodott véleményéhez, hogy a legitimistáknak nem lehet igazuk. IV. Károly hívei mégis hozzáfektak a király visszahozatalának előkészítéséhez, de az

első, 1921. március 26-tól április 6-ig tartó puccskísérlet csúfos kudarccal végződött, hiszen a nagyhatalmak a Habsburg-restaurációt a Monarchia visszaállításának veszélyével azonosították. A Teleki vezette kormány lemondott április 13-án, és Bethlen gróf került helyére embereivel, bízva abban, hogy ha a Tanácsköztársaság teremtette „vis maior” nem szüntette meg a koronás uralkodó legitimitásának jogát, ennek érvényesítésére sor kerülhet. IV. Károly 1921. október 20-án indult Svájc-ból különgépen feleségével, és Dénesfalván landoltak Cziráky Antal gróf birtokán, ahonnan Ostenburg őrnagy valamint Lehár százados katonai egységeinek kíséretében vonaton utaztak a főváros felé, de sok helyütt megálltak, hogy fogadják a polgárok és a fegyveres alakulatok hódolatát. A budai várban komoly riadalmat keltett az ismételt próbálkozás, mert az antant 22-én határozottan tiltakozott a király hatalomátvételi kísérlete ellen. Ezt háborús oknak tekintették, hangsúlyozva, hogy készek az ország megszállására is. A kormányzó még ezen a napon megírta teljes józanságot tükröző levelét.

„Felség!

Súlyos lelki küzdelem után, nyomasztó aggodalom kényszere alatt kérem Felségedet, ne folytassa útját fegyveres erővel a főváros felé. A helyzet tavasz óta, midőn Felséged az országot elhagyta, nem változott. Ma is fennállnak, sőt fokozottabb mértékben, ugyanazok a gátló körülmények, amelyek akkor velem együtt Felségednek a haza sorsáért aggódó bizalmas tanácsadóit is arra indították, hogy Felségedet távozásra bírjuk. A helyzet ma még nehezebb. Tavasszal még meglepte Felséged megérkezése az egész országot és külföldet is.

Azóta azonban erre a lehetőségre a világ felkészült. Ez abból is látható, hogy a

tiltakozást, amely az előző alkalommal csak több nap múlva következett be, most haladéktalanul átnyújtották kormányunknak, mégpedig a múltkorinál sokkal határozottabb alakban, amennyiben a kisen-tente most már nyíltan fenyeget a bevonulással. Erőviszonyaink pedig időközben csak rosszabbodtak. A három oldalról benyomuló ellenséggel szemben ellenállásra képtelenek lennénk. De ha még fel is tételoznénk, ami lehetetlennek látszik, hogy a végsőkig védekező nemzet valahol mégis feltartóztathatná az ellenséget, az ország jelentős részei akkor is tönkremennének. Az ebből származó súlyos elkeseredés és téli nyomor a bolsevizmus számára egyengetné az utat. Sőt, a körülmények komoly mérlegelése arra a felismerésre vezet, hogy már korábbi időpontban is számolnunk kellett bizonyos veszedelemmel.

Mert már most is bizonyos, hogy az ellenség előnyomulása nyomán elkeseredés és anarchia támadna. A lakosság nagy részének nem olyan a hangulata, amely az egész országot Felséged mellé állítaná. A polgárháború veszedelmének elhárítására nincs hatalom. Ha Felséged fegyveres erővel továbbvonul Budapest felé, végzetünket nem kerülhetjük el, és néhány nap alatt az ország megmaradt részei is idegen kézre kerülnek. Ha Felségednek az lenne az óhaja, hogy az entente képviselőivel, velem, vagy a kormánnyal személyesen érintkezésbe lépve, a helyzetről közvetlen meggyőződést szerezhessen, ennek nincs akadálya. Felséged kis kísérettel biztonságosan teheti meg ide az utat.

Égész életemben önzetlenül teljesítettem kötelességeimet. Ma az a kötelességem, hogy jelentsem: ha Felséged fegyverrel vonulna be Budapestre, Magyarország léte megszűnne.

Legmélyebb hódolattal
Horthy"

A borítékot Vass József prelátus, népjóléti miniszter vitte a címzetnek, és Komáromban találta a vonatot, de nem engedték a király elé. Csak találgatni lehet, hogy mi lett volna, ha IV. Károly elolvassa az üzenetet, ám a helyzet másképpen alakult. Egészen Budaörsig jutott a szerelvény, ahol hat gyalogszázad, két tüzérezred, egy lovasszázad és a legendássá hősi esült egyetemi önkéntes zászlóalj képezte a kormány csapatát. A testvérharc (sebesültekkel, halottakkal) rövid ideig tartott, de a fegyelemhez szokott, falusi legényekből toborzott csendőrök hozták most is a legtöbb áldozatot. Szerencsájukre, szétszórt elhelyezésük miatt csak kevesüket mozgósíthatták, és nem kényszerültek komolyabb vérontásra. Az uralkodó, belátva helyzete reménytelenségét, a tihanyi bencés kolostorba ment, onnét Bajára vitték, és a Dunán horgonyzó Glowworm angol monitoron szállították külföldre. A Nagykövetek Tanácsa Madeire szigetére száműzte családjával, ott halt meg fiatalon, 1922. április 1-jén, ám arról még életében tudomást szerzett, hogy 1921. november 6-án a nemzetgyűlés kimondta a Habsburg-ház trónfosztását.

A gazdasági helyzet súlyosbodott, munka, jövedelem nélkül tengődtek az elszakított területekről menekültek ezrei, a baloldaliak szitogatták is az elégedetlenkedéseket, és a kormánynak a reménytelenül szűkös anyagi helyzetben is gondoskodnia kellett a közbiztonságról, a vámőr-ségek működéséről. Az 1922. évi VII. törvénycikk a Csendőrség létszámát 12 ezer főben állapította meg, ebből 600-an rendelkezettek tiszti rendfokozattal. Az orvosok, irodisták, számvevők, gazdasági ügyekkel foglalkozók nem számítottak a keretbe, sem egyenruhát, sem fegyvert nem kaptak, de ragyogó lehetőség volt a tartalékosok „bujtatott” alkalmazására, a

kéznel levőségükre. A csehek, románok, szerbek szigorúan ellenőrizték a fegyveres testületekkel kapcsolatos antant követelmények betartását, ezért olykor szolid hazugságokkal vezették félre az ország háromnegyedét elrablókat.

A törvény értelmében továbbra is önkéntes jelentkezőkből egészíthették ki a személyzetet és a legénységi állományukat, míg a tiszték húszesztendei szolgálatra kötelezték magukat. A korábbiakhoz hasonlóan, a húszas évek közepétől igyekeztek a műszaki eszközök színvonalát emelni, a felszereléseket gyarapítani. Különlegesen berendezett helyszínelő gépkocsikat használtak, 1929-től a Pest környéki, balatoni és bécsi utak forgalmát ellenőrizték, irányították, sima, valamint oldalkocsis motorkerékpárokkal rendelkeztek a vidéki parancsnokságok. Az ide vezényelteteket, függetlenül a rendfokozattól, öt hónapos tanfolyamon okították a járművek vezetésére, karbantartására, a közlekedési szabályokra, elsősegélynyújtásra, a sérültek kórházba szállítására, a balesetek helyszínelésére, a tájékoztatásra szoruló utasok, turisták eligazítására.

A keresztény-nemzeti államelv szellemében nevelt csendőrök pontosan látták az 1928-tól kezdődő agrárválság okait,

következményeit, származásuk révén maguk is rendelkeztek némi mezőgazdasági tapasztalattal, de azt is észrevették, hogy a túltermelésre hivatkozó felvásárlók szemérmetlenül szorítják lefelé az árakat, és a tönkremenéssel viaskodóknak jókora kamattal hiteleznek rövid lejáratú kölcsönöket. Mégsem tettek semmit, feladtuk a rend védelme volt: hiába töprengtek az érthetetlen, hogy miért mondott le 10 év után Bethlen miniszterelnök, kiknek az érdekeit szolgálta a Károlyi-kormány „szükségrendelete”. Ehhez jött még az 1931. szeptember 13-i biatorbágyi mérénylet, majd a gyülekezési jog korlátozása, a rögtönítélő bíróságok hatáskörének kiterjesztése. A kakastollasok utasításul kapták a belügyminisztériumtól, hogy a karhatalom által képviselt államhatalomnak nem szabad alulmaradni. Lőttek a Nyírségben a Hajdúságban, a Viharsarok falvaiban; Pacsán 1932. február 8-án dördült el az a csendőrsortűz, aminek előidézői az MSZDP bujtogatói voltak, míg az áldozatok vértlen parasztok, ám ez nem érdekelte sem őket, sem a KMP vezetőit. Bűnbakok kellettek!

(A befejező részt a következő számban közöljük.)

Hajnal László Gábor

Felhasznált irodalom

Preszly Lóránd: *A Magyar Királyi Csendőrség története, 1881–1918.* A Honvédelmi Sajtóvállalat Rt. kiadása, 1920, Budapest.

Dr. Rektor Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története.* Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland, Ohio, USA, 1980.

Horthy Miklós: *Emlékirataim.* Buenos Aires, Argentína, 1953.

Magyarország története, 1918–1919/1919–1945. Akadémia Kiadó, 1988, Budapest.

A Rongyos Gárda harcai. A szerző és megjelenési időpont ismeretlen. Felelős kiadó: Benkő Antal, Stephaneum Nyomda, Szentkirályi u. 28., Budapest.

Különleges bánásmód

A fiatalkorúak büntető-igazságszolgáltatása Ausztriában

A fiatalkorúakra vonatkozó, jelenleg hatályos igazságszolgáltatási törvény (Jugendgerichtsgesetz, a továbbiakban Jgg.) 1988. október 20-án emelkedett törvényerőre, és 1999. január elsején lépett hatályba.¹ E jogszabály megalkotásának előzményei a hatvanas, hetvenes évekre nyúlnak vissza, amikor is nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdasági fejlődés nem csökkenti törvényszerűen a veszélyeztetett fiatalkorúak számát, hogy a deviáns fiatalkorúak integrálásának különös társadalmi érdeke egy, a felnőttekétől markánsan elkülönülő karakterű igazságszolgáltatási rendszer létrehozását indokolja. A nyolevanas évek elejétől ugyan csökkent, illetve stagnál a fiatalkori bűnözés Ausztriában, ennek ellenére fokozódott a szakmai közvélemény elégedetlensége a büntetőjogi eszközök alkalmazásának hatékonysága kérdésében. A fiatalkorúak büntető-igazságszolgáltatását érintő reformtörekvések elsősorban a megelőzésre, a büntető igényű beavatkozás csökkentésére, illetve a minél enyhébb beavatkozásra helyezték a hangsúlyt.

A megelőzés, illetve a jóvátétel intézményének erősödéséhez vezettek azok a konfliktuselrendezési kísérletek, amelyek 1985-től kezdődtek el Ausztria néhány nagyvárosában. A kísérlet célja annak megállapítása volt, hogy el lehet-e tekinteni a büntetőeljárástól akkor, ha a fiatalkorú a bűncselekmény elkövetése után pozitív magatartást tanúsít (a kárt megtéríti, bocsánatot kér a károsulttól). A kísérlet kedvező tapasztalatai a reformfolyamat felgyorsulásához vezettek.²

Az 1988. évi Jgg. rendelkezései végigkísérik a bűnelkövető fiatalkorú útját az egész büntető-igazságszolgáltatási rendszeren, a gyanúsítottá válástól kezdve egészen a büntetés-végrehajtásig, biztosítva ezáltal a fiatalkorú életkori sajátosságaiból eredő specifikus bánásmódot. A Jgg.-nek a fiatalkorúakra vonatkozó anyagi, eljárási és végrehajtási büntetési szabályainak egységes törvényi szerkezetbe foglalása lehetővé teszi a beavatkozó intézmények partikuláris érdekeinek csökkentését, az azonos törvényi cél érdekében való együttműködést, az egységes szemlélet kialakítását.

A törvény alapelvi rendelkezései

A törvény szerint fiatalkorúnak minősül az, aki a cselekmény elkövetésekor a 14. életévét már betöltötte, de a 19. életévét még nem érte el [a Jgg. 1. §-ának 2. pontja]. A büntethetőség alsó korhatára tehát a 14. életév.

A Jgg. a korábbi szabályozáshoz képest egy új büntetlenségi okot vezetett be. Eszerint a tett elkövetésekor a 16. életévét el nem ért fiatalkorú, ha vétséget követ el, de meghatározott okokból még nem érett cselekménye jogellenes voltának belátására vagy e belátás szerinti cselekvésre, akkor nem büntethető, feltéve, ha különös speciálpreventív szempontok indokolják a fiatalkorúak büntetőjogának alkalmazását (a Jgg. 4. §-a). Tehát a Jgg. a beszámítási képesség, emellett a felelősségre vonás alapjának tekinti az érettség meglétét. Ha érettség hiányában a fiatalkorú nem vonható felelősségre, a bíró a gyámügyi törvény hatályába eső intézkedést alkalmazhat.

A Jgg. 4. §-ának e rendelkezése voltaképpen a kevésbé súlyos bűncselekmények esetében a 14-15 éves fiatalkorúak számára szűk határok közé szorítja a büntetőjogi felelősségre vonást. Más államok (például Németország) szabályozásától eltérően, a Jgg. alkalmazása a fiatal felnőttekre nem terjed ki, így a betöltött 19. életévtől a felnőttekre vonatkozó büntetőjogi rendelkezések érvényesek.

A törvény szerint a fiatalkorú bűncselekménye a fiatalkorú által elkövetett, és a büntetőbíróság által kiszabandó büntetéssel fenyegetett cselekmény [a Jgg. 1. §-ának 3. pontja]. Eljárásjogi szempontból minden eljárás, amelyet fiatalkorú által elkövetett, és büntetőbíróság által kiszabandó büntetéssel fenyegetett cselekmény miatt folytatnak le, a fiatalkorúak büntetőügyének minősül, függetlenül a terheltnek az eljárás megindítása idejében betöltött életkorától [a Jgg. 1. §-ának 4. pontja].

A Jgg. 5. §-ának 1. pontja értelmében a törvény alkalmazásának célja az, hogy az elkövetőt visszatartsa a bűncselekmények elkövetésétől. A törvény a fiatalkorú nevelési szükségletét nem tekinti büntetéskiszabási alapnak. Az osztrák törvényhozás tehát – összhangban a nemzetközi normákkal – nem kíván intenzívebb korlátozásokat alkalmazni azokkal a fiatalkorúakkal szemben, akiknél fennáll a nevelés szükségessége, mint azokkal szemben, akiknél nem. A Jgg. 14. §-a szerint a nevelési elvekre a büntetés kiszabása során csak annyiban lehet figyelemmel lenni, amennyiben azt a speciálpreventív szempontok szükségessé teszik.

A Jgg. a fiatalkorú által elkövetett bűncselekményre irányuló jogkövetkezmények jól tagolt és fokozatos rendszerét vezette be, amelyben feltétlen elsőbbséget biztosít a diverziós intézkedéseknek.

Jogkövetkezmények

- a) az ügyész lemondása a fiatalkorú büntetőjogi üldözéséről (a Jgg. 6. §-a),
- b) a bíróságon kívüli jóvátétel (a Jgg. 7. §-a),
- c) az eljárás ideiglenes megszüntetése a bíróság által (a Jgg. 9. §-a),
- d) bűnösséget kimondó ítélet büntetés kiszabása nélkül (a Jgg. 12. §-a),
- e) bűnösséget kimondó ítélet próbára bocsátással (a Jgg. 13. §-a),
- f) pénzbüntetés,
- g) szabadságvesztés-büntetés.

A diverzió a fiatalkorúak esetében

Ez az osztrák törvény egyik legfontosabb, reformértékű törekvése a büntetőjogi beavatkozás visszaszorítására irányul a fiatalkorú bűnelkövetők esetében. A törvény alapkonceptiója az, hogy a kevésbé veszélyes elkövetők enyhébb bűncselekményeit a hagyományos, formális eljárás kereteiből kiemelik, és eljáráson kívüli informális úton intézik el. Az ilyen megoldásnak több előnye is van, így például, a fiatalkorúaknál különösen fenyegető, a hagyományos bűnüldözéssel együttjáró stigmatizációk elkerülése, továbbá az igazságszolgáltatási rendszer tehermentesítése, végül az áldozat érdekeinek fokozottabb figyelembevétele.

Az osztrák büntetőjogi irodalomban diverzió olyan büntetőjogi egyeztetési eljárást értenek, amelyet a bűnüldöző hatóságok tudomására jutott, a törvény által büntetendő cselekmény konkrét gyanúja alapoz meg, és amely a bűnüldöző hatóságok közreműködésével más módon is intézhető, mint formális bírósági eljárás keretében.³ A jelenlegi osztrák szabályozás szerint a diverziós jogkör csak az ügyészséget és a bíróságot illeti meg, míg a közbiztonsági szervezeteket (a rendőrséget, csendőrséget) nem.

A szakirodalom megkülönbözteti az *egyszerű vagy nem interveniáló* és az *interveniáló* diverziót. Az előző olyan diverzió, amikor az ügyész vagy a bíró a rendelkezésére álló adatok és információk alapján megszünteti az eljárást, anélkül, hogy a gyanúsítottat további cselekményre hívná fel. Az interveniáló diverzió esetén a bíróság az eljárás ideiglenes vagy végleges megszüntetésének feltételeként a gyanúsítottat meghatározott cselekmények végzésére hívja fel. Ezek kötelezettségekből, illetve magatartási előírásokból állhatnak, amelyek teljesítését – az osztrák jog alapján – a gyanúsított önkéntesen vállalja. Az eljárás kimenetele szempontjából az egyik lehetőség az, hogy az eljárás a gyanúsított teljesítése esetén befejeződik, a másik, hogy először az eljárás ideiglenes felfüggesztésére kerül sor, míg végleges megszüntetését a gyanúsított teljesítéséhez kötik.

Garanciális okból interveniáló diverziót csak bíróság végezhet, az ügyészségnek ebben a formában indítványozási jogköre van.⁴

Az egyszerű, nem interveniáló diverzió tipikus formája az ügyész lemondása a fiatalkorú büntetőjogi üldözéséről. A Jgg. 6. §-a alapján az ügyésznek ugyanis le kell mondania a büntetőjogi üldözésről, ha az alábbi feltételek együttesen állnak fenn.

- a) *Az elkövetett büntetendő cselekmény nem járt halálos következménnyel,*
- b) *a megvalósított bűncselekmény büntetéssel fenyegetése a fiatalkorúra nézve legfeljebb öt évi szabadságvesztés,*
- c) *nincs szükség speciálpreventív intézkedésre (például pártfogói felügyeletre és támogatásra),*

d) *a bíróság a fiatalkorú bűnösségét a büntetés kiszabásának mellőzésével mondaná ki (12. §), vagy a büntetőeljárást ideiglenesen megszüntetné (a fiatalkorúak ügyészsége a gyakorlatban gyakran él ezzel a lemondási lehetőséggel).*

Az osztrák diverziós eljárás másik, kísérletileg gondosan előkészített formája a bíróságon kívüli jóvátétel lehetősége.⁵ A Jgg. 7. §-ának (1) bekezdése szerint az ügyész egy a 6. § szerinti feltételek melletti büntetőjogi üldözésről való lemondást attól teheti

függővé, hogy a gyanúsított mutat-e készséget a tetteiért való felelősségvállalásra, tette következményeinek, az okozott kárnak az erejéhez képest való jóvátételére.

A Jgg. 8. §-a megteremti a bíróságon kívüli jóvátétel bírósági útját is, lehetővé téve a bíróságnak azt, hogy korrekciót alkalmazzon, ha az ügyész nem alkalmazta vagy nem alkalmazhatta a 7. §-t. A bíróság ilyenkor, a főtárgyalás kezdetéig élhet e diverzióval. A bírósági alkalmazás előfeltétele ilyenkor az, hogy a fiatal korú elkövető bűnössége csekély fokú legyen, és speciálpreventív megfontolások se szóljanak a bíróságon kívüli jóvátétel ellen.

Az osztrák szakirodalomban kezdetben heves vitákkal kísért intézményt mára már elfogadta a szakmai közvélemény. Általában pozitívként tartják számon, hogy a károsult kára gyorsabban és bürokráciamentesebben térül meg, mint a hagyományos eljárásnál. Hasonlóan pozitív jelentőséget tulajdonítanak annak is, hogy a jóvátételi eljárás többségében alkalmasnak bizonyult az áldozatot ért érzelmi megrázkódtatást redukálni, illetve eliminálni.⁶

Magának a jóvátételi eljárásnak a lebonyolítása a „konfliktusrendező” feladata, akik megfelelő pszichológiai, pedagógiai felkészültséggel rendelkeznek.⁷ A jóvátételi eljárás a gyanúsított meghallgatásával kezdődik, amelynek célja annak megállapítása, hogy kész-e az elkövetett cselekményért felelősséget vállalni, továbbá a gyanúsított szociális hátterének feltárása. A meghallgatás során a konfliktusrendező megkísérli a gyanúsítottal a jóvátétel módját egyeztetni.

Az eljárás következő lépéseként a konfliktusrendező a károsult (áldozat) együttműködési szándéka és a jóvátételi megoldás felől tájékozódik. Kedvező esetben a konfliktusrendező jelenlétében létrejön a gyanúsított és az áldozat személyes találkozása és megegyezése a kár megtérítése és az ügy egyéb érzelmi-indulati problémáinak megoldása kérdésében. Az eljárás sikere érdekében szükségessé válhat más résztvevők, mint például a gyanúsított hozzátartozójának, ügyvédjének bevonása is.

A konfliktusrendező a megegyezés létrejöttéről, a jóvátétel tartalmáról tájékoztatja az illetékes ügyészt, aki ezután dönt afelől, hogy lemond-e a gyanúsított büntetőjogi felelősségre vonásáról.⁸ A bíróságon kívüli jóvátétel alkalmazása azonban akkor is lehetséges, ha nincs áldozat és következmény (például ismeretlen az áldozat, vagy csak kísérlet valósult meg). Ilyenkor lehetőség van szimbolikus jóvátételre is, például közhasznú munka végzésére vagy karitatív szervezeteknek pénzzadomány juttatására.⁹

Nem feltétlenül veszélyezteti az eljárás eredményességét az sem, ha nem jön létre megegyezés a gyanúsított és az áldozat között. Ilyen esetben is a konfliktusrendező tehet javaslatot az ügyésznek az eljárásról való lemondásra, az ügy összes körülményének mérlegelése alapján, kártérítési összeg bírósági letétbe helyezése mellett. Ezzel a megoldással elkerülhető, hogy a konfliktus rendezése során megengedhetetlen nyomást gyakoroljanak az áldozatra.¹⁰

A bíróságon kívüli jóvátétel eredményességének nem feltétele a teljes kártérítés. A Jgg. 7. §-ának (1) bekezdése alapján elegendő, ha a fiatal korú a kárt „az erejéhez mérten” téríti meg. A törvényhozó itt a fiatal korúak korlátozott anyagi teljesítőképességével is számol. A gyakorlati tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a károsult az ügyek nyolcvan százalékában nem nyújtott be további polgári jogi igényt kárának teljes megtérítésére.¹¹

Az is lényeges, hogy a bíróságon kívüli jóvátételnek nem előfeltétele a fiatalkorú beismerő vallomása, elég a „készsége” arra, hogy tettéért feleljen. Elegendő tehát a konfliktusrendezés során a fiatalkorú készségének felismerése abban, hogy kész saját jogellenes magatartását kritikusan mérlegelni.

A jóvátételi eljárás feltétele a fiatalkorú önkéntessége. Ebből következik, hogy bár-mikor elállhat a konfliktusrendezés ilyen módjától, és kérheti a hagyományos büntető-eljárás lefolytatását.¹²

A bíróságon kívüli jóvátétel statisztikai adatait vizsgálva megállapítható, hogy a Jgg. hatályba lépése óta eltelt csaknem tíz évben a konfliktusrendezésbe bevont ügyek kilencven százalékában került sor a büntetőjogi felelősségre vonásról való lemondásra. Az adatok arról is tájékoztatnak, hogy az eredményes konfliktusrendezés esetei közül a bűncselekményeknek több mint a fele tulajdon elleni volt, különösen károkozás, lopás, betörés, gépkocsi jogtalan használata szerepelt. A bűncselekményeknek mintegy negyven százaléka irányult az élet és a testi épség ellen, ezen belül a leggyakoribb elkövetés a könnyű testi sértés volt.¹³

A diverzió következő formája az osztrák szabályozásban az *eljárás ideiglenes megszüntetése* a bíróság által.

Ha a fiatalkorú ügyében a fenti diverziós megoldások nem bizonyultak alkalmasnak, továbbá, ha a tényállás körülményei kielégítően tisztázottak, az elkövető bűnössége nem tekinthető súlyosnak, és a büntetéskiszabás a további bűncselekmények megelőzése szempontjából nem mutatkozik célszerűnek, a bíróság az eljárás ideiglenes megszüntetése mellett dönthet (a Jgg. 9. §-a).

Az eljárás ideiglenes megszüntetése történhet egy évtől két évig terjedő próbaidőre bocsátással, amely kötelezettségek előírásával vagy pártfogó kirendelésével jár, illetve olyan meghagyások meghatározásával, amelyek teljesítésére a fiatalkorú készséget nyilvánított [a Jgg. 9. §-a (1) bekezdésének 1., 2. pontja]. A próbaidő alatti kötelezettségek körében minden olyan előírás alkalmazható, amely lehetőséget ad az újabb bűncselekmények elkövetésétől való visszatartásra. Az osztrák szabályozás azonban tilt minden olyan előírást, amely elfogadhatatlan beavatkozást jelentene a fiatalkorú életvitelébe vagy személyiségi jogaiba [(lásd a btk. 51. §-ának (a) bekezdését)]. Nem írható elő például házasságkötési kötelezettség vagy valamilyen társaságba, egyesületbe való belépés. Az osztrák btk. 51. §-ának (3) bekezdésében különös részletességgel szabályozza az elvonókúrára, a pszichoterápiás vagy orvosi kezelésre kötelezés korlátait. Ilyen előírások csupán a fiatalkorú egyetértésével lehetségesek. Műtéti beavatkozásra kötelezés még a fiatalkorú beleegyezésével sem írható elő. Az elmúlt években a fiatalkorúak kábítószer-fogyasztásának terjedésével egyre gyakoribbá vált a fiatalkorú elvonókezelésre való kötelezése.¹⁴

Az alkalmazható meghagyások taxatív katalógusát a Jgg. 19. §-a tartalmazza. *Meghatározott pénzösszeg befizetése, részletekben is, közhasznú intézmény javára* (a mértéke nem haladhatja meg a pénzbüntetés 30 napi tételét); *közérdekű munka teljesítése, például gondozás, ellátás teljesítése fiatalok, betegek vagy öregek otthonában, avagy környezetvédelmi intézménynél (legfeljebb napi hat, heti tizennyolc, összesen hatvan órában írható elő); a cselekmény következményeként keletkezett kár jóvátétele vagy a következmények kiegyenlítése érdekében más hozzájárulás teljesítése; képzési, tovább-*

képzési vagy más hasonló programban való részvétel (a gyakorlatban különös szerepük van a különböző szociális tréningeknek, mint például a közlekedési bűncselekményeket elkövetőknél a közlekedépszichológiai tanfolyamon való részvétel). A bíróság által előírt meghagyásokat a bíróság – a fiatalkorú egyetértésével – módosíthatja (a Jgg. 21. §-a).

A próbaidő alatti kötelezettségek, illetve meghagyások teljesítésének elmulasztása esetén a bíróság a körülmények vizsgálata alapján dönt arról, hogy az ügyet a formális eljárás keretei között kívánja-e lefolytatni. Lehetősége van mérlegelni más kötelezettségek, illetve meghagyások előírását vagy a korábbiak fenntartását, ha az célszerűnek tűnik, és alkalmas az újabb bűncselekmény elkövetésétől való visszatartásra [a Jgg. 11. §-ának (3) bekezdése].

A Jgg. 12. §-a a diverzió következő fokozataként lehetővé teszi a *bűnösséget kimondó ítélet meghozatalát büntetés kiszabása nélkül*. Ez a jogkövetkezmény akkor alkalmazható, ha a fiatalkorú által elkövetett bűncselekményre csekély büntetés lenne kiszabható, és a bíróság mérlegelése szerint az újabb bűncselekmény megelőzéséhez a bűnösség ítéletben való kimondása megfelelő visszatartó hatással bír.

A Jgg. 13. §-a még mindig csak kilátásba helyezi a büntetést, amikor úgy szabályoz, hogy a bíróság a fiatalkorú bűnösségének kimondása mellett a büntetés kiszabását egytől három évig terjedő próbaidőre bocsátással elhalasztja, ha az az újabb bűncselekmény elkövetésének megelőzésére elegendőnek mutatkozik.

A fiatalkorúakra kiszabható pénzbüntetés napi tétele az általános, felnőttekre vonatkozó napi tétel fele. A pénzbüntetés fiatalkorúra – korlátozás nélkül, akár az egész, akár részösszegekre nézve – feltételesen is kiszabható [a Jgg. 5. §-ának 5. pontja].

A fiatalkorúra kiszabható *legsúlyosabb büntetés a szabadságvesztés*. A Jgg. 5. §-ának 4. pontjában foglalt rendelkezés alapján a fiatalkorúra kiszabható szabadságvesztés-büntetés *maximuma a felnőttekre kiszabható büntetési tartam maximumának fele, generális minimuma egy nap*. Az osztrák btk. legsúlyosabb büntetési tételeivel, az életfogytig terjedő vagy az életfogytig, illetve 10-20 évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény esetén a fiatalkorúakra kiszabható büntetés tartama a 16. életévüket betöltött fiatalok esetén 1-től 15 évig terjed, a 16. életévüket még be nem töltött fiatalkorúak esetén 1-től 10 évig terjedő szabadságvesztés (a Jgg. 5. §-ának 2. pontja).

Végül a Jgg. 5. §-ának 3. pontja a btk.-ban 10-től 20 évig terjedő büntetéssel fenyegetett bűncselekmények esetén a fiatalkorúak büntetési tételét – életkortól függetlenül – hat hónaptól tíz évig terjedő tartamban határozza meg.

A büntetőeljárás sajátosságai

Ausztriában a fiatalkorúak büntetőügyeiben *külön bíróság* jár el. A Jgg. 23. §-ában külön meghatározza a bécsi fiatalkorúak önálló bíróságának illetékességét, amely nem csupán járásbírói és tartományi szintű büntetőbíráskodást lát el, hanem a gyámsági, gondnoksági bíráskodást is a veszélyeztetett kiskorúak esetében. A bécsi fiatalkorúak bírósága ezenkívül sajátos büntetés-végrehajtási feladatot is ellát.

A grazi és a linzi fiatalkorúak bíróságának illetékessége az adott tartomány kerületi bíróságainak területére terjed ki (a Jgg. 24. §-a). Különleges illetékességi szabály,

hogy a fiatalkorúak bíróságának hatásköre a felnőtt elkövető cselekményére is kiterjed, ha „tartási kötelezettség elmulasztása” (a btk. 198. §-a), illetve „gondozás, nevelés, felügyelet elhanyagolása” (a btk. 199. §-a) elkövetésének sértettje vagy veszélyeztetettje kiskorú (a Jgg. 25. §-a). Fiatalkorúak büntetőügyeiben általános szabály a lakhely vagy állandó tartózkodási hely szerinti illetékesség (a Jgg. 29. §-a), míg felnőtteknél ez elsődlegesen az elkövetés helye.

A Jgg. – a törvényben meghatározott esetek kivételével – kötelezővé teszi a fiatalkorúak bíróságának az eljárások egyesítését, ha fiatalkorú és felnőtt korú ugyanazon bűncselekmény elkövetésében vett részt. Ez abban az esetben mellőzhető, ha bármelyik terhelt számára aránytalan hátránnyal jár (34. §).

A fiatalkorúak büntetőügyeiben mind egyesbíró, mind társas bíróság (esküdt-, illetve ülnökbíróság) eljárhat. A hatáskörmegosztás alapja az elkövetett bűncselekmény törvényi büntetési tétele. Kisebb súlyú ügyekben egyesbíró, súlyosabb megítélésű ügyekben ülnökbíróság (két hivatásos bíró és két ülnök) jár el. Az osztrák eljárásjogi törvény által meghatározott jelentős súlyú bűnügyekben esküdtbíróság (három hivatásos bíró és nyolc esküdt) ítélkezik.

A Jgg. részletes előírásokat tartalmaz a fiatalkorúak büntetőeljárásában részt vevők – bírák, ügyészek, ülnökök, esküdtek – személyi alkalmasságának követelményeiről. A résztvevőknek a szükséges pedagógiai felkészültséggel, pszichológiai és a szociális munka területén szerzett speciális ismeretekkel kell rendelkezniük (a Jgg. 30. §-a). Az esküdtbíróságban négy esküdtnek, az ülnökbíróságban egy ülnöknek pedagógusi pályán vagy ifjúságvédelmi területen szerzett gyakorlati ismeretekkel kell rendelkeznie. Az esküdtbíróságban legalább két esküdtnek, az ülnökbíróságban legalább egy ülnöknek a vádlottal azonos neműnek kell lennie (a Jgg. 28. §-a).

A Jgg. 42. §-a alapján a fiatalkorúak ügyeiben tartott tárgyalások nyilvánosak, de a nyilvánosság a fiatalkorú érdekében, kérelemre vagy hivatalból kizárható. A tárgyalás a fiatalkorú távollétében is lefolytatható, ha a bizonyítási eljárás során történő meghallgatások a fiatalkorúra hátrányos befolyást gyakorolnának.

A fiatalkorú jogainak megfelelő védelme érdekében a Jgg. nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy az eljárás minden szakaszában be kell vonni a fiatalkorú törvényes képviselőjét, hozzátartozóját, szükség szerint a szociális gondozói hálózat vagy a bíróságot segítő szervezet képviselőjét, a pártfogói szervezet tagját vagy a nevelésre feljogosított személyt (a Jgg. 37. §-a). A tartományi bíróságok eljárásában kötelező a fiatalkorú védelmének ellátása, míg a járásbírósi eljárásban csak akkor, ha a fiatalkorú védelme más úton nem biztosítható, egyébként azt a pártfogói szervezet képviselője is el láthatja.

A büntetőeljárás során minél pontosabb és mélyrehatóbb vizsgálatot kell végezni a fiatalkorú személyiségéről és környezetéről. Ezen belül fel kell deríteni a fiatalkorú élet- és családi viszonyát, egyéb körülményeit, amelyek testi, lelki és szellemi tulajdonosságainak megítélését szolgálhatják. Nem szükséges a körülmények vizsgálata, ha azt a bűncselekmény jellege nem teszi indokolttá. Kétség esetén a fiatalkorút orvosnak vagy pszichológusnak is meg kell vizsgálnia (a Jgg. 43. §-a).

A fiatalkorúak őrizetbe vételére és előzetes letartóztatására csak kivételes esetben kerülhet sor, amennyiben az eljárás célja más, családügyi vagy ifjúságvédelmi, illetve

egyébb enyhébb büntetőeljárás eszközzel nem érhető el [a Jgg. 35. §-ának (1) bekezdése]. A fiatalkorúak előzetes letartóztatásának tartamát a Jgg. három hónapban maximumra, kivéve, ha ülnök- vagy esküdttbíróóság hatáskörébe eső ügyről van szó, ebben az esetben az előzetes letartóztatás tartama hat hónapig terjedhet. A másodfokú törvényszék a vizsgálóbíró vagy az ügyész indítványára, a gyanúsítottak nagy számára és egyéb körülményekre tekintettel, az előzetes letartóztatást maximum egy évig fenntarthatja, illetve meghosszabbíthatja [a Jgg. 35. §-ának (3) bekezdése].

A fiatalkorúak előzetes letartóztatását a büntetés-végrehajtási intézet elkülönített körletén, egyszemélyes zárában kell foganatosítani. Együttes elhelyezés is lehetséges, ha az egyszemélyes elhelyezés a fiatalkorú számára hátránnyal járna, és az együttes fogva tartás nem veszélyezteti a fogva tartás biztonságát [a Jgg. 36. §-ának (1) és (3) bekezdése]. Az előzetes letartóztatás a fiatalkorú egyetértésével a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézetében is foganatosítható, ha az ítélet várhatóan szabadságvesztés lesz, és az itt való elhelyezés nem veszélyezteti a büntetőeljárás lefolytatását [a Jgg. 36. §-ának (2) bekezdése].

A büntetés-végrehajtás szabályai

A hatályos Jgg.-nek a büntetés-végrehajtás szabályozása (az 51-től a 60. §-ig) során figyelembe kellett vennie a szabadságvesztés-büntetés ultima ratio-jellegét. Annak ellenére, hogy a törvényhozás számolt a végrehajtás kivételes jellege mellett a fiatalkorú elítéltek összetételével, a szabályozás mellőzi a represszív elemeket, és messzemenően figyelembe véve a fiatalkorú még nem lezárult személyiségfejlődését, a végrehajtás eszközszerét és módszereit a fiatalkorú társadalmi integrációjának elősegítése érdekében határozza meg. A Jgg. 52. §-a lehetőséget ad a fiatalkorú jogerős szabadságvesztés-büntetése megkezdésének elhalasztására, ha ez szükséges ahhoz, hogy szakmai képzettséget szerezzen, vagy a képzést befejezze. A halasztás időtartama meghaladhatja a felnőtt korúaknál maximált egy év időtartamot is.

A Jgg. 53. §-a fontos alaprendelkezést tartalmaz, amikor meghatározza a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásának feladatát. Eszerint a fiatalkorúakat a törvényeknek és a társadalmi együttélés követelményeinek megfelelően kell nevelni. Ha a büntetés tartama azt lehetővé teszi, a fiatalkorú ismereteinek és képességeinek, illetve korábbi tevékenységének és érdeklődésének megfelelő foglalkoztatást kell nyújtani. A törvény a végrehajtás területén is kiemeli a fiatalkorúakkal foglalkozó személyzet szakmai alkalmosságának fontosságát, amikor előírja, hogy a fiatalkorúak kezelésére alkalmazott személyek rendelkezzenek „pedagógiai érzékkel” és a tevékenységük ellátásához szükséges pedagógiai, pszichológiai és pszichiátriai felkészültséggel (a Jgg. 54. §-a).

A Jgg. a büntetés-végrehajtási fiatalkorúság merev korhatárának rugalmas feloldásával lehetővé teszi a fiatalkorúak és a fiatal felnőttek közötti elhatárolás célszerű felszámolását a végrehajtás feladatának eredményesebb teljesítése érdekében.

A törvény előírja, hogy a fiatalkorúak szabadságvesztés-büntetését külön intézetben, illetve a felnőtt korúakat is fogva tartó intézetekben elkülönítetten kell végrehajtani [a Jgg. 55. §-ának (1) bekezdése]. Ez utóbbi rendelkezés a felnőtt korúak káros befolyásától kívánja megóvni a fiatalkorúakat. A Jgg. 55. §-ának (2) bekezdése azonban

KITEKINTÉS

ez alól is kivételt enged, amennyiben ilyen káros befolyás vagy egyéb hátrány nem fenyegeti a fiatalkorút. Így a Jgg. 55. §-a (3) bekezdésének 1. pontja lehetővé teszi, hogy azok a felnőtt korú elítéltek is a fiatalkorúak intézetébe helyezhetők, akik a 22. életévüket még nem töltötték be.

A fiatalkorú elítéltek alapszabályként 24. életévükig tartózkodhatnak a fiatalkorúak intézetében. Ha azonban a 24. életév betöltésekor a még letöltendő büntetésből egy évnél kevesebb van hátra, vagy az elítélt áthelyezése a felnőtt korúak intézetébe hátránnyal járma, legfeljebb a 27. életévének betöltéséig a fiatalkorúak intézetében maradhat [a Jgg. 55. §-a (2) bekezdésének 2. pontja]. Ez a rugalmas „transzfer” lehetőséget nyit az elítélt és a végrehajtó számára a reszocializációs eljárás, különösen az oktatás, a szakmai képzés folyamatos végzésére, eredményes befejezésére.

Annak eldöntésére, hogy felnőtt korú elítélt a fiatalkorúak intézetében tölthesse büntetését, az intézet vezetőjének előterjesztése alapján az illetékes bíróság jogosult [a Jgg. 55. §-ának (4) bekezdése]. Az intézet vezetőjének illetékessége arról dönteni, hogy a felnőttkorúvá vált elítélt, ha büntetéséből várhatóan a 22. életévének betöltése előtt szabadul, a fiatalkorúak intézetében maradjon. Minden más visszatartás felől a Szó-

A fiatalkorúakkal szemben alkalmazott jogkövetkezmények 1989-től 1997-ig

Az alkalmazott reakciók	Év és százalékarány								
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
A Jgg. 6. §-a, büntetőjogi üldözésről való ügyészégi lemondás	58,8	51,6	52,7	50,6	43,0	48,6	48,7	48,5	50,9
6., 7. §, bíróságon kívüli (ügyészégi) jóvátétel	8,3	8,0	7,5	8,9	10,2	11,9	13,5	12,5	11,1
8. §, bíróságon kívüli (bírósi) jóvátétel	0,6	0,5	0,5	0,8	1,3	1,0	1,1	1,2	0,9
A 9. § (1) bekezdésének 1. pontja, az eljárás ideiglenes bírósi megszüntetése próbaidőre	4,8	5,7	8,0	9,0	10,1	8,2	7,9	8,2	7,2
A 9. § (1) bekezdésének 2. pontja, az eljárás ideiglenes bírósi megszüntetése meghagyás előírásával	2,8	4,1	3,5	4,1	4,2	4,4	4,2	4,2	4,3
12. §, bűnösség megállapítása büntetés nélkül	2,0	1,7	1,1	0,9	0,8	0,7	0,8	0,9	1,0
13. §, bűnösség megállapítása büntetés fenntartásával	6,0	7,6	6,0	5,7	6,9	5,6	6,1	6,1	5,5
Büntetés kiszabása	16,8	20,9	20,6	19,9	23,5	19,6	17,7	18,4	19,1
Bázis (abszolút számban)	8889	11 346	12 534	12 966	11 841	12 785	12 592	13 573	13 495

KITEKINTÉS

vetségi Igazságügyi Minisztérium dönt [a Jgg. 55. §-ának (5) bekezdése]. A fiatalkorúak intézetében büntetésüket töltő valamennyi elítéltre a fiatalkorúakra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. Az intézet vezetője indokolt esetben, a felnőtt korúak számára az iskolai képzés alól felmentést adhat [a Jgg. 55. §-ának (6) bekezdése].

A hatályos szabályozás előírja, hogy a fiatalkorúak hosszabb büntetési tartamú szabadságvesztését külön intézetben, a *fiatalkorúak intézetében* kell végrehajtani. E rendelkezés nem csupán a felnőtttektől való elkülönítést tekinti céljának, hanem a fiatalkorúak életkori sajátosságainak megfelelő végrehajtási rezsim, a pozitív befolyásoláshoz szükséges légkör megteremtését is. A Jgg. 56. §-ának (1) bekezdése alapján a fiatalkorúak szabadságvesztését a fiatalkorúak intézetében kell végrehajtani, ha a büntetés tartama a hat hónapot meghaladja. Ha azonban az elítélt a büntetés megkezdésének időpontjában a 18. életévét már betöltötte, büntetése végrehajtható más, tartományi bv. intézetben vagy járásbírósi fogházban is. A hatályos szabályozás itt abból indul ki, hogy a 18. éven felüli elítéltek közül már számosan rendelkezhetnek családdal, állásban vannak, a kapcsolatrendszerük kialakult, ezért őket célszerűtlen a lakóhelyüktől távolos intézetben való tartózkodásra kötelezni. A 18. éven felüli elítélt elhelyezése ügyében a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium illetékes dönteni.

Ausztriában a fiatalkorú fiúk számára *Gerasdorfban* alakították ki a fiatalkorúak intézetét. A fiatalkorú lányok alacsony létszáma a gyakorlatban nem tette szükségessé, hogy számukra is külön intézet létesüljön. Ezért a hosszabb büntetési tartamra elítélt fiatalkorú lányokat az egyetlen női intézetben, *Schwarzauban*, külön a fiatalkorúak részlegében helyezik el, míg a rövidebb büntetésű elítélteket a lakóhelyhez közeli intézetekben.

A fiatalkorúak kezelésének középpontjában a reszocializálásukat elősegítő célszerű foglalkoztatás, elsősorban *iskolai oktatásuk, szakmai képzésük és hasznos munkával való foglalkoztatásuk* áll. A Jgg. 58. §-ának (5) bekezdésében foglaltak alapján a fiatalkorúak intézetében rendszeres oktatást kell tartani. Az oktatás a kötelező iskolai végzettség hiányosságait pótolja, ugyanakkor elősegíti az általános képzettséget is. A képzés eredményességét, az oktatásban való előmenetelt megfelelő módon kell igazolni. Az oktatás időtartama a munkaidőbe beleszámít. E törvényhely arról is rendelkezik, hogy lehetőség szerint azoknak a fiatalkorúaknak is biztosítani kell az oktatásban való részvételt, akik nem a fiatalkorúak intézetében, hanem más, tartományi vagy járásbírósi intézetben töltik büntetésüket.

A fiatalkorúak munkáltatásának kritériumait a Jgg. az 58. § (4) bekezdésében szabályozza, eszerint csak olyan munkával foglalkoztathatók, amely nevelésüket elősegíti, illetve amelyet alkalmazhatnak a szabadulásuk utáni elhelyezkedésük esetén is. A jogszabály a fiatalkorúak személyiségi jogait, önbecsülését óvja, amikor előírja, hogy intézetben kívüli foglalkoztatásuk csak akkor engedélyezhető, ha az számukra nem megalázó, nem sérti önértéküket. A fiatalkorúak kapcsolatainak, különösen a pozitív családi kapcsolatoknak a megőrzéséhez különös érdek fűződik, ezért a látogatók fogadását a jogszabály a felnőttektől eltérően szabályozza. A Jgg. 58. §-ának (6) bekezdése szerint a fiatalkorú hetenként legalább egy óra tartamban fogadhat látogatókat. A látogatók között a hozzátartozókon kívül mások is lehetnek, akik 14. életévüket már betöltötték.

A törvény különös gondot fordít a fiatalok testi, fizikai fejlődésére, amikor előírja a rendszeres testnevelési és sportprogramok teljesítését. A Jgg. 58. §-ának (2) és (3) bekezdése alapján azok az elítéltek, akik nem a szabad levegőn dolgoznak, naponta két órát, a többi elítélt munkaszüneti napokon napi két órát köteles fejlődését elősegítő testgyakorlatot, sportot vagy játékot végezni. Azok a fiatalok, akik a végrehajtás úgynevezett könnyített formájában töltik büntetésüket, a Jgg. 58. §-ának (9) bekezdésében előírtak alapján jutalomként, az intézet alkalmazottjának kíséretében csoportos eltávozáson vehetnek részt. Az eltávozáson saját ruházatukat viselhetik. A Jgg. 59. §-a a büntetés-végrehajtási szabályok kivételes enyhítését teszi lehetővé az intézet vezetője számára, ha az a fiatal személyiségkárosodásának megelőzése, a végrehajtás céljának elérése érdekében szükségesnek mutatkozik. A szabályok enyhítése az elítélt jogi helyzetét nem érinti.

Szociális szolgálatok az osztrák igazságszolgáltatásban

A szociális és pártfogói támogatás intézményét Ausztriában az 1969-ben, a pártfogói rendszerről kibocsátott törvény szabályozta először törvényi szinten. E törvény, amely a gyakorlatban jól beváltotta a törvényhozó szándékát, abból a helyes feltevéstől indult ki, hogy a szociális és pártfogói támogatás intézményrendszerét közhasznú magánegyesületként kell létrehozni. Az így létrehozott szervezet, a Pártfogói és Szociális Munkaegyesület (Der Verein für Bewährungshilfe und Soziale Arbeit) 1997 második felében országosan mintegy 1250 munkatársat foglalkoztatott, közülük 580 főt főhivatásuként, 670 főt társadalmi munkásként. A jelzett időpontban csaknem tizenkétezer pártfogolt, támogatásra, segítségre szoruló számára nyújtott különféle szolgáltatásokat.¹⁵

Az egyesület alapvetően négy területen látja el feladatát. Tevékenységi körébe tartozik a próbára bocsátottak támogatása (Bewährungshilfe), az utógondozás (Haftentlassenenhilfe), a szolgáltatások nyújtása, az intézmények fenntartása (Dienste und Einrichtungen), valamint a bíróságon kívüli jóvátételi eljárás lefolytatása (Aussergerichtlicher Tausgleich).¹⁶

Az egyesület tevékenységének egyik kiemelt iránya az osztrák igazságszolgáltatásban gyakran alkalmazott próbaidőre bocsátottak segítése. Az ezzel kapcsolatos törvény 52. §-a határozza meg a pártfogó feladatát. Eszerint a pártfogónak arra kell törekednie, hogy a jogsértést elkövető életvezetését és szemléletét tanácsokkal és tevőlegesen úgy alakítsa, hogy az a jövőben az újabb bűncselekmények elkövetésétől visszatartsa. Ha szükséges, támogatnia kell pártfogoltját abban, hogy a létszükségletéhez szükséges javakat megkaphassa, főként, hogy szállást és munkát találjon.

A próbára bocsátottak pártfogása történhet kötelezően, a jogszabályokban előírt esetekben, illetve a pártfogolt kezdeményezése esetén. Jogszabály által előírt pártfogoltak segítése a törvény 43., 43/A §-ának értelmében a pénz- vagy szabadságvesztés-büntetés feltételes vagy részben feltételes elengedése esetén, a törvény 46., 47. §-ához kapcsolódóan, a feltételes szabadon bocsátás engedélyezése esetén, a kábítószer-törvény 35. §-ának (7) bekezdése és a 36. § (3) bekezdése értelmében a büntetőeljárás fel-

KITEKINTÉS

függesztése esetén, a büntetőeljárás törvény 197. §-a értelmében, a vádlott egyetértésével, előgondozás a büntetőeljárás lezárása előtt (csak fiatakorúaknál!), a Jgg. 13. §-a alapján (bűnösséget kimondó ítélet próbára bocsátással), a Jgg. 9. §-a alapján (a bíróság által az eljárás ideiglenes megszüntetése esetén), a Jgg. 22. §-a alapján (a büntetés elhalasztása).

A pártfogói rendszerről szóló törvény 274/A §-a értelmében, a pártfogolt kezdeményezésére, az illetékes pártfogói hivatal vezetője pártfogót rendelhet ki az elítélt feltételes szabadon bocsátása, illetve megelőző intézkedés esetén; csak fiatakorúaknál, az eljárás ideiglenes megszüntetése, feltételes szabadon bocsátás vagy bűnösséget kimondó ítélet és próbára bocsátás esetén. A fentiekben csak akkor kerül sor pártfogásra a pártfogolt kezdeményezésére, ha annak bírósági elrendelése nem történt meg, vagy megtörtént ugyan, de már lejárt.¹⁷

A pártfogót a bírósági döntés alapján, illetve a pártfogolt kezdeményezésére az egyesület területileg illetékes hivatalának vezetője jelöli ki,¹⁸ aki egyben szakmai felügyeletet is ellát a pártfogó tevékenysége felett. A pártfogó tekintetében a bíró sem szakmai, sem szolgálati felügyeleti joggal nem rendelkezik. A pártfogónak a bírósággal szemben tájékoztatási kötelezettsége van, általában hat hónappal a pártfogás bírósági elrendelését követően, majd a próbaidő leteltével. A pártfogó és a pártfogolt közötti bizalmi viszony erősítése érdekében a büntetőeljárás törvény 152. §-a (1) bekezdésének 5. pontja értelmében a pártfogó is rendelkezik azzal a joggal, hogy mentesüljön a bíróság vagy rendőrség előtti tanúvallomás kötelezettsége alól, ha a pártfogoltat terhelő körülmények jutottak a tudomására. A pártfogói rendszerről szóló törvény 17. §-ának (3) bekezdése értelmében a főhivatású pártfogó egyidejűleg legfeljebb harminc, a társadalmi munkásként alkalmazott pártfogó legfeljebb öt pártfogoltat kezelhet.¹⁹

Az egyesület azoknak a büntetésből szabadultaknak az utógondozását látja el, akiknek nem rendelte el a bíróság pártfogó segítségét. Az utógondozás kettős célt szolgál. A szabadságvesztés káros következményeinek redukálását, illetve minimalizálását, valamint a szabadult támogatását és segítségét egy lehetőség szerint jogsértés nélküli társadalmi beilleszkedéshez.²⁰ A szabaduló utógondozásban való részvétele önkéntes.

Az utógondozás intézményeiben²¹ a szabadulók számára az alábbi szolgáltatásokat nyújtják. Szabadon bocsátás utáni tanácsadás, kríziskezelés, szállás-, illetve lakásközvetítés (szükséglakás, albérlet, saját lakás), segítségnyújtás az elhelyezkedésben (munkaalkalmasság megállapítása, munkahelybiztosítás megtervezése, munkaalkalmasságot javító tréningek megszervezése, munkaközvetítés), segítségnyújtás az adósságrendezésben, jogi tanácsadás (a szociális segítség, a munkanélküli-segély kérdéseiben), programajánlatok (klubok működése, csoportprogramok stb.).²²

Az egyesület egy tagozata szolgáltatások nyújtásával és intézmények fenntartásával foglalkozik. Ennek feladata főképpen átmeneti szálláslehetőségek biztosítása a próbára bocsátott elítéltek és az utógondozásra szoruló szabadultak számára. Rövidebb távú elhelyezés esetén a gondozottat átmeneti otthonokban, szükséglakásokban helyezik el, hosszabb távon az elhelyezés különálló, illetve saját lakásban történik, ambuláns gondozás mellett.

Az egyesület a szálláslehetőségek biztosítása mellett drogtanácsadói, illetve gondozói intézményt is működtet a fővárosban. Az egyesület e szolgáltatások területén szo-

rosan együttműködik a területileg illetékes szociális hivatalokkal és hajléktalanokat segítő intézményekkel.²³ Az egyesület látja el a fiatalok (és 1992-től kísérleti modellként a felnőtt korúak) bíróságokon kívüli jóvátételi eljárását.²⁴

A fiatalok büntető-igazságszolgáltatásának hatékony működését Bécsben egy speciálisan létrehozott szervezet, a *fiatalok bíróságát segítő szolgálat* (Jugendgerichtshilfe) biztosítja. Más bírósági kerületekben ezt a feladatot a tartományoknak alárendelt ifjúságvédelmi hivatali szervek látják el. A Jugendgerichtshilfe (a továbbiakban Jgh.) munkatársai a bécsi fiatalok törvényszékéhez, a munkáltatói jog tekintetében a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium alárendeltségébe tartoznak. A bécsi Jgh.-nál jelenleg tíz fő szociális munkás, négy fő pszichológus és három fő hivatali közalkalmazott tevékenykedik.²⁵

A Jgh. alapfeladata támogatni a bíróságokat és az ügyészségeket a Jgg.-ben számukra előírt igazságszolgáltatás gyakorlatában. A Jgh. feladatait a Jgg. 48. §-a részletesen felsorolja. Eszerint *környezettanulmány, szakvélemény készítése, amely a gyermek- vagy fiatalok személyi körülményeinek, életviszonyainak megismeréséhez szükséges; közreműködés a bíróságokon kívüli jóvátételi eljárásban, illetve a Jgg. 19. §-ában szabályozott meghagyások teljesítésének segítésében; javaslat készítése a gyermek- vagy fiatalok egészségét és nevelését károsító és veszélyeztető körülmények megszüntetésére, a szükséges intézkedések megtétele; döntés-előkészítés a gyanúsított őrizetbe vétele, illetőleg előzetes letartóztatása ügyében; a járásbírók fiatalokat érintő büntetőügyekben a védelem átvállalása.*

A Jgh. szociális munkásai a fenti feladatok ellátása érdekében a fiatalokkal és a szülőkkel családlátogatás alkalmával vagy a Jgh. hivatali helyiségeiben folytatnak beszélgetéseket. Állandó kapcsolatban állnak az illetékes ifjúsági és családjogi hivatalokkal, egyéb gondozói intézményekkel, esetenként a fiatalok munkaadójával. A Jgh. hatáskörébe tartozik az előzetes letartóztatásban levő, és büntetését töltő fiatalok gondozása is a wien-edbergi büntetés-végrehajtási intézetben. A gondozás kiterjed a hetenkénti egyéni beszélgetésekre, a csoportos megbeszélésekre, a hozzátartozókkal való találkozásokra, kisebb pénzsegélyek nyújtására. A Jgh. munkatársai intézeteken kívüli programokra is elkísérik a fogva tartott fiatalokat. A Jgh. pszichológusai a fogvatartottak fejlődési rendellenességeire hívják fel az illetékesek figyelmét [így például a Jgg. 4. §-a (1) bekezdésének 1. pontjában foglalt érettség meglétéről vagy annak hiányáról], a kiszabandó büntetésre tekintettel, a vádlott fogságtűrő képességét vizsgálják, szükség esetén krízisintervenciós kezelést alkalmaznak. A Jgg. 37. §-ának értelmében az őrizetbe vett fiatalok kívánságára rendőrségi, illetve bírósági kihallgatásához be kell vonni egy bizalmi személyt (Vertrauensperson). Bizalmi személy lehet a fiatalok törvényes képviselője, a nevelésére jogosult személy, a pártfogója vagy a Jgh. munkatársa.²⁶ A Jgh. munkatársai jogosultak a fiatalok ügyében bármilyen felvilágosítást kérni, aktákba betekinteni. Feladatellátásuk során hivatalos személyeknek tekintendők, akiket titoktartási kötelezettség terhel.

Lőrincz József

Jegyzetek

¹Bundesgesetz vom 20. Oktober 1988. über die Rechtsflege bei Jugendstraftaten. In Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich 1988. 223. Stück, 2923–3937. oldal

²Lásd: *Jugendgerichtsgesetz* 1988. Kurzkomentar, Juridica Verlag, Wien, 1994. 16–19. oldal

³Jesionek, U.: Diversion im Österreichischen Strafrecht (az RTF rendészeti kutatóintézetében elhangzott előadás anyaga, kézirat), 1988.

⁴Jesionek: i. m.

⁵Az intézmény elnevezése „aussergerichtlicher Tausgleich”, szó szerinti fordításban bíróságon kívüli tettkiegyenlítés. A magyar fordításban célszerű a nyelvünkben ismert és az intézmény tartalmát kifejezésre juttató „jóvátétel” fogalmat alkalmazni.

⁶Aussergerichtlicher Tausgleich. Verein für Bewährungshilfe und Soziale Arbeit (VBSA), Wien, 1997. 3. Auflage. 2. oldal

⁷A konfliktusrendezők a Pártfogói és Szociális Munkaegyesület (VBSA) kijelölt munkatársai.

⁸Aussergerichtlicher... i. m., 4-5. oldal

⁹Jesionek: Diverzió... i. m. (az előadás anyagából)

¹⁰Uo.

¹¹Uo.

¹²Uo.

¹²Aussergerichtlicher... i. m., 7-8. oldal

¹⁴Jesionek: Diverzió... i. m. (az előadás anyagából)

¹⁵VBSA Information. Hrg.: R. Herbert Leier. Wien, 1997. 4. oldal

¹⁶Jesionek, U.: Das System der sozialen Dienste in der österreichischen Strafjustiz. (az RTF rendészeti kutatóintézetében elhangzott előadás anyaga, kézirat), 1988.

¹⁷Uo.

¹⁸A VBSA-nak Ausztriában 14 hivatala (Bécsben, St. Pöltenben, Kornenburgban, Wiener-Neustadtban, Kremsben, Linzben, Steyrben, Welsben, Riedben, Salzburgban, Innsbruckban, Feldkirchben, Eisenstadtban, Klagenfurtban), 16 kirendeltsége és 14 irodája működik.

¹⁹Jesionek: Das System... i. m.

²⁰VBSA Information... i. m., 7. oldal

²¹Az egyesületnek Ausztriában hat utógondozói centruma van (Bécsben, Linzben, Salzburgban, Innsbruckban, Grazban és Klagenfurtban).

²²VBSA Information... i. m., 7. oldal

²³Uo., 8. oldal

²⁴A bíróságon kívüli jóvátételi eljárás lefolytatását az egyesület tíz kirendeltségen (Bécsben, Bécsújhelyen, St. Pöltenben, Linzben, Welsben, Salzburgban, Innsbruckban, Eisenstadtban, Klagenfurtban, Feldkirchben) és tizenkilenc irodában látja el.

²⁵Jesionek: Das System... i. m.

²⁶Uo.

Látóhatár

A nemzetközi tapasztalatok gyűjteménye (1)

1999 őszén dr. Tóth Mihály, az Igazságügyi Minisztérium helyettes államtitkára felkérésére a BvOP Hivatalának stratégiai, tudományos és nemzetközi osztálya nagyobb terjedelmű összegzést készített a büntetés-végrehajtás úti beszámolóiból leszűrhető nemzetközi tapasztalatokról. A háttéranyag elkészítésének célja az volt, hogy az új büntetőjogi törvény koncepciójának kidolgozására létrehozott tárcaközi bizottság munkájához segítséget nyújtson. Az összeállítás, úgy véljük, érdemes arra, hogy a Börtönügyi Szemle olvasói megismerjék. A tapasztalatgyűjtemény szerkezetét (amely a helyettes államtitkár úr által megadott szempontokat tükrözi) érintetlenül hagytuk, szövegét – apróbb változtatásokkal – folytatásokban közöljük.

A rendszerváltozást követően a magyar büntetés-végrehajtás rendkívül gazdag nemzetközi kapcsolatrendszert alakított ki. Tanulmányutak és nemzetközi konferenciák sokaságán nyílt alkalom számos szakember számára a külföldi tapasztalatok megszerzésére. E tapasztalatokról, a Magyarországon megrendezett konferenciák kivételével, az úti jelentések számolnak be írásos formában.

A jelentésekből kirajzolódik azoknak az országoknak és szervezeteknek a köre, amelyekkel a magyar büntetés-végrehajtás az elmúlt években kapcsolatba került. Ez a kör nagyon széles. Európán kívül az USA-t, Kanadát és Izraelt is magában foglalja.

A jelentések többsége rendkívül értékes (és érdekes) információkat tartalmaz egy-egy adott ország büntetés-végrehajtásáról, a legelméletibbtől a leggyakorlatibb ismeretekig, vagy éppen – ha külföldi kon-

ferenciáról számol be – valamely aktuális téma korszerű tudnivalóival szolgál.

Az alábbi összeállítás a BvOP szakkönyvtárában megtalálható úti jelentések alapján készült. Miután nagy mennyiségű iratról volt szó, és az adatok „aktualitására” is kellett ügyelnünk, a jelentéseket 1993-tól vettük figyelembe.

A megadott témák többségére bőséges anyag állt rendelkezésre – a szelekció okozott inkább problémát –, néhány elméletibb, illetve a büntetés-végrehajtás tevékenységéhez lazábban kapcsolódó kérdésre viszont kevés utalás történt. A vizsgált szempontok sokszor összefüggnek egymással, ezen kapcsolódásokra igyekeztünk utalni. A nemzetközi és a hazai gyakorlat unos-untalan való összevetésére, tudva, hogy a felhasználók az utóbbit jól ismerik, nem törekedtünk.

Az adott pontokon belüli rövid, összefoglaló jellegű megállapításokat követően

általában az országok betűrendjében következnek a tapasztalatok felsorolása. Az azonosságok és a különbségek, továbbá a speciális megoldások bemutatására egyformán igyekeztünk gondot fordítani. Konkrét számadatok helyett inkább az arányokat tüntettük fel, s hivatkoztunk szükség szerint arra, hogy az adatok melyik évből származnak.

Miután az alapanyagul szolgáló úti jelentések tartalmazhattak pontatlanságokat, elírásokat, jelen összeállítás sem tekinthető hiba nélkülinek, adatait tekintve. Noha a szakszóhasználat egységességére törekedtünk, ez nem mindig járt sikerrel. Mindezek ellenére reméljük, hogy az összeállítás használható tájékoztatást ad a kért témákban, s talán új összefüggések feltárásához is segítséget nyújt.

A szabadság elvesztése

Célok, feladatok, alapelvek.

E kérdéskörrel kapcsolatosan az úti jelentések számos közvetett utalást tartalmaznak, a konkrét említések száma viszonylag kevés. Az itt felsorolt tapasztalatok főként az úgynevezett skandináv modell büntetőpolitikáját rajzolják fel. Ennek oka – többek között – a modell karakterisztikussága, illetve a magyar delegációkra ható újdonságereje.

Dánia. Az ítéletek kiszabásának kiemelten kezelt alapelve, hogy börtönbüntetést csak végső esetben, illetőleg csak végső eszközként lehet igénybe venni.

A börtönbüntetések során alkalmazott gyakorlat hét, irányelvként egységesen és kötelezően alkalmazandó általános szabályon alapul.

1. *Normalizáció* (törekedni kell arra, hogy a börtönben zajló élet a lehető leg-

nagyobb mértékben igazodjon a kinti körülményekhez).

2. *Nyitottság* (egyrészt a civil szféra felé, másrészt a rabok kapcsolattartása tekintetében).

3. *Felelősség, öniség* (az intézet biztosította háttérre alapozva, minden fogvatartott felelős saját maga ellátásáért, szabadideje szervezéséért stb.).

4. *Biztonság* (egyrészt a fogvatartottak szökésének megakadályozása, másrészt benti biztonságuk garantálása jegyében).

5. *A legkevesebb kényszerítőeszköz alkalmazása* (és csak a legvégső esetben).

6. *A környezet megóvása, ápolása, gondozása.*

7. *A személyzet optimális és célszerű felhasználása.*

A felsorolt irányelveket az intézetek a helyi adottságokat és lehetőségeket figyelembe vevő programokra bontják le, és ezeket következetesen alkalmazzák. Az alkalmazás egy sajátos, látszólag csak minimális korlátozásokat tartalmazó végrehajtást eredményez.

Finnország. A börtönnépesség – szinte egyedül Európában – folyamatosan és tartósan csökken, ami a törvényhozás változásának, az alternatív büntetések (közhasznú munka, házi őrizet stb.) bevezetésének, valamint a végrehajtási gyakorlat módosulásának köszönhető. Érdekes kettősség figyelhető meg: az enyhébb súlyú cselekményeknél, valamint a fiatalok bünelkövetők esetében csökken az ítéletek mértéke, ugyanakkor a súlyosabb bűncselekmények elkövetőivel szemben szigorúbb ítéletek születnek. Habár Finnországban és néhány más európai országban nem emelkedik a bűncselekmények száma, eltolódás tapasztalható a súlyosabb bűncselekmények irányába (kábitószerral kapcsolatos bűncselekmények, szerve-

zett bűnözés stb.). Ez a tendencia az ítéletek hosszabbodását eredményezi.

Izrael. A büntetés-végrehajtás célja egyrészt a fogvatartottak elkülönítése a társadalomtól („elzárva és bezárva tartani, megvédeni az elítéltektől a társadalmat”), másrészt a büntetés időtartama alatt az elítélt oktatása, képzése, lehetőség szerint olyan helyzetbe hozása, hogy a szabadulást követően képes legyen visszailleszkedni a társadalomba, el tudja tartani magát és családját. Az izraeli büntetés-végrehajtás feladata a bíróságok által – az eltérő szabadságvesztési feltételek szerint – elítélt személyek őrzése az izraeli jognak megfelelően. Felelősek a fogvatartottak mindennemű kezeléséért, és meg kell kísérelniük rehabilitációjuk elősegítését.

Svájc. Szövetségi jogi büntetés-végrehajtási normákat tartalmaz a Büntető törvénykönyv, amely meghatározza a szankciómódokat. Ezek a pénzbüntetés, a szabadságvesztés (elzárás, börtön, fegyház) és az intézkedések (szellemileg abnormalisak, alkoholbetegek és drogfüggők részére kezelés és gyógyítás, legfeljebb 3 évig tartó őrizet a megrögzött bűnözők számára), továbbá meghatározza a végrehajtás célját és eszközeit. A cél a fogvatartott előkészítése a polgári életbe való visszatérésre.

A végrehajtás eszközei: közös elzárás, a félszabadság (a büntetés felének letöltése után lehetséges), a feltételes szabadságvesztés (a büntetés 2/3-a után), a munka (a képzést is beleértve), valamint a végrehajtás normalizálása.

Svédország. A svéd büntetés-végrehajtás célja a társadalom fokozott védelme, biztonsága, valamint a fogvatartottak befolyásolása a kezelés által. E cél elérését a szükséges és magas fokú biztonság megteremtésével és a megfelelő kezelés biztosításával kívánják elérni.

A svéd büntetés-végrehajtás feladata a bűnözői magatartás olyan irányú befolyásolása, amelynek eredményeként csökken a bűnelkövetők száma. Tehát a jogszabályok alapján elősegíteni a fogvatartott visszailleszkedését a társadalomba, s ehhez olyan feltételeket kell megteremteni, amelyek ellensúlyozzák az elszigeteltség következményeit.

Alapvető elvek az elítéltek, próbára bocsátottak kezelése során:

a) a minimális beavatkozás elve,

b) amennyiben lehetséges, a szabadságvesztéssel szemben előnyben részesítik az alternatív büntetés kiszabásának lehetőségét,

c) szoros együttműködés a börtönök és a próbációs szervezetek között (végső cél a két részleg integrációja),

d) a fogvatartottaknak a lehető legszélesebb körben a társadalmi szolgáltatásokat kell igénybe venniük (például orvosi ellátás, pszichiátriai kezelés stb.).

A fogvatartott jogai és kötelezettségei

Az állampolgári jogok érvényesülésével kapcsolatosan nem található anyag rész, de a büntetés-végrehajtási jogok kérdésköre – különösen a fogvatartottak kapcsolattartási lehetőségei – nagy teret kap a jelentésekben. A rendelkezésre álló anyagot három részre bontottuk, tekintettel a szabadságolás, eltávozás problémakörének fontosságára.

1. A fogvatartottak jogai és kötelességei, illetve a kapcsolattartás jogszabályi háttere a meglátogatott országokban rendkívül sokrétű, amely egymástól nagyban különböző gyakorlattal párosul.

Anglia. A fiatalokorúak intézetében a befogadáskor az elítélttel megállapodást kötnek, amelyben rögzítik jogait, és előír-

ják kötelelességeit. A megállapodás tartalmazza továbbá az elérhető kedvezményeket, illetve a kiszabható szankciókat.

Izrael. A fogvatartott jogosult a fokozatának megfelelő elhelyezésre, az ellátásra (ruházat, ételmezés), vallása szabad gyakorlására, az oktatásban, képzésben való részvételtre, a külvilággal való szabályozott kapcsolattartásra, ezen belül levelezésre, látogató fogadására stb., szabadsága intézetben kívüli eltöltésére (bizonyos csoportok csak kivételes esetben), munkavégzésre, munkájáért javadalmazásra, ítéleti ideje 2/3-ának letöltését követően feltételes szabadulásra, végezetül az öt ért sérelem esetén panasz tételére, ha úgy ítéli meg, bírósághoz fordulhat.

Izraelben az elítélt köteles alávetni magát a büntetés-végrehajtás szabályainak, a személyzet utasításainak, köteletség elmulasztása vagy nem teljesítése esetén eltérni vele szemben erő alkalmazását, fegyelmi fenytés kiszabását vagy bírósági eljárás lefolytatását, károkozás esetén az okozott kárt megtéríteni, eltérni a biztonsági korlátozásokat (elsősorban a biztonsági elítéltek és a különleges biztonságú köztörvényes börtönökben elhelyezettek esetében), eltérni javadalmazása meghatározott részének visszatartását (családnak megküldés, illetve szabadulásra tartalékolás céljából).

A fogvatartottak panaszügyeivel kapcsolatos kérdések mindenütt megjelennek a gyakorlatban, néhol teret kaptak az úti jelentésekben is.

Szlovákia. A fogvatartottak panaszt az intézetben belül és azon kívül is jogosultak előterjeszteni. Fordulhatnak a büntetés-végrehajtás felügyeletét ellátó ügyészhez, nemzetközi szervezetekhez, az igazságügyi miniszterhez és az országos parancsnoksághoz is. A panaszt az elítéltek általában zárt borítékban adják le.

A levelek felnyitása, ellenőrzése tiltott, de a küldeményekről a címzett alapján nyilvántartást vezetnek.

2. *A kapcsolattartás kérdésköréhez számíthatjuk a levelezés, csomagküldés, telefonálás, látogatás szabályait, továbbá a szabadságot és eltávolítással kapcsolatos tapasztalatokat.* (Ez utóbbiakat fontosságuk és a rendelkezésre álló anyag terjedelme miatt külön kiemelendők tartottuk.)

A kapcsolattartás lehetőségei nagyban függnak az intézetek, illetve a fogvatartottak biztonsági fokozatától, s – mint a börtönügyi kérdések legtöbbje – az adott ország hagyományaitól.

Ausztria. A kapcsolattartás szabályairól általánosságban elmondható, hogy egyrészt szigorúbbak a magyarországiaknál, másrészt az intézetek gyakorlatában is jelentős eltérések tapasztalhatók. A levelezésre vonatkozó szabályok megfelelnek a magyar gyakorlatnak. A jogszabály szerint a fogvatartott évente négy alkalommal 3 kg súlyú csomagot kaphat, valamely jeles ünnep (karácsony, húsvét, születésnap stb.) alkalmából. Annak ellenére, hogy a küldemények átvizsgálásához minden technikai eszközzel rendelkeznek, az intézetek többségében minisztériumi utasításra való hivatkozással – amelynek oka a kábítószer bejutásának megakadályozása – nem engedélyezik, illetve erősen korlátozzák a kapcsolattartás módját.

A látogatási idő a büntetés kitöltésével arányban nő, maximum havi 4 óra, amit az elítélt kérésének megfelelően osztanak be. A látogatás biztosítása az intézet jellegétől és a fogvatartott veszélyességétől függően eltérő. Egyes intézetekben a parkban sétálgatva, máshol a legszigorúbb elkülönítés és ellenőrzés mellett, speciális helyiségekben folyik a

beszélő. Egy intézetben belül több változat is található.

Finnország. A fogvatartottak részére engedélyezett korlátlan számú levél postázása, a küldemény ellenőrizhető. Nem ellenőrizhetők az ügyvédnek, az államelnöknek, az IM-nek, vagy a jogi kancelláriának küldött levelek. Telefonhasználat során jelezni kell a felügyeletnek, a fogvatartott kivel és miről szeretne beszélni. A beszélgetést a felügyelők ellenőrzik, kivéve az ügyvéddel történőt. A nyitott intézetekben a beszélgetést nem ellenőrzik. A fogvatartottak rendszerint szombaton és vasárnap fogadhatnak látogatókat. A látogatást az örök felügyelik.

Izrael. A minimális biztonsági fokozatú intézetekben a látogatók fogadása heti egyszeri, kétszeri alkalommal megengedett. (Ennek megkönnyítésére lehetőleg a lakóhelyükhöz közel helyezik el a fogvatartottakat.)

Németország (Bajorország). A kapcsolattartás több intézetben elsősorban a levelezésre korlátozódik, mivel a telefonhasználat nem engedélyezett. Beszélő havi rendszerességgel három fő számára 3 óra időtartamban. A fogvatartott csomagot egy évben háromszor kaphat. Húsvétkor 5 kg, karácsonykor és egy szabadon választott időpontban 3 kg súlyút. (A kábítószerrel kapcsolatos bűnelkövetőkre az ítéletük tartamára automatikusan érvényes, hogy nem kaphatnak csomagot, és csak a biztonsági fülkében tarthatnak beszélőt.)

Svájc. A levelezés korlátlan. Csomagot kéthetente 3 kg összsúlyban kaphatnak. Látogatás heti egy alkalommal 2 órában, maximum négy felnőtt és két gyermek részvételével. A telefonálás telefonközpontos szervezésű, időben korlátozott (heti 2x6, vagy 1x12 perc).

Lengyelország. Elítéltek esetében a látogatások gyakorisága havonta egy al-

kalom, kijelölt nap a vasárnap. Az elítéltek – magatartásuktól függően – akár hetente is kaphatnak engedélyt hozzátartozóik fogadására. A levelezés gyakorisága tetszőleges, a leveleket a nevelő szűrőpróbaszerűen ellenőrzi.

Szlovákia. A levelek száma és terjedelme nincs korlátozva. A fogvatartott csomagot havonta egyet (maximum 5 kg) kaphat. Látogatót fokozatának megfelelően az I-es hetente, a II-es négyhetente, illetve a III-as fokozatú hathetente fogadhat.

Szlovénia. A kapcsolatok ápolását a szlovén törvény is biztosítja a fogvatartottak számára. A gyakorlatban kétféle látogatásra van lehetőség, amelyek időtartama minimum 30 perc. Az egyik jellemzője, hogy szabadon, ellenőrzés nélkül elítéltek számára lehetséges, a másik pedig ellenőrzéssel a zárt intézetben vagy osztályon elhelyezett problémásabb fogvatartottak részére. Az előzetesek látogatását hetente 2 alkalommal az ügyész engedélyezheti. Látogatási engedélyt csak a szűk családi kör kap az intézettől, barát, ismerős külön igazgatói engedéllyel látogathat. A levelezés korlátlan, a postát csak kivételesen ellenőrzik. Telefonon keresztül az elítélt bárkivel beszélhet, csak kivételes esetekben ellenőrzik, ennek lehetősége azonban minden készüléknél kiépített. Előzetes fogva tartás alatt a telefonálás csak írásos bírói engedély alapján lehetséges, ellenőrzéssel.

3. *A szabadságolás, eltávolítás intézményét – különböző módokon – Európaszerte alkalmazzák.* Az úti jelentések adatai szerint az elítéltek az esetek 2-4 százalékában nem időben, vagy egyáltalán nem térnek vissza a büntetés-végrehajtási intézetbe.

Ausztria. Az intézetelhagyási lehetőségek korlátozottabbak, mint nálunk. Lé-

tezik a büntetés-félbeszakítás lehetősége, de csak rendkívül indokolt esetben, maximálisan 8 nap engedélyezhető. A nálunk rövid tartamú eltávozás fogalmába tartozó intézmény nem létezik. Az úgynevezett nem veszélyes elítéltek büntetésük utolsó 3 évében háromhavonta 2x12 órára hagyhatják el az intézetet. Ez rendkívül indokolt esetben 48 óra is lehet. A szabadulást közvetlenül megelőző időszakban már alkalmazzák az úgynevezett háromnapos kijárási intézményét is.

Finnország. A büntetését töltő elítélt részére rövid tartamú eltávozás biztosítható. Négy hónapon belül hat nap engedélyezhető, és maximálisan 3 nap az utazásra. Az engedélyt a börtönigazgató vagy különleges esetekben az országos parancsnokság adja. Az első eltávozás a büntetés felének letöltése után lehetséges, a legkevesebb büntetésben eltöltött idő 2 hónap.

Izrael. Jelentős mennyiségű szabadság illeti meg a kisebb fajsúlyú bűncselekményekért elítélteket. Évi 12-24 (kivételesen 36-44) nap, amelyet 47-72 órás időtartamokban ki-ki belátása szerint vehet igénybe. Az elítéltek büntetésük 1/4-ének letöltése után mehetnek szabadságra.

Svájc. Szabadságot a büntetés 1/3-ának letöltése után van lehetőség. Az első évben havonta 28 óra, a második évtől 32 óra lehet. Nem automatikus, így kedvezmény. Külső munkán csak azok vehetnek részt, akik szabadságra is mehetnek. Külföldiek közül szabadságra csak az mehet, akinek van tartózkodási engedélye. A kábítószerfüggőket eltávozás előtt és visszaérkezéskor vizeletpróbának vetik alá, a pozitív eredményt az eltávozás megvonásával szankcionálják.

Szlovénia. A félig nyitott intézetekben havi két alkalommal van lehetőség hét végén kimenőre, zárt intézet esetében

– kivételesen – havonta maximum egy alkalommal kaphat kimenőt az elítélt.

Svédország. A kapcsolattartás, a szabadulásra való felkészítés érdekében rendszeres eltávozásra van lehetőség. Az eltávozások rendszere jogszabályok által pontosan behatárolt. Így, aki 2 év vagy azt meghaladó szabadságvesztést tölt, csak 1 év után hagyhatja el az intézetet, az első esetben 48 órára, a második és az azt követő esetekben 72 óra időtartamra, amit az utazás idejével növelnek.

A végrehajtás szabályai

Bizonyos témakörökben (például a feltételes szabadság kiszabásának szabályai) bőséges információ állt rendelkezésre, míg más tartalmak (például enyhítés, szigorítás) esetében a meglévő anyagok nem tették egyértelműen lehetővé a nemzetközi gyakorlat fő irányainak megítélését. A végrehajtási fokozatokat később, az intézettípusoknál tárgyaljuk.

Fontos szempont, hogy a szabadságvesztés végrehajtási fokozatát a bíróság vagy a büntetés-végrehajtás jelöli-e ki. A német-osztrák állam- és jogrendszer befolyásoltsága alatt levő területeken, továbbá a volt szocialista országokban (a két feltétel egyszerre is fennállhat, mint Magyarország esetében) az előbbi megoldás mondható általánosnak. Az úti jelentések szerint Svájc és Szlovénia tartozik ebbe a kategóriába. A rendelkezésre álló adatok viszont azt mutatják, hogy a meglátogatott országok többségében a végrehajtási fokozat kijelölése a büntetés-végrehajtási szervezet feladata.

Finnország. Specialitás az úgynevezett börtönbíróságok működése. A börtönbíróság a bíróságok és börtönadminisztráció között álló felsőszintű döntéshozó szerv. Öttagú, amelynek tagja, s

egyben elnöke, az országos parancsnok, akinek jogában áll dönteni az ismételten erőszakos bűncselekményt elkövetők fogdába helyezéséről, és a 15-20 év közötti fogvatartottak börtönbe irányításáról, amennyiben az ítélet 6 hónap és 4 év közötti. A tagokat a köztársasági elnök 5 évre nevezheti ki.

Lengyelország. A bíróság csak a büntetés időtartamát határozza meg. Az előzetesházakban úgynevezett penitenciáris bizottságok működnek, amelyek a jogerős ítéletek meghozatala után határozzák meg, hogy az elítélt milyen jellegű intézetben töltsse le büntetését.

Olaszország. A bírói ítélet csak a büntetés idejét tartalmazza. Azt, hogy ki milyen fokozatban tölti le büntetését, az országos parancsnokság, illetve speciális esetekben (például terroristák, maffiaszerű bűnözés esetén) egy, a szervezett bűnözés visszaszorítását célzó törvény értelmében az igazságügyi miniszter dönti el.

Svájc. A bírósági ítéletből az elítélt veszélyességi foka megállapítható.

Svédország. A fokozat kijelölése nem a bíróság, hanem a büntetés-végrehajtás hatáskörébe tartozik. (A jogerős ítélet meghozatalát követően az előzetes letartóztatást foganatosító intézet határozza meg a végrehajtás helyét.)

Szlovénia. A szabadságvesztést végrehajtó intézetet a bíróság jelöli ki.

Az alábbi anyagrészen a szabadságvesztés fajtáin túl a büntetés fajtái is szerepelnek. Szétválasztásuk, illetve a büntetési fajták elhagyása nem látszott célszerűnek.

Dánia. Három büntetési forma van: közönséges börtönbüntetés (30 naptól 16 évig), enyhe börtönbüntetés (7 naptól 6 hónapig terjedhet), és pénzbírság. A börtönbüntetéseket feltételes és nem feltételes formában is ki lehet szabni.

Svájc (berni kanton). A büntetés nemai a következők lehetnek. *Három naptól életfogytiglanig tartó szabadságvesztés.* Ez utóbbi esetben jó magatartásra, munkavégzésre tekintettel az elítélt 15 év után szabadulhat. (Az elítélt akár élete végéig is fogva tartható.) *Tizenkét hónapig tartó büntetés.* Ezt egy félig nyitott rendszerű intézetben hajtják végre, ahol az elítéltek kinti munkahelyen dolgozhatnak, és csak este kell bevonulniuk a büntetés-végrehajtási intézetbe. (A munka befejezése után 30 perc múlva kell az intézetben jelentkezni.) Ezen büntetési idő alatt látogató nem fogadható. *Három hónapig terjedő büntetés.* Az elítéltek közérdekű munkát végeznek, naponta 8 óra időtartamban (például a máltai szeretetszolgálatnál, az öregek otthonában, kórházban stb.).

A végrehajtási fokozatokat szabályait az intézettípusoknál tárgyaljuk (lásd később). A fokozatos enyhítés, szigorítás lehetőségeit viszont itt taglaljuk. A rendelkezésre álló tapasztalatok a külföldi helyzetkép megítélését csak viszonylagosan segítik elő. Ez nemcsak a kevés információnak köszönhető, hanem a megközelítési módok különbözőségének.

Hollandia. A rezsimek közötti átjárhatóság, és az ehhez fűződő jogosultságok megadása vagy megvonása jól normatívált, illetve áttekinthető. Az esetek többségében – a hat hónapot meghaladó ítéleti idővel rendelkezők – a kivizsgálást követően enyhébb rezsimbe kerülnek, majd a félnyitott rendszerbe. A félnyitott rezsimben már hétvégekre (havonta egyszer-kétszer) eltávozhatnak az intézetből. A nyitott börtönökben intézetén kívüli munkát vállalhatnak, és minden hét végén otthon tartózkodhatnak. Ha a fogvatartott bármely rezsimben súlyosan megsérti a szabályokat, úgy zártabb intézetbe – végző soron a legrsúlyosabb fokozatba is—

kerül vissza. A rezsimek utolsó állomása az úgynevezett nappali börtön, amelybe a szabadulásuk előtti hatodik héten kerülnek a fogvatartottak.

Olaszország. Az elítélt minden, a jog által biztosított kedvezményben részesülhet, amíg nem követ el fegyelmi cselekményt. Az elkövetett fegyelmi cselekmény súlyától függően a fegyelmi felelősségre vonáson túl súlyosabb fokozatba helyezhető. A viselkedéstől függően lehetőség van enyhébb fokozatba helyezésre is. A 6 hónapot meghaladó szabadságvesztés esetén a kiszabott büntetés felének kitöltése után megvizsgálható az úgynevezett részben szabad büntetési forma alkalmazása. A büntetés 2/3-ad részének letöltését követően kötelező megvizsgálni alkalmazásának lehetőségét.

Svájc. A félszabadság intézménye a büntetés felének letöltése után jöhet szóba, de külföldinél nem. A félszabad elhelyezést az esedékesség előtt 3 hónappal 10-15 érintett részvételével, az igazgató vezetésével beszéljük meg, terjesztik fel a beutaló hatóságnak.

Az előbbiekkal ellentétben a feltételes szabadság jogi szabályozása a tapasztalatok jól körülhatárolható területének bizonyult, s elegendő információ állt rendelkezésre.

Finnország. Az elsőbűntényes feltételes szabadulását, a büntetés felének letöltése után engedélyezhetik, ez minimum 14 nap büntetésben töltött idő. A visszaesők büntetésük 2/3-ának letöltése után szabadulhatnak feltételesen.

Kanada. A legtöbb elítélt ítélete 2/3-ának letöltése után automatikusan szabadul feltételes kedvezménnyel. Az elítéltek (kivéve az emberölésért bebörtönzöttek) büntetésük 1/3-a, vagy 7 év eltelte után kérelmezhetik feltételes szabadságra bocsátásukat. A feltételes szabadságra bo-

csátással kapcsolatos ügyekben egy bizottság (Parole Board) dönt. A kérelmek 35-40 százalékát fogadják el, a feltételes kedvezményt az esetek körülbelül 10 százalékában kell visszavonni.

Franciaország. A fogvatartott feltételes szabadságra helyezését 5 év alatti büntetés esetén a büntetés-végrehajtási bíró engedélyezi. Ennél hosszabb tartamú szabadságvesztés esetén az igazságügy-miniszter dönt.

Németország (Bajorország). A feltételes szabadulás elbírálása a büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe tartozik. Az elsőbűntényesek büntetésük felének letöltése után részesülhetnek feltételes szabadságban, akkor, ha az igazgató az intézet szakágazatának véleménye alapján javasolja azt. Ha nem javasolják a feltételes szabadságot, akkor is felterjesztik az anyagot a büntetés-végrehajtási bírónak, akit nem köt az intézeti javaslat, de azt döntésének meghozatalakor mindig figyelembe veszi.

Olaszország. Az olasz büntetés-végrehajtási jog lehetővé teszi a korábbi szabadítás intézményét. Lényege, hogy a kiszabott szabadságvesztés tartama fegyelmezett viselkedés esetén 6 havonként 45 nappal csökkenthető. A lehetőséget törvény mondja ki, a döntés a börtönigazgató jogköre.

Svájc (berni kanton). Ha az ítélet 1 évnél rövidebb, a fogvatartott csak akkor helyezhető feltételesen szabadlábra, ha büntetésének 2/3-át letöltötte, de minimum 2 hónapot. Ha az ítélet 1 évnél hosszabb, de 2 évnél rövidebb, a feltételes szabadlábra helyezésnek akkor van helye, ha az elítélt letöltötte az ítélet 1/3-át, de minimum 8 hónapot. Ha az ítélet 2 év, vagy annál hosszabb szabadságvesztés, az elítélt feltételes szabadlábra csak akkor helyezhető, ha az ítélet felét már letöltöt-

te. Azoknál, akik különösen súlyos bűncselekmények miatt vannak elítélve (gyilkosság, erőszakos nemi közöszlész stb.) feltételes szabadlábra helyezéstről csak akkor lehet szó, ha a kiszabott büntetés 2/3-át már letöltötte az érintett, és komoly esély van arra, hogy újabb bűncselekményt ismételten nem követ el.

A feltételes szabadulás elbírálásához a börtönigazgatóhoz igazolást is be kell nyújtani arról, hogy a szabadulást követően a munkahely biztosított. Ezen iratokat a kanton büntetés-végrehajtási hivatalához továbbítja az intézet igazgatója. (Amenyiben a fogvatartott munkahelye szabadulása után nem biztosított, egy külső, szociális gondozással foglalkozó szervezet utógondozó-pártfogó részlege segít az elhelyezkedésben.) A próbaidő életfogytiglanig tartó szabadságvesztés esetén 5 év, rövidebb ítélet esetén 1-5 év.

Szlovákia. Feltételes szabadságra a büntetés-végrehajtási bíró helyezi a fogház- és börtönfokozatú elítéltet a büntetési idő felének letöltése után. A fegyházfokozatú elítéltet a büntetés 2/3-ad részének letöltése után helyezheti feltételes szabadságra a bíróság.

Svédország. A svéd Btk. szerint felfüggesztett szabadságvesztés-büntetés nem létezik, helyette a próbációs felügyelet alá helyezést alkalmazzák. Pontosabban: a feltételes szabadlábra helyezésnek általában nincs helye, ha az ítélet a próbáció és a szabadságvesztés kombinációja, vagy a szabadságvesztés mellett pénzbüntetést is kiszabtak, de azt az érintett nem fizette ki.

Az intézmények rendszere

A büntetés-végrehajtási szervezet munkáját Európában (és a világ legtöbb

államában) az igazságügyi minisztérium felügyeli és irányítja. Földrészünkön kivételt képez ez alól Anglia és Wales, amelynek börtönügye a belügyi tárcahoz (Home Office) tartozik, illetve Európa legkeletibb széle. Amíg Anglia nem, a volt Szovjetunió néhány, még „át nem állt” utódállama tervezi az irányítás megváltoztatását.

Európa keleti felében a volt szocialista országok büntetés-végrehajtási szervezetei többnyire fegyveres testületek maradtak (például Lengyelországban, Csehországban, Szlovákiában és Magyarországon), amíg Nyugat-Európában a személyi állomány tagjai – a biztonságért közvetlenül felelős állományt kivéve – jellemzően köztisztviselők vagy közalkalmazottak. Van olyan európai ország is – Spanyolország –, ahol a biztonsági személyzet szervezetenként nem tartozik a büntetés-végrehajtáshoz.

Részben a fenti hagyományokból is ered, hogy földrészünk jelentős részén a büntetés-végrehajtási intézetek (típusuktól függetlenül) a magyarországiakéhoz képest kisebbek. A kisebb méretű börtönök különösen a skandináv országok és Svájc büntetés-végrehajtását jellemzik. (Például Svédország 180 büntetés-végrehajtási intézettel, 5000 férőhellyel rendelkezik.)

Ausztria. A büntetés-végrehajtás legfelsőbb szerve a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium. A börtönügyet a minisztérium úgynevezett büntetés-végrehajtási szekciója irányítja, a minisztérium és az intézetek között nincs közbeeső vezetési szint. Ausztriában a magyar megoldáshoz hasonlóan két alapvető intézettípus létezik. Egyrészt megtalálhatók a bírósági fogházak (magyar megfelelője a megyei intézet), másrészt fellelhetők a szövetségi büntetés-végrehajtási intézetek (itteni

megfelelője a végrehajtóház). Néhány éve az elnevezéseket egységesítették, így minden intézet „Justizanstalt” (büntetés-végrehajtási intézet) lett. A két intézettípus közötti alapvető különbség a felügyelet kérdésében található. Az elsőfokú hatóság mindkét esetben az intézet igazgatója. A bírósági fogházaknál viszont a másodfokú hatóság a területileg illetékes bíróság vezetője. A bírósági fogházakban a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium utolsó fokon jár el. A végrehajtóintézetekben első fokon az intézetvezető, másodfokon az IM jár el.

Dánia. A büntetés-végrehajtás az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá tartozik. A szakmai apparátus központi szerve a Börtön- és Probációs Szolgálat, amelynek élén a főigazgató áll. Munkáját két főigazgató-helyettes segíti.

Franciaország. A büntetés-végrehajtással foglalkozó főigazgatóság beépült az Igazságügyi Minisztérium szervezetébe, annak egy főosztályi egységét képezi. A szervezet élén a főigazgató áll. A büntetés-végrehajtás személyi állománya státusainak döntő hányada több mint húsz éve már nem tartozik a fegyveres szervezetekhez, azonban az elítéltekkel közvetlenül foglalkozó örök és felügyelők egyenruhások.

Horvátország. A büntetés-végrehajtás az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alatt áll. A minisztérium egy igazgatósága látja el az intézetek felügyeletét, igazgatását. A büntetés-végrehajtás nem rendelkezik külön költségvetéssel, a szakfőosztály osztja el a kereteket az intézetek részére. Az állomány tagjai közül az „igazságügyi rendőrség” egyenruhás, a többiek közalkalmazottak.

Izrael. Az ország börtönhatósága fellett a Belügyminisztérium gyakorol felügyeletet, de az feladatait önállóan látja

el. Az izraeli büntetés-végrehajtást a főparancsnok vezeti, munkáját a főparancsnok-helyettes, illetve a vezérkar segíti. Az országos parancsnokság és az intézetek között körzeti parancsnokságok (északi, központi, déli) működnek. A körzetparancsnok kis létszámú, de jól felkészült szakapparátussal rendelkezik. Egy sor kérdésben – betegsegélyezés, oktatás, belső elhárítás – függetlenek a főparancsnokságtól.

Lettország. A büntetés-végrehajtás, amely fegyveres testület, az országos parancsnokság irányítja.

Lengyelország. A büntetés-végrehajtás ügyeit az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó főparancsnokság intézi. Az ország nagy területére, és az intézetek magas számára (154) való tekintettel területi körzeti központok (16) működnek.

Németország. A tartományok saját büntetés-végrehajtásukat önállóan finanszírozzák. szövetségi szintű bíróságok, illetve büntetés-végrehajtási intézetek nincsenek. Országos szinten – közös fórumként – működik a Szövetségi Tanács. Évente kétszer ülésezik. Feladata a tapasztalatok cseréjének koordinálása, értékelése, statisztikák készítése.

A tartományi büntetés-végrehajtásnak három alappillére van: bíróságok, ügyéségek és a büntetés-végrehajtási szervek. E szervezeti egységeket a tartományi Igazságügyi Minisztérium fogja össze. Bajorországban (a magyar büntetés-végrehajtás németországi tapasztalatainak többsége ezen tartományhoz kapcsolódik) a büntetés-végrehajtási szervek az igazságügyi tárcán belül működő, úgynevezett „F” osztály irányítása alatt állnak.

Olaszország. Az országos parancsnokságot az igazságügyi miniszter közvetlen irányítása alá tartozó főigazgató

vezeti. A főigazgató az országos parancsnokságot a helyettes főigazgatón keresztül, míg a végrehajtást a regionális területi felügyelőségeken (igazgatóságokon) keresztül irányítja. A felső vezetés tagjai közül a főigazgató polgári állományú, míg a többi vezető hivatásos.

Spanyolország. Az igazságügyi tárca irányítja és felügyeli a büntetés-végrehajtás tevékenységét, de a biztonsági feladatok végrehajtása kívül esik a minisztérium és a büntetés-végrehajtás kompetenciáján is. A biztonsági őrséget a rendőrség, illetve az úgynevezett polgári őrség adja. A Belügyminisztérium alárendeltségében 6000 fő lát el a börtönökben ilyen feladatokat, ez a szervezet végzi a szállításokat és az előállításokat is.

Svájc. A büntetőjog szövetségi szintű, a büntetés-végrehajtás azonban kantoniális, ugyanakkor három büntetés-végrehajtási régió (Nyugat-Svájc, Észak-Nyugat- és Belső-Svájc, Kelet-Svájc) is működik. Büntetés-végrehajtási intézeteik kicsik, befogadóképességük 3 főtől 120 főig terjed. Az intézetek közvetlen felügyeletét a kanton úgynevezett büntetőházi bizottsága (7 fő) gyakorolhatja. Ez a bizottság hagyja jóvá az intézetek szervezeti szabályzatát is. A bizottság vezetője a kanton igazságügyi igazgatója. A tagokat a kanton kormányzótanácsa választja. A büntetőházi bizottság hagyja jóvá a szabadságolásokat is. Emellett létezik egy kantonális szabadságolási bizottság is. Feladata annak véleményezése, hogy a szabadságolás előtt álló elítélt veszélyes-e a társadalomra. A svájci büntetés-végrehajtási szervezet polgári testületként működik.

Svédország. A svéd büntetés-végrehajtási szervezet és probációs szolgálat felügyeletét az igazságügyi miniszter látja el a minisztérium egyik igazgatóságán

keresztül. (Az Igazságügyi Minisztériumhoz tartozik még az ügyészség, a rendőrség és a bíróság felügyelete.) A főigazgató tevékenységét közvetlenül segíti az igazgatóhelyettes, a vezérkar és két szakértői team. Az ország területén levő börtönök munkáját közvetlenül a régióközpontok irányítják (7 régió). A régióközpontok vezetőinek hatásköre többek között az intézetek igazgatóinak kinevezése (az igazgatók kinevezéséhez a főigazgató előzetes egyetértése szükséges), és a központi költségvetés intézetenkénti elosztása.

A büntetés-végrehajtási szervezet feladatai közé tartozik a szabadságvesztés végrehajtása, az előzetes letartóztatás foganatosítása (vizsgálati fogság), a probációs szankciókkal kapcsolatos felügyeleti és egyéb tevékenység, valamint a külföldiek kitoloncolása.

Szlovénia. A büntetés-végrehajtás 1968-ig a Belügyminisztérium irányítása alatt állt, azt követően került az igazságügyi tárcahoz, ahol 1994-től a terület irányítására külön igazgatóságot hoztak létre. A minisztériumban külön osztály foglalkozik a büntetés-végrehajtáshoz kapcsolódó jogszabályok, törvények előkészítésével, az elítéltek másodfokon benyújtott fellebbezéseivel, kérvényeivel mentesítésekkel.

Részben a következő, a biztonságról szóló résszel függ össze annak a kérdése, hogy a fogvatartottak szállítását, előállítását, külkórházi őrzését ki végzi: a büntetés-végrehajtás, vagy más szervezet. (A kérdés felvetése itt, a büntetés-végrehajtás intézményrendszerének tárgyalásakor tűnik helyénvalónak.)

A kérdésre adott válasz érdekessége, hogy az nem sztereotípiaként, nem az országok fejlettsége/fejletlensége, illetve volt „tömbhöz tartozása” szerint fo-

galmazódik meg. Figyelemre méltó, hogy a megoldásaikat tekintve azonos csoportba sorolható országok gyakorlata is jelentősen eltérő. Íme, néhány ország, ahol a szállítást, előállítását, külkórházi őrzést a büntetés-végrehajtási szervezet végzi.

Olaszország. Az intézeten kívüli valamennyi biztonsági feladat (szállítás, külkórházi őrzés, külső őrzés) különálló, de a büntetés-végrehajtás állományába tartozó egy-ség feladata.

Szlovákia. A büntetés-végrehajtási szervezet végzi a fent említett feladatok ellátását.

Svédország. A büntetés-végrehajtás felelős mind a belső, mind a külső szállítást.

Most pedig néhány ország, ahol a szállítást, előállítását, külkórházi őrzést más szervezet végzi.

Anglia. A szállítást privat biztonsági cégek végzik.

Izrael. A bírósági tárgyalásokra rendőrök állítanak elő.

Spanyolország. Az intézetek biztonsági személyzetét a rendőrség, illetve az úgynevezett polgári őrség adja. A Belügyminisztérium alárendeltségében 6000 fő lát el a börtönökben ilyen feladatokat, ez a szervezet végzi a szállításokat, és az előállításokat is.

Svájc. A szállításokat jellemzően a rendőrség végzi.

A fenti országok között átmenetet képez Lengyelországban az előzetesen le-tartóztatottak szállítása a rendőrség, az elítélteké a büntetés-végrehajtás feladata.

Az eddigiekhez képest teljesen sajátos a helyzet Kelet-Európában. Lettországban az intézetek külső őrzését egy sorkatonákból álló század felügyeli. Az ő feladatuk a fogvatartottak szállítása és külkórházi őrzése is (1996-os adat).

Intézettípusok és funkciók

Az intézetek típusát általában az intézet funkciója (előzeteseket befogadó vagy letöltőház), valamint annak biztonsági fokozata határozza meg.

Finnország: zárt, nyitott intézetek, illetve munkakolóniák vannak.

Hollandia: büntetőintézet, kerületi börtön, illetve zárt, félnyitott, nyitott intézet.

Izrael: maximális, közepes, minimális biztonságú intézet.

Kanada: maximum, közepes, minimum biztonságú intézetek, női intézetek, úgynevezett közösségi központok (Community Correctional Centres).

Svájc: zárt, félzárt, félnyitott, nyitott fokozat.

Szlovákia: bv. intézet, előzetesház (az ő megfogalmazásukban „fogda”), úgynevezett félig őrzött intézet, illetve I-es (fogház-), II-es (börtön-) és III-as (fegyház-) fokozatú intézet.

Szlovénia: zárt, félig nyitott és nyitott részleg minden intézetben (a fogvatartottak alacsony száma miatt).

Svédország: országos és helyi börtönök, illetve első kategóriájú (maximális biztonságú), kettes kategóriájú (erős biztonsági rendszerű), hármas kategóriájú (közepes biztonságú), illetve négyes kategóriájú nyitott intézetek.

Az intézet kategorizálást tekintve a fenti sorból kilóg Spanyolország, ahol az intézetek mérete a döntő.

Következő számunkban a nemzetközi tapasztalatgyűjtemény közlését a biztonság, a nevelés, a jutalmazás-fegyelmezés és a munkáltatás kérdéseivel, valamint a fogvatartottak anyagi ellátásának problémakörével folytatjuk.)

Összeállította: Deák Ferenc

Út a nyitott házig

Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának egyik tanszéke, a magyar állam- és jogtörténeti tanszék adja ki – Mezey Barna szerkesztésében – a Jogtörténeti értekezések című sorozatot. Már a sorozat néhány korábbi darabja is foglalkozott a hazai büntetés-végrehajtás történetével, mint a legutóbbi, a Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből címet viselő, 1998-ban megjelent kiadvány. (Itt kell megjegyeznünk, hogy a kötet könyvesbolti forgalomban nem kapható, egyes részleteiről – szükség esetén – a BVOP Szakkönyvtára másolatot küld.)

A könyv nyolc írást tartalmaz. Mezey Barna nagy ívű, bevezető jellegű tanulmányát követően olyan dolgozatok következnek, amelyek szerzői egyetemi hallgatók (voltak), s mindannyian az említett tanszék mellett működő börtönügyi szeminárium tagjaként kezdtek foglalkozni a büntetés-végrehajtási jog, s ezen keresztül a hazai börtönügy történetével.

Mezey Barna tanulmányának címe: *A középkori tömlöctől a modern büntetés-végrehajtási intézetekig*. A szerző szerint korunk divatos, újnak hangzó kifejezése, a jogharmonizáció a magyar jog igen régi intézménye. „*A magyar jogtörténelemben – bármily furcsa is – legtagabb értelemben államalapításunk (a X-XI. század fordulója), nyugat-európai vonatkozásokban egyértelműen a XIII. század óta beszélhetünk róla. A X-XI. század magyar politikájának nagy horderejű döntése volt a keresztény államok közösségéhez való csatlakozás*” – írja Mezey Barna, aki hangsúlyozza, hogy a börtön lényegében egyidős a keresztény magyar állammal.

Noha a börtön, mint intézmény, végig jelen van a hazai büntetőjoggyakorlat történetében, a modern magyar börtönügy és büntetés-végrehajtási jogharmonizáció kezdetét a XVIII. közepére-végére tehetjük. A tanulmány külön tartalmi egységben mutatja be a fogházjavító mozgalom, és az 1843/44. évi országgyűlésen megtárgyalt első börtönügyi törvényjavaslat hatásait. Ezekhez képest a XIX. század második felének, a magyar börtönügy modernizációjának bemutatása már vázlatosabb. (A korszak részletesebb bemutatását lásd a szerző *A magyar polgári börtönügy kezdetei* című könyvében.)

Bódiné Beliznai Kinga, aki egyébiránt a jelen kötet szerkesztője is, dolgozata *A szabadságvesztés-büntetés a középkori Magyarországon, különös tekintettel a fejedelmi Erdélyre* címet viseli. A szabadságvesztés funkcióját tekintve háromféle lehetett nálunk a középkorban: a biztonsági intézkedésként alkalmazott *eljárás* fogság,

az adóssági fogság, illetve a tényleges büntetésként kiszabott fogságba vétel. Mint ahogy a szerző a szabadságvesztés-büntetésre használt fogalmak értelmezése kapcsán rámutat: a tömlöcöt a súlyosabb bűncselekményt elkövetőkkel szemben alkalmazták, míg az áristom könnyebb fajsúlyú büntetési nemnek számított. A tanulmány érdekes adatokkal szolgál az őrzés és fegyelmezés, illetve a foglyokkal való bánásmód, a rabtartás korabeli szabályairól.

Tóth Bars a szekszárdi börtön történetének egy rövid, de eseményekben gazdag periódusát, az 1828 és 1849 közötti időszakot dolgozta fel. Tolna vármegye 1830-ban felavatott tömlöce a kor viszonyai között korszerűnek számított, ahol munkáltatás is folyt. A szerző beszámol a börtön hétköznapjairól, részletesen ismerteti azt az 1844. évi javaslatot, amely Tolna megye börtönrendszerét és a rabokra vonatkozó rendszabályokat volt hivatott megreformálni. (A javaslat például előírta a rabtartás szabályait, meghatározta a várkapitány, a strázsamester, a káplárok és a hajdúk feladatait.) Tanulságos a reformintézkedés ellentmondásos végrehajtásának bemutatása.

A veszprémi börtön építése Marosi Krisztina dolgozatának tárgya. A veszprémi vár középkori történetében található olyan adatok, amelyek azt bizonyítják, hogy a várban börtön is működött. A régi vármegyeház XVIII. századi megépítése fordulópontot jelentett a börtön történetében, ott nyert elhelyezést a veszprémi tömlöc. Az új börtön építése még a szabadságharc előtt megkezdődött. A szerző szerint pontos adatok nem állnak rendelkezésre arra nézve, hogy a börtön végül is mikor készült el. „Az új tömlöcben már nem az egy cella-egy kályha tüzelésmódot alkalmazták, hanem a járatokon keresztül áramló meleg levegő biztosította a megfelelő hőmérsékletet. A kazánház falába hevített 1858-as évszám arról tanúskodik, hogy ekkor készült el a rendszer, ezért feltételezhető, hogy az épületet is ekkortájt fejezték be.”

A Wagner Ödön 1884-es építészeti tervét a Veszprém Megyei Királyi Törvényszék épületéről csak a XX. század elején valósították meg, miután 1905-ben lebontották a régi vármegyeházát.

Bognár Barbara dolgozatának témája – a XIX. század börtönrendszerei – elméleti jellegűnek tekinthető. Az 1880-as évek elejétől kezdve, a modern büntetőjogrendszerek létrejöttével a szabadságvesztés végrehajtásának módja került a figyelem középpontjába Nyugat-Európában és Észak-Amerikában. A kísérletezések eredményeképpen különböző börtönrendszerek jöttek létre, amelyek a büntetés-végrehajtás módjára vonatkozó elveken felül magukba foglalták a börtönépítéssel, a börtönegészségügy, a rabmunkáltatás és a rabnevelés kérdéseit is. A szerző a legfontosabb alaptípusoknak az úgynevezett közös rendszert, a magánrendszert és a vegyes rendszert tartja, s ezeken belül számos változatot mutat be. Bognár Barbara hangsúlyozza, hogy a XX. század már nem komplex rendszereket hozott létre, hanem részmegoldásokat, amelyek a korábbi kísérletekre alapozódtak, de a tökéletes rezsimit még nem sikerült megtalálni.

Szabó Géza dolgozata a váci fegyintézet történetének viszonylag hosszú, 1855-től 1939-ig terjedő időszakát tekinti át. A váci börtön előtörténete a XVIII. század derekára nyúlik vissza. Az eredetileg Mária Terézia által a piarista szerzetesrend számára építtetett Theresianum épülete 1855-ben vált az Igazságügyi Minisztérium tulajdonává. Noha az intézet befogadóképessége kezdetben csak 600 fős volt, a fegyencek – az egy évet meghaladó szabadságvesztés-büntetéssel sújtott elkövetők – száma 1859-re 900

főle emelkedett. A fegyház 1878 és 1914 közötti történetéről beszámolva számos kérdést érint a szerző, így például ír a lelki és iskolai oktatásról, az orvosi ellátásról, a munkáltatásról, valamint az intézet igazgatásáról és őrszemélyzetéről. A fegyrintézet 1914 és 1939 közötti működésének bemutatása, sajnálatos módon kevésbé kidolgozott, s az olvasóban hiányérzetet kelt. (Például a rabkórház 1931-es átadása mindenképpen szót érdemelt volna.)

Györe Péter dolgozatának címe: *Adalékok a sopronkőhidai fegyház történetéhez*. A szerző először a fegyház – akkori hivatalos nevén Soproni Királyi Országos Fegyrintézet – építésének történetét ismerteti, majd külön fejezetet szentel az elítéltek nevelésének. „A javítás-nevelés két alappilléret az erkölcsi ráhatás, azaz a letartóztatottak vallási gyámolítása, valamint az oktatás és az olvasmányok, azaz a letartóztatottak szellemi gondozása jelentette” – írja. A tanulmány harmadik része a munkáltatás századforduló táján kialakult formáit, a rabmunka és a munkarendszer lehetséges változatait, és azok sopronkőhidai megvalósulását tárgyalja.

A kötet utolsó dolgozata egyik megyei intézetünk közelmúltjával foglalkozik, címe: *A Kecskeméti Büntetés-végrehajtási Intézet (1994–1995)*. Füzessyné Maglics Tímea írásnak műfaja a többiekétől eltér, voltaképpen riportnak, „helyszíni tudósításnak” nevezhető. A szerző valamennyi információját interjúalanyaitól, elsősorban Csapó Józseftől, az intézet akkori parancsnokától szerezte. Mint ismeretes, Kecskeméten 1991-ben egy volt szovjet laktanya átalakítására kapott lehetőséget a büntetés- végrehajtás. Az elképzelés az volt, hogy az intézet legyen alkalmas a város és a megye területéről bekerült elítéltek elhelyezésére, illetve az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásával történő büntetés-végrehajtásra. A dolgozat részletesen bemutatja az intézetet, jól érzékelteti az ott folyó munka újszerűségét, s azt, hogy Kecskeméten nemzetközi mércével is figyelemre méltó eredmény született.

A karcsú kötet a hazai büntetés-végrehajtás múltjának egy-egy érdekes, jellemző szeletét tárja az olvasó elé. A részben levéltári kutatásokra épülő tanulmányok többségét egyfelől a szakirodalom alapos ismerete, a közrebocsátott adatok gazdagsága, másfelől a témák változatos megközelítése, és azok igényes feldolgozása jellemzi.

A hetvenes-nyolcvanas években a Rendőrtiszti Főiskola büntetés-végrehajtási tanszékén számos történeti jellegű szakdolgozat született. Ezek általában egy-egy hazai büntetés-végrehajtási intézet történetét dolgozták fel. Közülük néhány (például Németh Gyula Sopronkőhidáról, Klenyán Mihály Vácról írott dolgozata) nagyobb – büntetés-végrehajtáson kívüli – figyelmet is kapott. A rendszerváltás után érthető okokból a történeti témák háttérbe szorultak a tanszék tanárai és a hallgatói körében. A könyvismertetés szerzője ezzel együtt úgy véli: idővel érdemes lenne a hiányzó „intézettörténeteket” létrehozni, illetve a meglévők helyett sem volna érdektelen újakat írni, levelelve a korábbi ideológiai korlátokat. Ehhez a jövőbeni munkához inspirációt, segítséget adhat a fentiekben ismertetett Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből című kötet.

Deák Ferenc

Könyvajánló

Áldozatvédelem. Szakkönyv a bűncselekmények áldozataival foglalkozók számára. Szerkesztette Csányi Klára. Budapest, BM Kiadó, 1999. 254 oldal. Ára: 870 Ft.

Mára már a bűnüldözés fogalmkörébe az áldozat védelme is beletartozik. Szabó András akadémikus, volt alkotmánybíró, a könyv előszavának szerzője szerint áldozat az, akinek bűncselekmény testi, lelki sérülést vagy anyagi kárt okozott.

A könyv anyaga öt nagy gondolati egységre tagolódik. Az első fejezet az áldozatvédelem nemzetközi normáit, és a hazai jogi szabályozást ismerteti. A következő anyag rész az áldozatvédelem helyzetéről, az áldozatok jogainak érvényesüléséről szóló tanulmányokat közöl. A harmadik fejezet azokat az állami (rendőrségi) intézkedéseket tekinti át, amelyek az áldozatok helyzetének javítására, káruk enyhítésére születtek. A negyedik fejezet a társadalmi áldozatvédelem európai, illetve hazai szervezetei által kiadott dokumentumokból válogat, többek között a FEHÉR GYŰRŰ Közhasznú Egyesület alapszabályát. Az utolsó, függelékjellegű tartalmi egység az áldozatvédelemmel foglalkozó külföldi és hazai társadalmi szervezeteket ismerteti. (Az áldozatvédelem eszméjének honi térnyerését mutatja, hogy ebben a részben közel húsz magyarországi szervezetről is olvashatunk.)

A számos közreműködő részvételével létrejött kötet saját témáján belül az elsőnek tekinthető. Egyrészt gyakorlati ismereteket kínál azoknak, akik bűncselekmény áldozatai lettek, másrészt többléteadást ad azoknak is, akik hivatásuknál fogva kerülnek kapcsolatba az áldozatokkal.

Egyetemes jogtörténet, II. Szerkesztette Horváth Pál. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 309 oldal. Ára: 2531 Ft.

A nagyszabású mű első része 1997-ben jelent meg. Az akkori szerzők, Gönczi Katalin, Horváth Pál, Stipta István, Zlinszky János köre mostanra egy fővel, Révész T. Mihállyal bővült.

A kötet anyaga öt részből tevődik össze. Az első anyag rész *A modern jog a legújabb kor küszöbén* címet viseli. Ebben Horváth Pál az áruforgalmi, illetve az ügynevezett gazdasági jogok történelmi szerepváltozásait tekinti át. Stipta István *az európai jogállamiság XX. századi válságáról* értekezik, Gönczi Katalin *az angolszász államok alkotmány- és jogfejlődését* ismerteti, Révész T. Mihály *a modern (amerikai) jogi kultúra átalakulását*, míg Horváth Pál *a kulturális jogok és az ügynevezett tudomány szabadság helyzetét* vizsgálja. A második rész címe: *A modern jog, a felzárkózás típusjegyei* Horváth Pál jóvoltából Délkelet-Európa jogfejlődését elemzi. A harmadik és negyedik tartalmi egységben – szintén Horváth Pál – a szovjet modell direkt irányítási rendszerét, illetve a volt európai szocialista országok jogfejlődését mutatja be, mint az újabb kori jogfejlődés torzulásait. A *Kitekintés* címet viselő ötödik részben Horváth Pál *az ügynevezett fejlett szocialista jog korszakát* (80-as évek), valamint Stipta István *a XX. századi európai integrációs modelleket* mutatja be.

Ez az első kiadásban napvilágot látott magas színvonalú jogtörténeti kiadvány – a korábban megjelent I. résszel együtt – bizonyára hosszú ideig a jogi felsőoktatás tankönyvéül fog szolgálni.

A magyar büntetőjog különös része. Szerkesztette Nagy Ferenc. Budapest, Korona Kiadó, 1999. 776 oldal. Ára: 4450 Ft.

A könyv előzménye, *A magyar büntetőjog általános része* című kiadvány Nagy Ferenc és Tokaji Géza munkája, 1998-ban jelent meg. Noha jelenleg a hazai könyvpiacra többféle színvonalas büntetőjogi tankönyv kapható, közülük is kiemelkedik a Korona Kiadó szakmai értekekben gazdag kiadványa.

Nagy Ferenc professzor, a kötet szerkesztője szerint a büntetőjog különös része – lényegét tekintve – a tényállástan konkrét kialakítása. A tényállás megalkotásánál a törvényhozó eléggé szuverénnek tekinthető. E kérdéskörnél a kriminálpolitikai célkitűzés, a törvényhozó, illetve az alkotmány értékrendje, a célszerűség és a praktikum a döntő.

A könyv előszava beszámol a különböző bűncselekmények hazai statisztikájának alakulásáról. 1997-ben a vagyoni elleni bűncselekmények az összбűnözés 76 százalékát tették ki. A második legmagasabb részarányt, folyamatosan emelkedve, 13 százalékkal a közrend elleni bűncselekmények foglalták el. A harmadik és negyedik legnagyobb részarányt a közlekedési, illetve a személy elleni bűncselekmények jelentik 4, valamint 3 százalékkal.

Jelen kötet felépítése alapvetően a hatályos magyar Btk. különös részének rendszerét követi fejezetek és címek szerinti tagolásban, az állam elleni bűncselekményektől (X. fejezet) kezdődően, egészen a Btk. XVIII. fejezetében szabályozott vagyoni elleni bűncselekményekig.

A tankönyv nem csupán bemutatja és értelmezi az adott törvényi tényállásokat, hanem azokat fogalmi rendszerbe is helyezi, didaktikailag fontos magyarázatokkal és példákkal világítja meg. Olyan is-

meretanyagot közvetít, amelynek elsajátításával a büntetőjogi problémák kezelhetővé és megoldhatóvá válhatnak. A könyv éppen emiatt nemcsak az egyetemi hallgatók körében tarthat számot érdeklődésre, hanem a büntetőjoggal foglalkozó gyakorló jogászok között is.

Németh Erzsébet: Közszerelés. A modern retorika eszköztára. Budapest, Osiris Kiadó, 1999. 174 oldal. Ára: 1680 Ft.

A közszerelő nem feltétlenül hivatásos kommunikátor, televíziós személyiség vagy sajtósóvivő, de valamilyen mértékben mégis azzá kell válnia. Olyan közéleti szerepet betöltő személy, akinek munkájához hozzátartozik, hogy az általa képviselt cégről, társadalmi vagy politikai szervezetről, szakmáról vagy tudományágról hiteles és pozitív üzeneteket közvetítsen a nyilvánosság számára.

A szociálpszichológus szerző a közszerelés világának tapasztalt szakembere. Könyvében külföldön, elsősorban Nyugat-Európában és Amerikában kidolgozott, és ott sikeresen működő kommunikációs, meggyőzési és médiakezelési technikákat mutat be, adaptálva azokat a hazai viszonyokra.

A kötet három fő részből áll. Az első, amely a *Megnyilvánulás és benyomáskeltés* címet viseli, elsősorban azokat az alapismereteket, a közvetlen emberi kommunikáció azon szabályszerűségeit mutatja be, amelyek leginkább befolyásolják a szónok sikerességét. A második rész, a *Meggyőző közlés* azokat a szociálpszichológiai ismereteket tárgyalja, amelyek a meggyőző, befolyásoló kommunikációhoz alapvetően szükségesek. A harmadik rész, *A média kezelése*, olyan gyakorlati ismeretekkel szolgál, amelyekre a média világában járatlan közszerelőnek szüksége van. Ezt a fotókkal gazdagon illusztr-

rált könyvet egyszerre jellemzi a tudományos alaposság, illetve az élvezetes stílus.

Rózsás János: Keserű ifjúság. Éltető reménység. Szovjet fogságom naplója. Harmadik kiadás. Budapest, Püski Kiadó, 1999. 608 oldal. Ára: 1960 Ft.

Magyarországon máig nagyon keveset tudnak a Gulágról. Sokan azt gondolják, hogy egyetlen hatalmas koncentrációs tábor volt. Mások az összes szovjet büntetés-végrehajtási intézményt azonosítják a Gulág-rendszerrel.

A könyv erről az embertelen világról tudósít hitelesen és megrázó erővel. Rózsás János nem hivatásos író, a XX. század történelme nem kevés áldozatának egyike. A második világháború végén mint leventéből lett katona tizennyolc éves korában került szovjet fogságba, és kilenc esztendő telt el, mint politikai fogoly különböző börtönökben és munkatáborokban.

A szerző megismertet a szovjet börtönök és kényszermunkatáborok poklával, aprólékosan, szinte napnyi részletességgel elveníti fel a lágerek életét, az örök kegyetlenkedéseit, a rabok gyengéit és gyarlóságait, a megmaradásért és a túlélésért folytatott küzdelmet, de az emberség, együttérzés és részvét olykor-olykor felcsillanó fényeit is. A könyv ugyanakkor nem orosz- vagy szovjetellenes alkotás. Egyik méltatója szerint „*vádiratnak is tekinthető, de olyannak, amelyet írója indulat és szenvedély nélkül, végtelen szelíd-séggel fogalmazott meg*”.

A könyv első ízben 1986-ban Münchenben látott napvilágot. A bámulatos pontossággal megírt napló felkavaró élmény, szerzője nem véletlenül kapta a „magyar Szolzsenyicin” jelzőt.

Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1999. 453 oldal. Ára 3480 Ft. (Institutiones Juris-sorozat.)

Ma a magyarországi felsőoktatási intézmények is versenyhelyzetben vannak. Ennek egyik megnyilvánulási formája, hogy mindegyik egyetem saját kiadót hoz létre, lehetőleg saját tankönyveit és jegyzeteit preferálja. A részben pécsi székhelyű Dialóg Campus Kiadó – szerzőit tekintve – főként a város „szellemi bázisára” épít. Vókó György, noha köztudottan nem pécsi illetőségű, a büntetés-végrehajtási jog ottani oktatójaként mégis kötődik Pécshez.

A magyar büntetés-végrehajtási jog című tankönyv egyrészt az egyetemi tantárgy oktatásának alapja, másrészt a jogi szakvizsgára való felkészülésre kíván segítséget nyújtani. A szerzőt az a szándék vezérelte, hogy az 1996-ban megjelent egyetemi jegyzete átdolgozása során formálódó új mű ne csak a büntetés-végrehajtási jog oktatását szolgáló tankönyv legyen, hanem egyben olyan kézikönyv is, amely a büntetés-végrehajtási jogról való részletesebb tájékozódás, sőt akár tudományos kutatás kiindulópontjául is szolgálhat. Ennek érdekében Vókó György nemcsak a tananyagot bővítette, de a szakmai hivatkozások mennyiségét is többszörösére növelte. A részekben belüli kisebb egységek bevált szerkezetét megtartotta, azonban, ha a logika úgy kívánta, némely esetben megváltoztatta.

A nagyszabású munka időtállóságát lényegében nem érinti, hogy a büntetés-végrehajtási jog folyamatos változásai miatt a könyv későbbi kiadásait feltehetően módosítani kell.

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára szerzeményeiből.)

INHALT

STUDIE

1 Ferenc NAGY: Strafen
(Gedanken über die Strafformen
des wirksamen Ungarischen
Strafrechts)

DOKUMENT

14 István BÖKÖNYI:
Information (Über die
gegenwärtige Situation des
Strafvollzuges, Haupttrichtungen
der Entwicklung)

WERKSTATT

24 Péter RUZSONYI:
Unkorrigierbar? (Entwicklungstrend
der Strafvollzugserziehung)

ERFAHRUNGS- AUSTAUSCH

46 Ethische Kodex (Entwurf)
Empfehlung an die
Strafvollzugsangestellte

60 József VÉGH: Äußere und
innere Stimme (Gedanken über
das helfende Gespräch)

68 Zsolt KOVÁCS:
Drogensorten (Was kann der
Gefängnispsychologe tun?)

72 Zita DANI: Drogenkarriere?
(Drogenverbräucher im Gefängnis)

75 István TARJÁN: Wofür ist es
genug? (Zu viel zu Verhungern,
aber zu wenig auszukommen)

IN BRIEF

79 Anerkennungen

80 Bilder, ereignisse

VERGANGENHEIT

85 László Gábor HAJNAL:
Gendarmen, Zerrissene
(Historische Überblick über die
Wächter der öffentlichen
Sicherheit)

AUSBLICK

96 József LÖRINCZ: Spezielle
Behandlungsweise (Justiz für
Jugendliche in Österreich)

110 Ferenc DEÁK: Horizont (1)
(Sammlung der internationalen
Erfahrungen)

BIBLIOTHEK

104 Ferenc DEÁK: Weg zum
offenen Haus (Studien über die
Geschichte des ungarischen
Strafvollzuges)

125 Bücherangebot

CONTENTS

STUDY

1 Ferenc NAGY: Punishments (Thoughts on forms of punishment of the Hungarian criminal law of legal force)

DOCUMENT

14 István BÖKÖNYI: Information (The current status of the prison service, main development policy)

WORKSHOP

24 Péter RUZSONYI: Incurrable? (Development trend in correctional education)

EXCHANGE OF EXPERIENCE

46 Ethic Code (draft) Recommendation to prison service staff

60 József VÉGH: External and internal sound (Thoughts on the helping discussion)

68 Zsolt KOVÁCS: Variety of drugs (What can a prison psychologist do?)

72 Zita DANI: Drug career? (Drug abusers in prison)

75 István TARJÁN: What is it enough for? (It's too much to starve to death and too little to make ends meet)

IN BRIEF

79 Awards

80 Pictures, events

PAST

85 László Gábor HAJNAL: Gendarme, shabby (Historical overview of public safety guards)

LOOKING OUT

96 József LŐRINCZ: Special treatment (Juvenile criminal justice in Austria)

110 Ferenc DEÁK: Horizon (1) (Collection of international experience)

BOOKSHELF

104 Ferenc DEÁK: Path to the open house (Studies on the history of Prison Service)

125 Offering books

TARTALOM

TANULMÁNY

1 NAGY Ferenc: Büntetések
(Gondolatok a hatályos magyar
büntetőjog fő büntetési nemeiről)

DOKUMENTUM

14 BÖKÖNYI István: Tájékoztató
(A büntetés-végrehajtás jelenlegi
helyzetéről, fejlesztésének fő
irányairól)

MŰHELY

24 RUZSONYI Péter: Javíthatat-
lanok? (A büntetés-végrehajtási
korrekciós nevelés fejlődési trendje)

TAPASZTALAT- CSERE

46 Etikai kódex (tervezet)
(Ajánlás a büntetés-végrehajtási
szervezet dolgozóinak)

60 VÉGH József: Külső és belső
hang (Gondolatok a segítő
beszélgetésről)

68 KOVÁCS Zsolt: Kábítószer-
félék (Mit tehet a börtön-
pszichológus?)

72 DANI Zita: Drogkarrier?
(Kábítószer-fogyasztók
a börtönben)

75 TARJÁN István: Mire elég?
(Az éhen haláshoz sok, a
megélhetéshez kevés)

RÖVIDEN

79 Elismerések

80 Képek, események

MŰLT

85 HAJNAL LÁSZLÓ Gábor:
Csendörök, rongyosok (Történeti
áttekintés a közbiztonság őreiről)

KITEKINTÉS

96 LŐRINCZ József: Különleges
bánásmód (A fiatalkorúak
büntető-igazságszolgáltatása
Ausztriában)

110 DEÁK Ferenc: Látóhatár
(A nemzetközi tapasztalatok
gyűjteménye, 1.)

TÉKA

122 DEÁK Ferenc: Út a nyitott
házig (Tanulmányok a magyar
börtönügy történetéből)

125 Könyvajánló

Ára: 100 forint

**KELLEMEK KARÁCSONYI
ÜNNEPEKET ÉS
SIKEREKBEN GAZDAG,
BOLDOG ÚJ ESZTENDŐT**

KIVÁN

A SZERKESZTŐSÉG

